

Γεώργιος Γουσιόπουλος

**Η αυθεντικότητα ιστορικών κτιρίων και τόπων
σε συνάρτηση με το πολιτισμικό πλούτο
στον οποίο δημιουργήθηκαν και ανήκουν.**

The authenticity of historic buildings and sites in relation
to the cultural wealth to which they were created and belong.

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Σαμαράς

Τμήμα Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Βόλος, 2025

Διπλωματική εργασία του φοιτητή **Γουσιόπουλου Γεώργιου** για το τμήμα
Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης της
Πολυτεχνικής σχολής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σεπτέμβριος 2025

Περιεχόμενα

1. Περίληψη.....	4
2. Εισαγωγή	6
3. Τρόποι αποκατάστασης κτιρίων και τόπων (<i>Ρεύματα αποκατάστασης</i>)	10
4. Ιστορικά γεγονότα αρχιτεκτονικού/ πολεοδομικού χαρακτήρα	14
4.1 Χάρτες, αρχή ενδιαφέροντος για μνημεία, συνέδρια	14
4.2 Διεθνείς οργανισμοί προστασίας μνημείων	20
5. Επανάχρηση (αξίες με βάση τις οποίες γίνεται η αξιολόγηση ενός κτιρίου και οργανώνεται η επανάχρησή του)	22
6. Παραδείγματα επανάχρησης κτιρίων και τόπων	25
6.1 Landschaftspark Duisburg Nord	25
6.2 Ανάκτορα Βερολίνου	31
6.3 Kaiser Wilhelm Memorial Church.....	38
6.4 Βιομηχανική ιστορία Βόλου	42
6.5 Πολεοδομία Θεσσαλονίκης.....	54
6.6 Στοά Μοδιάνο	61
6.7 Λευκός Πύργος	64
6.8 Πολεοδομία Παρισιού.....	69
6.9 Μουσείο Ορσέ.....	79
6.10 Βαρσοβία.....	85
7. Σχολιασμός - Επίλογος	88
8. Βιβλιογραφία.....	93

1. Περίληψη

Στη διπλωματική αυτή γίνεται μία προσπάθεια διερεύνησης της αυθεντικότητας κτιρίων και τόπων ως κομμάτι της ιστορίας της ανθρωπότητας και πώς αυτά μπορούν και πρέπει να ενταχθούν στις πόλεις του σήμερα, με τρόπο ώστε να αναδεικνύονται και να εξυπηρετούν τις σύγχρονες ανάγκες. Στα πλαίσια της εργασίας, γίνεται έρευνα για το πώς η λέξη «αυθεντικότητα» και «ιστορικότητα» μπήκαν στη ζωή των κτιρίων και των τόπων, ποιες ήταν οι ενέργειες που πάρθηκαν για τη διάσωση αυτών και ποιες για την ομαλή ένταξή τους στον πολεοδομικό ιστό των περιοχών τους. Επίσης, αναλύονται ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν σε συλλογικές συμβάσεις όσων αφορά την αποκατάσταση και επανάχρηση των τόπων μαζί με οργανώσεις που διασφαλίζουν την χρήση ορθής πρακτικής σε αυτά. Επιπρόσθετα, αναλύονται παραδείγματα από διαφορετικές προσεγγίσεις που ακολουθήθηκαν για την νεότερη αξιοποίηση χώρων στην Ευρώπη με σκοπό να καταλήξει η εργασία στον σχολιασμό αυτών και στον αναστοχασμό για πιθανές μελλοντικές προοπτικές σε εγχώρια κτίρια.

Abstract

This thesis attempts to investigate the authenticity of buildings and places as part of the history of humanity and how they can and should be integrated into today's cities, in a way that they stand out and serve modern needs. In that context, research is conducted on how the words "authenticity" and "historicity" entered the life of buildings and places, what actions were taken to save them and what actions were taken to smoothly integrate them into the urban plan of the areas that they belong. Historical events that led to collective agreements regarding the restoration and reuse of places, along with organizations that ensure the use of good practice in them, are also analyzed. Additionally, examples of different approaches followed for the modern utilization of spaces in Europe are elaborated with the aim of concluding and commenting on them and a reflection on possible future prospects in domestic buildings.

2. Εισαγωγή

Η αυθεντικότητα είναι μία έννοια η οποία με έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια κατά την διάρκεια των σπουδών μου στο Τμήμα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Μέσα από το πρόγραμμα σπουδών, ήρθα σε επαφή με την πιο οργανωμένη χρήση του χώρου. Έπειτα από συζητήσεις και ερεθίσματα που έλαβα τα τελευταία χρόνια, μπόρεσα να είμαι σε θέση να παρατηρώ ουσιαστικότερα τον δομημένο χώρο και να αντιλαμβάνομαι τα τοπικά χαρακτηριστικά του. Στα ταξίδια που έκανα ως φοιτητής, διέκρινα τις διαφοροποιήσεις στην διαχείριση του πολιτιστικού πλούτου μεταξύ χωρών ή ακόμα και περιοχών της ίδιας χώρας. Ταυτόχρονα, είχα την ευκαιρία να ζήσω και να σπουδάσω σε μία πόλη η οποία έχει κάνει έντονη προσπάθεια αξιοποίησης του πολιτιστικού-βιομηχανικού της πλούτου και να την συσχετίσω με την πόλη στην οποία μεγάλωσα, τη Θεσσαλονίκη, η οποία αν και με μεγαλύτερη ιστορία από τον Βόλο, έχει αρκετό κτιριακό απόθεμα που μπορεί να αξιοποιηθεί προς όφελός της ενεργοποιώντας κομμάτια της ιστορίας της. Με αφορμή το φαινόμενο αυτό, θέλησα να ερευνήσω παραπάνω και παραδείγματα από το εξωτερικό που έχω επισκεφθεί προσωπικά, ώστε να μπορέσω να συγκρίνω τις διαφορετικές μεθόδους που ακολουθήθηκαν στην εκάστοτε τοποθεσία. Έτσι, θα μπορέσω να αξιολογήσω εάν και πώς μπορούν να αξιοποιηθούν ορθότερα τα ιστορικά κτίρια της χώρας.

Ως δομή της παρούσας διπλωματικής επιλέχθηκε να γίνει αρχικά η παράθεση των ορισμών για βασικές έννοιες οι οποίες θα απασχολήσουν την εργασία ώστε ο αναγνώστης να εισέλθει ομαλότερα στο θέμα της. Έπειτα, ασχολούμαι με την θεωρητική προσέγγισή τους και την αναφορά κομβικών ιστορικών στιγμών για τις σημερινές τεχνικές μελέτης και επέμβασης σε χώρους ιστορικής σημασίας. Ακολουθεί η ανάπτυξη υλοποιημένων παραδειγμάτων επέμβασης σε μικρότερη (κτίρια) ή μεγαλύτερη κλίμακα (πόλεις). Τέλος, καταλήγει στον κριτικό σχολιασμό αυτών και στην διερεύνηση προοπτικών για τους αναξιοποίητους χώρους.

Κτίρια τα οποία σε άλλες εποχές άκμαζαν, καταλήγουν να μένουν κενά. Τότε, η κάθε αρχή διαχείρισής τους επιλέγει πως θα κινηθεί σε αυτά. Συνήθης είναι η πρακτική επέμβασης στο ανενεργό κτιριακό απόθεμα. Έτσι, σε πολλούς δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους πολιτιστικής σημασίας αποφασίζεται, για διάφορους λόγους, να γίνει επέμβαση. Οι λόγοι αυτοί συνοψίζονται στις παρακάτω κατηγορίες:

- Ιστορική σημασία

Αναλύοντας τη λειτουργία του χώρου από την κατασκευή του έως και την διακοπή λειτουργίας του και την επιρροή που είχε, κρίνεται αν ένας χώρος αξίζει να διασωθεί αυτοτελώς για τη διατήρηση της ιστορίας του. Παραδείγματα τέτοιων κτιρίων καταλήγουν να γίνονται μουσειακοί χώροι, τόσο για εξωγενή εκθέματα, όσο και για την αφήγηση του ίδιου.

- Ανθρωπογενείς και φυσικές καταστροφές

Στη κατηγορία αυτή, ανήκει η προσπάθεια «διάσωσης» ενός κελύφους, όταν αυτό έχει ήδη υποστεί καταστροφές ή υπό τον φόβο αυτών. Πολλά τέτοια παραδείγματα εμφανίζονται κατά τη μεταπολεμική περίοδο λόγω των επιπτώσεων του πολέμου (π.χ. βομβαρδισμοί) και φέρουν εκτεταμένες ζημιές. Άλλοι λόγοι που μπορούν να πλήξουν σοβαρά τα κτίρια είναι τα έντονα καιρικά φαινόμενα και οι φυσικές καταστροφές (π.χ. φωτιές, καταιγίδες). Συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις αποφασίζεται η αποκατάστασή του.

- Στατικότητα

Σε κτίρια που φέρουν φθορές στο σκελετό τους, κρίνεται απαραίτητη η επέμβαση με τη στατική ενίσχυσή του, σεβόμενοι τη τεχνοτροπία που ακολουθήθηκε κατά την ανέγερσή του. Αυτό το μέτρο έχει ως σκοπό τη διασφάλιση και προστασία τόσο του ίδιου του κτιρίου, όσο και του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκει.

- Ανάγκη χώρου για νέα χρήση

Με τις σύγχρονες ανάγκες να αυξάνονται διαρκώς προκύπτει το ερώτημα στέγασης νέων λειτουργιών. Σε αυτό απάντηση δίνει η αξιοποίηση ενός κενού κτιριακού κελύφους στο οποίο, αφού γίνουν οι απαραίτητες εργασίες, δύναται να φιλοξενηθεί μία νέα χρήση συναφής ή αντιφατική με την πρότερη. Σε τέτοιου είδους μελέτες οφείλεται να διατηρείται το κέλυφος όσο το δυνατόν ανέπαφο, ενώ ταυτόχρονα συγκεράζεται με σύγχρονες τεχνολογίες.

Ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις που ενώ τα κτίρια πληρούν τα παραπάνω κριτήρια, μένουν αναξιοποίητα. Ο επικρατέστερος λόγος αυτού είναι η έλλειψη επενδυτικού ενδιαφέροντος και κεφαλαίου για την έναρξη ενός τέτοιου εγχειρήματος. Σε ορισμένα παραδείγματα όπου η φθορές στο κέλυφος είναι εκτεταμένες και οι πόροι ανεπαρκείς, δεν κρίνεται ωφέλιμη η επέμβαση σε αυτό λόγω της ζημίας που θα αποφέρει στον μελλοντικό επενδυτή του. Τέλος, υπάρχουν χώροι στους οποίους δεν είναι εφικτή η τροποποίησή τους και ταυτόχρονα δεν υπάρχει ενδιαφέρον σε νέα αξιοποίηση του οικοπέδου, με αποτέλεσμα να μένουν ερειπωμένοι. Αυτό ενισχύεται και από το μεγάλο κόστος και ενέργεια που έχει η κατεδάφιση αυτών.

Για την καλύτερη κατανόηση του θέματος, παρατίθενται οι παρακάτω ορισμοί όρος που χρησιμοποιούνται ευρέως στο παρακάτω ερευνητικό κείμενο:

Επανάχρηση θηλυκό

- (νεολογισμός) η εκ νέου χρήση ή χρησιμοποίηση
 ※ Η καλλιτεχνική και πολιτιστική αξία των κτιρίων αυτών είναι ανεκτίμητη, η παρουσία τους στον πολεοδομικό ιστό των πόλεων ανυπολόγιστη, η εμπορική τους αξία όμως ανύπαρκτη. Και δυστυχώς είναι η εμπορική τους αξία που υπαγορεύει τη διάσωση και **επανάχρησή** τους.

αποκατάσταση θηλυκό

1. η ενέργεια με την οποία κάτι που υπέστη ζημιά ή βλάβη [επανέρχεται](#) στην προηγούμενη καλή κατάσταση

*η **αποκατάσταση** των ζημιών που προκάλεσε ο σεισμός*

2. η ενέργεια με την οποία κάποιος που έχασε άδικα ή παράνομα τη θέση του (π.χ εξαιτίας μιας δικτατορίας) αποκτά ξανά τα δικαιώματα που έχασε
3. (παρωχημένο) ο [γάμος](#), ιδιαίτερα ενός κοριτσιού, με την έννοια της εκπλήρωσης της υποχρέωσης που είχε η οικογένεια

*παλιότερα συνηθιζόταν να μην παντρεύεται το αγόρι, αν δεν είχε προηγουμένως εξασφαλίσει την **αποκατάσταση** της αδελφής του*

4. η οικονομική [εξασφάλιση](#)
5. (ετυμολογία) η επιστημονική [υπόθεση](#) για την αρχική μορφή λέξεων, για τύπους λέξεων από νεκρές γλώσσες που δεν μαρτυρούνται από κάποια γραπτή πηγή

αυθεντικότητα θηλυκό

- το να είναι κάποιος [αυθεντικός](#), η [ιδιότητα](#) του [αυθεντικού](#)

ιστορικότητα θηλυκό

1. η ιδιότητα του [ιστορικού](#), του επιβεβαιωμένου από τις ιστορικές μαρτυρίες

*επιβεβαιώνουν οι πρόσφατες έρευνες την **ιστορικότητα** αυτού του προσώπου*

2. το να έχει κάτι μεγάλη [σημασία](#) για την ιστορία

*όλοι αισθάνθηκαν την **ιστορικότητα** της στιγμής*

Πηγή: Βικιλεξικό (<https://el.wiktionary.org/wiki/>)

3. Τρόποι αποκατάστασης κτιρίων και τόπων (Ρεύματα αποκατάστασης)

Κατά την περίοδο της Αναγέννησης εμφανίζονται οι πρώτες επεμβάσεις σε κτίρια. Αυτές αποσκοπούν στην διατήρησή τους, σε αλλαγή χρήσης ή στην διαμόρφωση του στυλ του κτιρίου στα δεδομένα της εποχής. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν τεχνολογικά μέσα για να γνωρίζουν τον τρόπο και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν με ακρίβεια, οπότε οι επεμβάσεις που πραγματοποιούνταν να γίνονται με βάση την εμπειρία του εκάστοτε τεχνίτη.

Αυτού του είδους οι επεμβάσεις εντοπίζονται και σε ορισμένα μνημεία του ελλαδικού χώρου, όπως είναι οι πρώτες αναστηλώσεις των μνημείων της Ακρόπολης: του ναού της Αθηνάς 1835-1844, του Παρθενώνα 1841-1844, του Ερεχθείου 1837-1847 και των Προπυλαίων 1850-1854 που πραγματοποιήθηκαν από τον Leo von Klenze, ο οποίος ανέλαβε την απομάκρυνση νεότερων προσθηκών στον χώρο και την επαναφορά του βράχου ως αμιγώς αρχαιολογικό μνημείο. Το αναστηλωτικό πρόγραμμα του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης συνεχίστηκε από το νομομηχανικό Νικόλαο Μπαλάνο, ο οποίος προέβη σε εργασίες στον χώρο κατά την περίοδο 1902 - 1937. Πολλές από αυτές τις επεμβάσεις που πραγματοποίησε, με κάπως ανορθόδοξο τρόπο, δεν επιτρέπονται πλέον καθώς δεν διατηρούν την αυθεντικότητα των μνημείων. Κάποιες από αυτές τις τεχνικές, τις οποίες εφάρμοσε ο Ν. Μπαλάνος, είναι η ενσωμάτωση βαρέων μεταλλικών φορέων με απολάξευση μεγάλης μάζας του μνημείου και η χρήση αρχαίων θραυσμάτων που βρέθηκαν διάσπαρτα στο γύρω περιβάλλον ως οικοδομικά υλικά για τη συμπλήρωση τμημάτων του.

Εικόνα 1 Αναστηλωτικές εργασίες υπό τον Ν. Μπαλάνο στη δυτική πρόσοψη του Παρθενώνα

Πηγή: www.ysma.gr/

**Εικόνα 2 Εργασίες στη νότια
Πρόσταση κατά την αναστήλωση
του Ν. Μπαλάνου**

Πηγή: www.vзма.gr/

Την πρώτη αυτή αναστηλωτική φάση διαδέχεται το στιλιστικό κίνημα το οποίο βασίζεται στην θεωρία του πουρισμού, δηλαδή την απομάκρυνση κάθε μεταγενέστερης προσθήκης από τον χώρο του μνημείου, ανεξάρτητα από την ιστορική ή την καλλιτεχνική του αξία. Το συγκεκριμένο ρεύμα πρόκειται να αναιρεθεί ωστόσο το 1964, με την υπογραφή της Χάρτας της Βενετίας και πιο συγκεκριμένα με το 11^ο άρθρο της, που διασφαλίζει τον σεβασμό και την ισάξια προβολή όλων των περιόδων από τις οποίες έχει επέλθει ένα μνημείο ή ένας τόπος, αναδεικνύοντας έτσι την συμβολή του στον χρόνο.

Ιδιαίτερη είναι και η συμβολή του Eugène Viollet-le-Duc, ο οποίος απαρνούμενος της συντηρητικής κατά αυτόν σχολής της Beaux-Arts, τέθηκε το 1838 ελεγκτής του Συμβουλίου Πολιτικών Κτιρίων του Παρισιού και αναλαμβάνει έξι χρόνια αργότερα την αποκατάσταση της εκκλησίας της Παναγίας των Παρισίων. Κατά τις εργασίες στον ναό, αποφασίζει αυθαίρετα να απομακρύνει τα αγάλματα της πρόσοψης, αντικαθιστώντας τα με άλλα τερατόμορφης όψης. Επίσης, εκμεταλλευόμενος την θέση ισχύος που είχε, πρόσθεσε στον ναό το χαρακτηριστικό ξύλινο βέλος και έκανε επεμβάσεις στο εσωτερικό του, μεταφέροντας τα μνημεία που βρίσκονταν στον χώρο.

Η δεύτερη τεχνική που αναπτύχθηκε εκείνη την εποχή είναι αυτή της Αγγλικής σχολής. Πρόκειται για το κίνημα γνωστό ως Anti - Restoration Movement, το οποίο είχε μία αντίθετη στάση από το παραπάνω κίνημα. Βασική του αρχή θεωρείται η ηθική στάση προς

την αρχιτεκτονική των μνημείων και όπως αναφέρει ο κύριος εκπρόσωπος του κινήματος αυτού, John Ruskin, στο βιβλίο του «Οι επτά λυχνίες της αρχιτεκτονικής» (1849), «η μεγαλύτερη αξία ενός μνημείου είναι η παλαιότητά του». Έχοντας αυτό υπ' όψιν, οι αποκαταστάσεις που έγιναν κατά την αναγέννηση σε πολλά ιστορικά κτίρια έχουν αντιφατικό χαρακτήρα με την ιδεολογία της Αγγλικής σχολής, αφού δεν είναι διακριτές οι διαφοροποιήσεις που έγιναν ανά τα χρόνια. Την δεκαετία του 1880-1890 ο Lucas Bertami, εμφανίζει στο έργο του μία εξέλιξη του Anti-Restoration Movement. Το κίνημα αυτό πραγματοποιεί ανακατασκευές, έχοντας ως βασικό μέλημα την ιστορική έρευνα και την πλήρη γνώση του μνημείου προτού γίνει οποιαδήποτε ενέργεια πάνω σε αυτό, σε αντίθεση με το Γαλλικό κίνημα, το οποίο βασιζόταν στις στιλιστικές απόψεις των αρχιτεκτόνων-αναστηλωτών των εκάστοτε μνημείων, αδιαφορώντας για τη σημαντικότητα και ιστορικότητα του χώρου στον οποίο ενεργούσαν. Ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα του Lucas Bertami και του κινήματος αυτού, είναι οι προτάσεις του για την συμπλήρωση της πρόσοψης του Duomo του Μιλάνου (1886).

Εικόνα 3 Άποψη του Duomo του Μιλάνου (1886)
Πηγή: www.picryl.com

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζονται διάφορες εκδοχές σχετικά με τη διαχείριση και αποκατάσταση σημαντικών ιστορικών κτιρίων. Ο Ιταλός αρχιτέκτονας Camillo Boito (1836 - 1914) ερευνήσε όλες αυτές τις εκδοχές, με αποτέλεσμα στο συνέδριο μηχανικών και αρχιτεκτόνων στη Ρώμη το 1883 να παρουσιάσει ένα κείμενο σχετικά με την αποκατάσταση των κτιρίων. Ο αρχιτέκτονας αυτός προσπάθησε να συνδυάσει τις θεωρίες του Ruskin σχετικά με τη σημαντικότητα και τον σεβασμό τον οποίο οφείλουμε να δείχνουμε στην ιστορία, με τις πρακτικές της Γαλλικής σχολής, αφαιρώντας ωστόσο τα μειονεκτήματα που παρουσίαζε η σχολή αυτή. Αυτό έθεσε τις βάσεις για την δημιουργία μίας ενιαίας αρχής αναφορικά με την αποκατάσταση των μνημείων, η οποία συναντάται έως και σήμερα. Η αρχή αυτή βασίζεται σε στοιχεία και, κατά τον ίδιο, τα μνημεία θα πρέπει μόνο να συντηρούνται ενώ επιτρέπεται η αναστήλωση ή/και η συμπλήρωσή τους μόνο σε περίπτωση απόλυτης ανάγκης. Δεύτερον, οποιαδήποτε προσθήκη υπάρξει στο μνημείο θα πρέπει να είναι διακριτή σε στυλ και υλικά συγκριτικά με το αυθεντικό, προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε εξαπάτηση. Τρίτον, οι μεταγενέστερες φάσεις του κτιρίου θα πρέπει να είναι σεβαστές και αν ορισμένα μέλη αναγκαστικά απομακρυνθούν, να φυλάσσονται σε μουσειακό χώρο. Τέλος, θα πρέπει να υπάρχει πληροφόρηση για οποιαδήποτε επέμβαση υποστεί το μνημείο.

Επομένως, παρατηρείται ότι η γαλλική σχολή αποκατάστασης μνημείων ήταν μάλλον μία πρώιμη προσπάθεια διαχείρισης του πολιτιστικού αποθέματος, η οποία επενέβαινε αυτοβούλως στην ιστορία του τόπου. Σε αντίθεση με αυτή τη λογική, η αγγλική σχολή έρχεται μεταγενέστερα για να συμπληρώσει τους Γάλλους, αναλύοντας την δράση τους και ασκώντας κριτική στο έργο τους. Για τον λόγο αυτό, προτείνουν μία πιο σεβαστική προς την ιστορία του τόπου επέμβαση, η οποία κυρίως αφορά την συντήρηση και όχι την προσθήκη. Αυτές οι αρχές αποτέλεσαν τη βάση, πάνω στην οποία στηρίχτηκαν οι μελλοντικές ανησυχίες για το θέμα, οι οποίες τελικά οδήγησαν στη δημιουργία της Χάρτας της Βενετίας (1964), στην οποία εγγράφονται οι ιδέες του C. Boito, αυτούσιες ή εξελιγμένες.

4. Ιστορικά γεγονότα αρχιτεκτονικού/ πολεοδομικού χαρακτήρα

4.1 Χάρτες, αρχή ενδιαφέροντος για μνημεία, συνέδρια

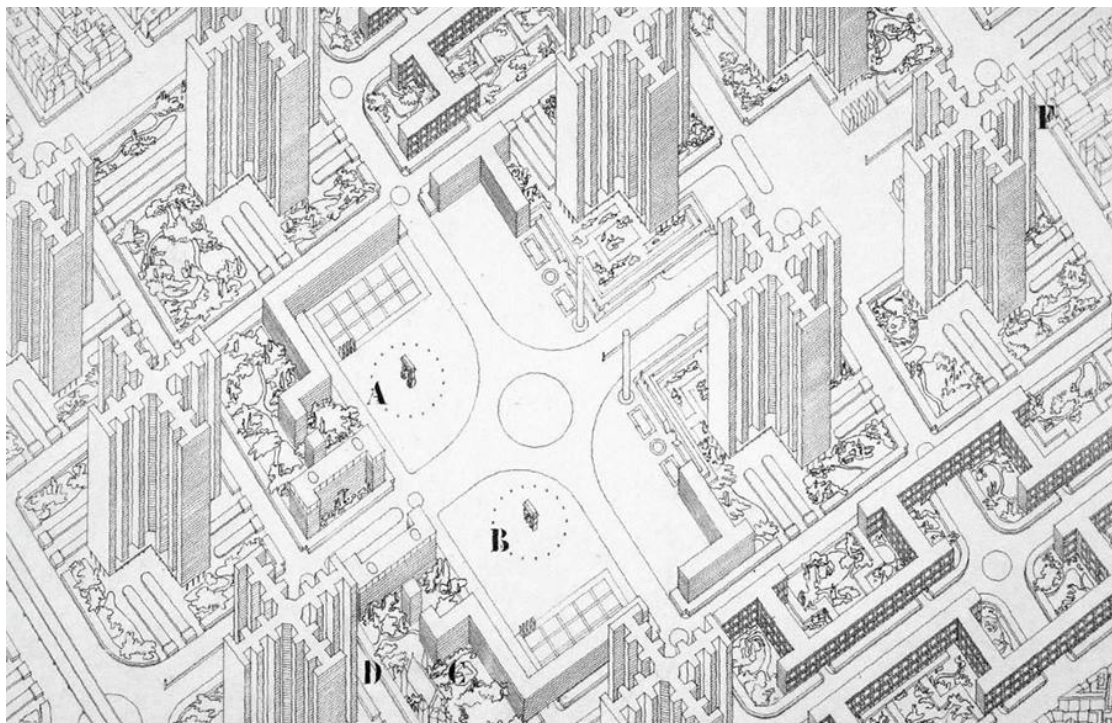
Η αυθεντικότητα ως αντικείμενο στα πλαίσια της πολεοδομίας απέκτησε σημαντικό ρόλο κατά τον 20^ο αιώνα. Με το τέλος του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου ευδοκίμησαν οι συζητήσεις ανάμεσα σε αρχιτέκτονες και ιστορικούς σχετικά με το μέλλον της σύγχρονης πόλης, όπως αυτή ξεκίνησε να διαμορφώνεται. Λόγω του σύντομου χρονικού διαστήματος που μεσολάβησε μεταξύ των πολέμων αλλά και των γεωπολιτικών αλλαγών που συνέβαιναν, δεν προχώρησε κάποιο πλάνο για την ανάπτυξη των πόλεων. Ωστόσο, το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου άφησε πίσω του εκτεταμένες καταστροφές στο κτιριολογικό απόθεμα των πόλεων και ταυτόχρονα έντονη ανάγκη στέγασης του πληθυσμού. Αυτό αποτέλεσε έναυσμα για την εντατικοποίηση των συζητήσεων μεταξύ κρατών ως προς την αστική τους αναδιοργάνωση και την προστασία των μνημείων τους.

Με πρωτοβουλία του Γάλλο - Ελβετού αρχιτέκτονα Le Corbusier, διοργανώθηκε το 1928 στην Ελβετία το πρώτο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM - Congrès Internationaux d'Architecture Moderne). Τα συνέδρια αυτά υπάγονταν στις αρχές του μοντέρνου κινήματος και είχαν ως σκοπό την ανταλλαγή απόψεων πάνω σε ζητήματα αστικού σχεδιασμού, βιομηχανικού σχεδιασμού και αρχιτεκτονικής τοπίου. Ορμώμενα από το αμφιλεγόμενο και πρωτοποριακό σχέδιο του Le Corbusier Radian City (Ville Radieuse), συγκλήθηκε μία ομάδα επιφανών και μεγάλης επιρροής αρχιτεκτόνων της εποχής προκειμένου να αναδιαμορφωθεί η έννοια της αρχιτεκτονικής με τα ως τότε γνωστά πρότυπα.

Εικόνα 4 Φωτογραφία από το πρώτο CIAM (1928)

Πηγή: www.re-thinkingthefuture.com/

Εικόνα 5 Ville Radieuse

Πηγή: www.re-thinkingthefuture.com/

Το 4ο CIAM με τίτλο «The Functional City», το οποίο έλαβε χώρα στο πλοίο Patris II το 1933, μετά από άρνηση της Μόσχας να φιλοξενήσει το συνέδριο απορρίπτοντας τις ιδεολογίες και την πρωτοποριακή διάθεση των CIAM. Την ίδια περίοδο στην Γερμανία είχε αρχίσει να εντείνεται το σοσιαλιστικό κίνημα. Το εν λόγω πλοίο ξεκίνησε το ταξίδι του από το λιμάνι της Μασσαλίας με προορισμό την Αθήνα. Σε διάστημα δύο εβδομάδων, που διήρκησε το ταξίδι, συζητήθηκαν θέματα μοντέρνου πολεοδομικού σχεδιασμού και το όραμα των αρχιτεκτόνων και ιστορικών για την μοντέρνα και λειτουργική πόλη. Το συνέδριο ολοκληρώθηκε με την συνυπογραφή των συμμετεχόντων του της Χάρτας των Αθηνών (1933), στην οποία πρότειναν τον ανασχεδιασμό 34^{ων} πόλεων σε διεθνές επίπεδο, έχοντας ως αρχή την εύκολη μετακίνηση με αυτοκίνητο σε αυτές, τους μεγάλους χώρους πρασίνου και την οικιστική ανάπτυξη σε κατακόρυφο επίπεδο.

Στον αντίποδα αυτών των αρχιτεκτονικών εξελίξεων και του πρωτοποριακού οράματος για τις σύγχρονες πόλεις, συγκλήθηκε το 1931 στην Αθήνα, το πρώτο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων (International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments) από το Διεθνές Γραφείο Μουσείων (International Museums Office). Θέμα του συνεδρίου αυτού αποτέλεσε η προστασία και η διάσωση των πολιτιστικών αγαθών. Το αποτέλεσμα του συνεδρίου είναι η Χάρτα των Αθηνών (1931), η οποία συνοψιζόταν στα παρακάτω επτά σημεία:

1. Η σύσταση οργανισμών για την παροχή συμβουλών σε θέματα αποκατάστασης.
2. Η διασφάλιση της εμπεριστατωμένης κριτικής των έργων.
3. Η θέσπιση εθνικής νομοθεσίας για τη διατήρηση των ιστορικών χώρων.
4. Η εκ νέου «ταφή» των ανασκαφών που δεν επρόκειτο να αποκατασταθούν.
5. Η χρήση σύγχρονων τεχνικών και υλικών στις εργασίες αποκατάστασης.
6. Η τοποθέτηση φύλαξης στους ιστορικούς χώρους.
7. Η προστασία της περιοχή γύρω από τους ιστορικούς χώρους.

Παρατηρούνται λοιπόν, δύο αντιφατικές προσεγγίσεις την δεκαετία του 1930 ως προς την ανάπτυξη των πόλεων την περίοδο αυτή. Αφενός, η προσέγγιση του Le Corbusier είναι πιο δραστική και επεμβατική στον χώρο, προκειμένου να δημιουργήσει ένα λειτουργικό

σύστημα διαβίωσης, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψιν το πολιτισμικό υπόβαθρο της εκάστοτε περιοχής. Αφετέρου, το πρότερο μανιφέστο μιλάει για την σημαντικότητα των μνημείων στην οικιστική διαδικασία και την διατήρηση μνήμης. Σύμφωνα με αυτό, η ιστορία των τόπων η οποία περιγράφεται μέσα από τα μνημεία τους, είναι περισσότερο σημαντική από την στείρα λειτουργικότητα των πόλεων.

Έχοντας ως ζήτημα το οικιστικό πρόβλημα και τις εκτεταμένες καταστροφές από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, εντάθηκαν οι συζητήσεις για το «μέλλον της πόλης». Για τον λόγο αυτό, ακολούθησαν κι άλλα συνέδρια και εκδηλώσεις, με υπογραφή της Σύμβασης της Γενεύης το 1949, στην οποία συμφωνήθηκε η απαγόρευση των εχθρικών πολεμικών ενεργειών εναντίον ιστορικών μνημείων, όπως επίσης και έργων τέχνης ή λατρευτικών χώρων. Αργότερα, στο πρώτο Συνέδριο αρχιτεκτόνων και τεχνικών ιστορικών μνημείων, Παρίσι 1957, δημιουργήθηκε το ICCROM (Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και την Αποκατάσταση των Μνημείων - International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property). Το τελευταίο, αποτελεί έναν διακυβερνητικό οργανισμό που σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, διασφαλίζει την διατήρηση όλων των μορφών πολιτιστικής κληρονομιάς. Πρόκειται για τον μοναδικό θεσμό παγκοσμίως ο οποίος έχει δημιουργηθεί και λειτουργεί από ολιγομελή επιτροπή και για τον λόγο αυτό αποτελεί ένα ευέλικτο σύστημα άμεσης ανταπόκρισης. Τέλος, ο οργανισμός αυτός συνεργάζεται τόσο με οργανισμού όπως η UNESCO και το ICOMOS, όσο και με επιστημονικά ινστιτούτα και πανεπιστήμια στα κράτη μέλη.

Τη μεγαλύτερη συμβολή στην ιστορία της διατήρησης μνημείων και τόπων είχε η σύνταξη της Χάρτας της Βενετίας, το 1964. Σύμφωνα με αυτή, η έννοια του μνημείου παίρνει μεγαλύτερη διάσταση από το αρχιτεκτόνημα ή το γλυπτό, καθώς πλέον στην έννοια αυτή εντάσσεται και ένα ολόκληρο οικιστικό σύνολο. Ένας από τους βασικότερους λόγους ύπαρξης μίας τέτοιας σύμβασης ήταν η ανάγκη για κοινές αρχές και πρότυπα στο κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η σύμβαση αυτή, αποτελείται από 16 άρθρα και οργανώνεται σε 6 βασικούς πυρήνες: Ορισμοί, Διατήρηση, Αποκατάσταση, Ιστορικές τοποθεσίες, Εκσκαφή και Δημοσίευση. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας αξίζει να

αναλυθεί παραπάνω το άρθρο 10 («Where traditional techniques prove inadequate, the consolidation of a monument can be achieved by the use of any modern technique for conservation and construction, the efficacy of which has been shown by scientific data and proved by experience») και το άρθρο 12 (*«Replacements of missing parts must integrate harmoniously with the whole, but at the same time must be distinguishable from the original so that restoration does not falsify the artistic or historic evidence»*). Το πρώτο αφορά την παραχώρηση άδειας χρήσης σύγχρονων τεχνικών για την στατικότητα των μνημείων, εφόσον οι παραδοσιακές τεχνικές με βάση τις οποίες κατασκευάστηκε το εν λόγω μνημείο αποβούν ανεπαρκείς. Το δεύτερο άρθρο μιλάει για τον επικρατέστερο τρόπο διαχείρισης απολεσθέντων ή κατεστραμμένων τμημάτων, ο οποίος προβλέπει την συμπλήρωση των τμημάτων αυτών με σύγχρονα διακριτά υλικά, διατηρώντας ωστόσο την αυθεντικότητα του έργου. Η Χάρτα της Βενετίας, αποτελεί έως σήμερα έναν από τους θεμέλιους λίθους της σύγχρονης πρακτικής για την προστασία των μνημείων. Αποτέλεσε ορόσημο στην ιστορία της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής και στην εξέλιξη των πόλεων καθώς πέρα από πρακτικές οδηγίες αποκατάστασης, εξέφραζε και μία γενικότερη στάση απέναντι στην ανάδειξη της ιστορίας.

Εικόνα 6 Συνέδριο ICOMOS, Βενετία 1964

Πηγή: <https://cotjournal.com/>

Έκτοτε, ακολούθησαν διάφορες συμβάσεις σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και κρατικό επίπεδο. Κάποιες από αυτές ήταν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς το 1969 και η Σύμβαση του Παρισιού το 1972. Η τελευταία υιοθετήθηκε από την UNESCO το 1972 και από την Ελλάδα εννέα χρόνια αργότερα και αφορά την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Με τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ το 1975, η αποκατάσταση των ιστορικών, πολεοδομικών πυρήνων και των παραδοσιακών οικισμών θα πρέπει να γίνεται χωρίς σοβαρή τροποποίηση της κοινωνικής σύνθεσης των κατοίκων τους, αλλά με ελεγχόμενη εισαγωγή νέων χρήσεων στα παλαιά κτίρια, ώστε αυτά να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής. Επίσης, προέβλεπε την απόδοση νέων λειτουργιών στα ιστορικά κτίρια και την σταδιακή ενσωμάτωσή τους στον σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό ώστε να ενταχθεί στη ζωή της πόλης η ιστορία της. Τέλος, η Σύμβαση της Γρανάδας το 1985, αποσκοπούσε στη συντήρηση και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης αλλά και στη βελτίωση του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος. Μέσω όλων των παραπάνω συμβάσεων και διακηρύξεων, τέθηκε ένα ξεκάθαρο νομοθετικό και πολεοδομικό πλαίσιο για την αξιοποίηση και την προστασία χώρων με μεγάλο πολιτιστικό ενδιαφέρον και η κάθε μία συμπλήρωνε στην εκάστοτε θεματική που την αφορούσε νέες διατάξεις για τον σκοπό αυτό. Γίνεται εμφανές ότι από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα η μνημιακότητα και η αστική ιστορία αποτελεί τμήμα διευρυμένου αριθμού ερευνητικών προγραμμάτων και ανησυχιών, τα οποία αναφέρονται στο μέλλον των πόλεων με την ιστορική διάσταση του παρελθόντος τους και του ρόλου τους ως πεδίων πειραματισμού και παροχής προτύπων.

4.2 Διεθνείς οργανισμοί προστασίας μνημείων

Το ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) είναι ένα διεθνές συμβούλιο για την διατήρηση των μνημείων και των τόπων πολιτιστικής κληρονομιάς. Πρόκειται για μία μη κυβερνητική οργάνωση, τη μόνη παγκόσμια ΜΚΟ, που είναι ολοκληρωτικά επικεντρωμένη στην μελέτη και εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων και θεωριών για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του πολιτιστικού υφιστάμενου πλούτου. Ιδρύθηκε στις 22 Ιουνίου του 1965 στην Βαρσοβία με αφορμή την Χάρτα της Βενετίας, 1964, και έκτοτε αριθμεί πάνω από 12.000 μέλη σε 130 χώρες και 30 διεθνείς επιστημονικές επιτροπές. Η επιτροπή του ICOMOS αποτελείται από επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων που περιλαμβάνουν αρχιτέκτονες, ιστορικούς και διάφορους άλλους μηχανικούς, οι οποίοι ερευνούν και συναποφασίζουν για τις κατάλληλες πρακτικές που πρόκειται να εφαρμοστούν στο εκάστοτε έργο. Με τον τρόπο αυτό, διασφαλίζεται η συνεχής και ενημερωμένη εφαρμογή τεχνογνωσίας στις μελέτες συντήρησης και αποκατάστασης. Επίσης, δίνεται σημασία και στο πολιτιστικό υπόβαθρο της κάθε περιοχής στις επικείμενες μελέτες που αφορούν μνημεία, κτίρια, ομάδες κτιρίων, τοποθεσίες, τόπους και τοπία.

Η UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization), είναι ένας εξειδικευμένος οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που στοχεύει στην διασφάλιση της επιστήμης, της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της παγκόσμια επικοινωνίας. Σε αυτόν εντάσσονται 194 κράτη μέλη, με τα πρώτα να εγγράφονται με την έναρξη ισχύος του Καταστατικού της Χάρτη στις 4 Νοεμβρίου του 1946. Ανάμεσα στους βασικούς της στόχους συμπεριλαμβάνονται ο προσδιορισμός παγκόσμιων οδηγιών, η παραγωγή γνώσης και η διασφάλιση της συνεργασίας των κρατών και η καταγραφή και διαφύλαξη χώρων και μνημείων ιδιαίτερης πολιτισμικής σημασίας. Μετά το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου και τις εκτεταμένες καταστροφές που προκλήθηκαν σε μνημεία και πόλεις, δημιουργήθηκε η ανάγκη συλλογικής στρατηγικής για την διαχείριση των περιοχών που είχαν πληγεί. Ήδη από νωρίτερα ήταν εμφανές το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία πλέον έφερε σοβαρά πλήγματα. Μέσα στις ενέργειες που αναλαμβάνει η UNESCO είναι και η καταγραφή μνημείων και τόπων μεγάλης πολιτιστικής αξίας, η διατήρηση αυτών και η

αναστήλωσή τους. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα ανήκει στα Ηνωμένα Έθνη από τις 25 Οκτωβρίου του 1945 και στην UNESCO από τις 4 Νοεμβρίου του 1946 και έχει καταγεγραμμένους 20 χώρους στην παγκόσμια λίστα μνημείων και 12 υποψηφιότητες.

Οι δύο αυτές παγκόσμιες οργανώσεις είναι αλληλένδετες καθώς ένας από τους σημαντικούς ρόλους του ICOMOS είναι η συνεργασία του με την UNESCO και ο συμβουλευτικός ρόλος του προς αυτήν από το 1972. Πιο συγκεκριμένα, βοήθησε την τελευταία στην σύνταξη της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς και έκτοτε διαχειρίζεται τον κατάλογο με τα ισχύοντα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς και τις υποψηφιότητες για αυτά.

5. Επανάχρηση (αξίες με βάση τις οποίες γίνεται η αξιολόγηση ενός κτιρίου και οργανώνεται η επανάχρησή του)

Σε αντίθεση με το έργο της αποκατάστασης, που απαιτεί τη συνεργασία διάφορων ειδικοτήτων και κλάδων με υψηλή εξειδίκευση στον τομέα τους, η επανάχρηση αφορά σχεδόν ολοκληρωτικά τον τομέα της αρχιτεκτονικής. Βασικό μέλημα της επανάχρησης είναι η επίλυση ενός ερωτήματος το οποίο είναι το «πώς η νέα χρήση μπορεί να ενταχθεί ομαλά στο ιστορικό κέλυφος και να παραμείνει λειτουργικό». Για την επίλυση αυτού του ζητήματος, οφείλει κανείς να ξεκινήσει με τη διερεύνηση της καταλληλότητας του κτιρίου ως προς τη νέα χρήση, και έπειτα να εξεταστεί κατά πόσο η επιθυμητή χρήση μπορεί να συνυπάρξει με το ιστορικό κέλυφος.

Αν φυσικά ασχοληθούμε καθαρά με το κομμάτι της λειτουργικότητας της αρχιτεκτονικής, κατά την οποία η μορφή και η δομή κάθε κτιρίου είναι αποτέλεσμα στοχευμένης μελέτης που αφορά τη λειτουργία που προορίζεται για το κτίριο, τότε το σκεπτικό της επανάχρησής του έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτή την αντίληψη. Η διαδικασία της επανάχρησης λοιπόν θα πρέπει να ακολουθήσει αντίστροφη πορεία από αυτή της κατασκευής ενός κτιρίου, να «εγκατασταθεί» δηλαδή η νέα λειτουργία σε μία ήδη υφιστάμενη κτιριακή δομή. Παρ' όλα αυτά η επανάχρηση είναι πλέον ένα σημαντικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής και πιθανότατα και της επιβίωσης των ιστορικών κτιρίων, καθώς ζούμε σε έναν κόσμο που εκ φύσεως μεταβάλλεται συνεχώς. Έτσι, τα κτίρια των πόλεων δε μπορούν να μένουν στάσιμα στο όνομα της ιστορίας, αλλά οφείλουν να αλλάζουν με τρόπους που τα εκσυγχρονίζουν, χωρίς ωστόσο να αλλοιώνεται η αξία τους για το συμφέρον της οικονομίας.

Σύμφωνα με τον Αρχαιολογικό Νόμο 3028/ 28.6.2002, μνημεία θεωρούνται κτίσματα της αρχαιότερης περιόδου (προϊστορικά, αρχαία και βυζαντινά χρόνια) και της νεότερης περιόδου (κτίσματα του τελευταίου αιώνα). Τα πρώτα, συνήθως χρησιμοποιούνται ως αρχαιολογικοί ή θρησκευτικοί χώροι και μουσεία της πρότερης χρήσης τους λόγω της

μεγάλης ιστορικής τους σημασίας και της ανάγκης διαφύλαξης της ακεραιότητάς τους. Αντίθετα, τα κτίρια της νεότερης περιόδου, τα οποία χαρακτηρίζονται ως «ιστορικά» λόγω της αρχιτεκτονικής, καλλιτεχνικής ή ιστορικής τους σημασίας, μπορούν εν γένει να παραλάβουν νέες χρήσεις ευκολότερα.

Εφόσον ένα ιστορικό κτίριο κριθεί «μη κατεδαφιστέο», πολύ συχνά συνεπάγονται ενέργειες για την αξιοποίησή του. Για να γίνει η αξιοποίηση του ιστορικού κελύφους, ακολουθείται μία πολυδιάστατη ανάλυση που περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την ιστορική, πολεοδομική και αρχιτεκτονική ανάλυση του κτιρίου και του τόπου στον οποίο συναντάται. Στη συνέχεια εξετάζεται η καταλληλότητα ένταξης της νέας χρήσης σε αυτό μέσα από την στατική και κατασκευαστική μελέτη του χώρου αλλά συγχρόνως κρίνοντας αν η νέα χρήση είναι συμβατή ηθικά με την πρότερη λειτουργία του. Στην συνέχεια, έπεται η κατάθεση της ολοκληρωμένης πρότασης στον εκάστοτε αρμόδιο για να την αξιολογήσει και εφόσον εγκριθεί, ξεκινάνε οι διαδικασίες αποκατάστασης και εσωτερικής διαμόρφωσης. Οι διαμορφώσεις στις περιπτώσεις επανάχρησης διαφέρουν ανά περιπτώσεις ως προς την τεχνογνωσία που χρησιμοποιήθηκε. Υπάρχουν παραδείγματα όπου η χρήση του κελύφους μένει ανέπαφη και γίνονται απλώς εσωτερικές διαμορφώσεις προκειμένου να εξυπηρετηθεί η νέα λειτουργία του. Σε άλλες περιστάσεις, όπως στο κτίριο της φιλαρμονικής του Αμβούργου ένα έργο των Herzog & de Meuron, ήταν απαραίτητη η αύξηση του χώρου του κτιρίου με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα σύγχρονο τμήμα-προσθήκη πάνω στο υπάρχον ιστορικό. Τέτοια παραδείγματα εμφανίζονται όλο και περισσότερο συχνά, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο να ανταποκριθεί σε κτιριακές προκλήσεις. Οι βραβευμένοι αρχιτέκτονες Lacaton & Vassal, ακολουθούν μία διαφορετική προσέγγιση ως προς το κενό κέλυφος. Επιλέγουν να το χρησιμοποιήσουν διευρύνοντας τα όριά του. Για τον λόγο αυτό προσαρτούν χώρους στο εξωτερικό του ώστε να δημιουργηθούν καλύτερες συνθήκες βίωσης του χώρου (πχ. “Transformation of 530 dwellings”, “FRAC Nord-Pas de Calais”, “Latapie House”, κα.). Την ίδια λογική ακολουθεί και το έργο “The Frosilo” στην Δανία των MVRDV, το οποίο προσαρτεί ένα δεύτερο κέλυφος σε δύο υπάρχοντα σιλό, μετατρέποντάς τα σε οικιστικό συγκρότημα.

Σε κάθε περίπτωση, παρουσιάζει ενδιαφέρον πώς επιλέγει κάθε μελετητική ομάδα να διαχειριστεί τα έργα επανάχρησης που αναλαμβάνει και σε τι βαθμό επεμβαίνει σε αυτά.

Στα αγγλικά χρησιμοποιείται ο όρος “adaptive reuse” για την επανάχρηση κτιρίων και συνόλων που επακριβώς μεταφράζεται ως «προσαρμοστική επανάχρηση». Ο όρος αυτός υποδηλώνει την υποχρέωση που έχει ένα κτίριο να προσαρμόζεται και να ακολουθεί τις εκάστοτε κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες της εποχής στην οποία λειτουργεί. Επίσης, οφείλει να έχει την προσαρμοστικότητα που απαιτείται ώστε να μπορεί να αφομοιώνει τις ανάγκες κάθε μελλοντικής περιόδου χρήσης του. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο επιλέγεται η επανάχρηση ενός κτιρίου είναι η συσσωρευμένη ενέργεια που περικλείεται σε αυτό. Σε πολλές περιπτώσεις, η ενέργεια που απαιτείται για την κατεδάφιση ενός κτιριακού συγκροτήματος και η ανοικοδόμηση ενός νέου στη θέση του, είναι κατά πολύ μεγαλύτερη αυτής που χρειάζεται για την επανάχρηση του ήδη υπάρχοντος. Στον επιστημονικό κλάδο άλλωστε, θεωρείται ότι «το πιο οικολογικό κτήριο είναι αυτό το οποίο φέρει επανάχρηση» (“the greenest building is a reused building”).

Εικόνα 7 Φιλαρμονική Αμβούργου Διαδικασία Επανάχρησης

Πηγή: www.re-thinkingthefuture.com/

6. Παραδείγματα επανάχρησης κτιρίων και τόπων

6.1 Landschaftspark Duisburg Nord

Εικόνα 8 Landschaftspark Duisburg Nord

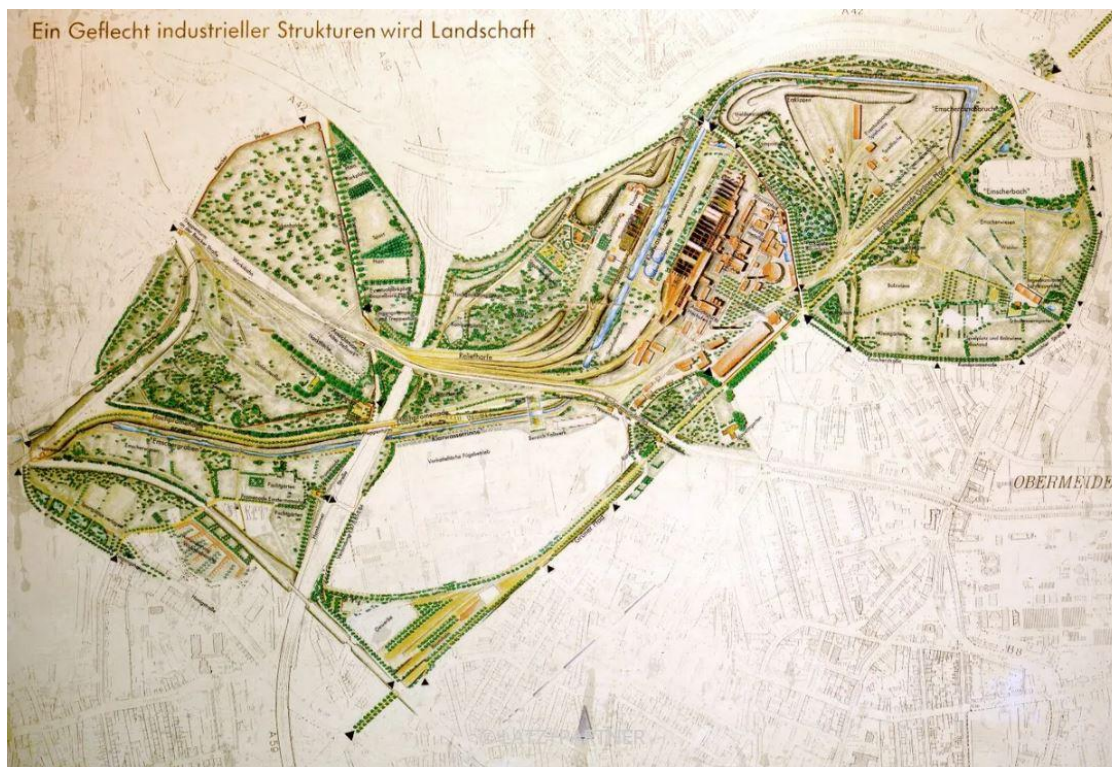
Πηγή: www.latzundpartner.de/

Το πάρκο Landschaftspark Duisburg Nord είναι ένας υπαίθριος χώρος διαμορφωμένος στις εγκαταστάσεις της πρώην βιομηχανίας Meiderich. Βρίσκεται στην δυτική Γερμανία και πιο συγκεκριμένα καταλαμβάνει έκταση 180 εκταρίων (1.8 τετραγωνικά χιλιόμετρα), ενώ απέχει μόλις 30 χιλιόμετρα από το Ντίσελντορφ και 25 χιλιόμετρα από το Έσσεν, Γερμανία.

Ξεκίνησε την λειτουργία του το 1903 με παραγωγή αιματίτη, χυτοσιδήρου και μη φωσφορικού χυτοσιδήρου, ενώ οι εργασίες δημιουργίας του είχαν ήδη ξεκινήσει δύο χρόνια νωρίτερα (1901). Το 1912 φτάνει στην μέγιστη δυναμική του λίγο πριν την εμφάνιση των πρώτων προκλήσεων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, εξ' αιτίας του μποϊκοτάζ των εξαγωγών και της έλλειψης εργαζομένων, η βιομηχανία σιδήρου Meiderich οδηγείται σε ύφεση έως το 1923, όπου

παρατηρείται μία ομαλοποίηση της πρότερης λειτουργίας του με το τέλος της Νοεμβριανής επανάστασης. Το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 βρίσκει τη βιομηχανία να έχει πληγεί από την παγκόσμια οικονομική κρίση με τις παραγγελίες να μειώνονται και το προσωπικό να εκλείπει. Ωστόσο, στα τέλη της ίδιας, κατά τη διάρκεια προετοιμασίας της χώρας για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η βιομηχανία του σιδήρου και του χάλυβα αυξήθηκε έως και 90% προκειμένου να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες. Στην περίοδο του πολέμου το εργοστάσιο λειτουργούσε με εργάτες κυρίως αιχμαλώτους ενώ μετά από τρεις μεγάλες αεροπορικές επιθέσεις που δέχτηκε, το 1944 αναγκάστηκε να προχωρήσει στον τερματισμό της λειτουργίας του. Στα χρόνια που ακολούθησαν μετά τον πόλεμο, πολλές από τις σιδηρουργικές εγκαταστάσεις κατασχέθηκαν από τους συμμάχους με απώτερο σκοπό την αποσυναρμολόγησή τους, ώστε να καλυφθούν τα υψηλά κόστη αποζημίωσης που όφειλε η Γερμανία. Το συγκεκριμένο εργοστάσιο δεν εντάχθηκε σε αυτό το πρόγραμμα, πιθανά λόγω της θέσης και της δυναμικής του. Αντιθέτως, οι Σύμμαχοι προχώρησαν στην επανέναρξη δύο εκ των πέντε υφικαμίνων του και στην κατασκευή νέων καθώς και στον εκσυγχρονισμό των μονάδων παραγωγής του δέκα χρόνια αργότερα (1954).

Μετά από 85 χρόνια λειτουργίας, το 1985 το εργοστάσιο της εταιρίας Meiderich κλείνει και παραμένει ανεκμετάλλευτο έως το 1989 όπου διεξάγεται διεθνής διαγωνισμός για την εκμετάλλευσή του. Τον διαγωνισμό αυτό κέρδισε ο Peter Latz, ο οποίος με μία ομάδα ειδικών, ανέλαβαν τον ανασχεδιασμό και αποκατάσταση του χώρου. Το πρώτο κομμάτι του πάρκου παραδόθηκε στο κοινό το 1994, ενώ τρία χρόνια αργότερα, το 1997, ιδρύεται και επίσημα το Landscape Park Duisburg Nord.

Εικόνα 9 Σχέδια Πάρκου

Πηγή: www.latzundpartner.de/

Στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι σήμερα, ο χώρος του πάρκου συνεχώς εξελίσσεται και διευρύνει τις διαθέσιμες εγκαταστάσεις του για τους επισκέπτες. Πιο συγκεκριμένα, σήμερα στο πάρκο διατηρούνται πολλά από τα υπάρχοντα είδη φυτών της περιοχής που αναπτύχθηκαν άναρχα κατά την περίοδο διακοπής λειτουργίας του κτιρίου σε συνάρτηση με τις ήδη υπάρχουσες κτιριακές εγκαταστάσεις. Ο αρχιτέκτονας με τη βοήθεια μίας ομάδας εξειδικευμένης σε θέματα τοπίου και κηπο-τεχνικής, είχαν ως όραμα την συνύπαρξη της υπάρχουσας χλωρίδας με νέα είδη φυτών, συμβατά με το έδαφος των εγκαταστάσεων, ώστε να μην διαταραχθεί η βιοποικιλότητα της περιοχής. Επίσης, δημιουργήθηκαν μικρότεροι κήποι σε χώρους του εργοστασίου οι οποίοι ενδείκνυνται για την χαλάρωση και την απομόνωση των επισκεπτών καθώς προσομοιάζουν σε μέγεθος αστικούς κήπους. Όπως δηλώνει η Δρ. Kirsten Valter, ιστορικός με πεδίο ενδιαφέροντος και έρευνας τους αγγλικούς κήπους, σε αντίθεση με τεχνητά ερείπια της αγγλικής υπαίθρου τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε σημεία ενδιαφέροντος στοχευμένα με την βλάστηση να

αναπτύσσεται γύρω τους, στην συγκεκριμένη τοποθεσία τα «ερείπια» προϋπήρχαν και η βλάστηση δεν χρειάστηκε να τοποθετηθεί ανθρωπογενώς εκεί αλλά το έκανε φυσικά κατά την περίοδο απουσίας ανθρώπινης παρουσίας από τη βιομηχανία. Τέλος, στο πάρκο έχουν διαμορφωθεί μικρότερης κλίμακας κήποι στις πρώην αποθήκες άνθρακα, όπου γινόταν η μεταφόρτωση και η μεταφορά των παραγόμενων υλικών από το εργοστάσιο. Στόχος του αρχιτέκτονα ήταν η διατήρησης αυτούσιας της δομής του συγκεκριμένου χώρου. Για τον λόγο αυτό, μία από τις ελάχιστες παρεμβάσεις του ήταν η διάνοιξη περασμάτων ανάμεσα στις αποθήκες δημιουργώντας ένα σύνολο από αλληλεξαρτώμενους «Hortus conclusus».*

** Hortus Conclusus: Όρος που περιγράφει τους περικλειστούς κήπους στην Ιταλία την περίοδο της Αναγέννησης.*

Εικόνα 10 Χλωρίδα στις εγκαταστάσεις του πάρκου

Πηγή: www.landschaftspark.de

Συμπληρωματικά, έχοντας ως πρόθεση την ένταξη του υδάτινου στοιχείου στο πάρκο, έγινε μελέτη για τις πιθανές αξιοποιήσεις νερού στην περιοχή. Τελικά, προχώρησαν σε δύο συμπληρωματικές λύσεις. Η πρώτη αφορούσε τον καθαρισμό και την αξιοποίηση δύο μεγάλων πρώην δεξαμενών ψύξης, οι οποίες αφού καθαρίστηκαν από το αρσενικό από το οποίο ήταν μολυσμένες, χρησιμοποιούνται πλέον για την συλλογή όμβριων υδάτων στο πάρκο. Η δεύτερη λύση αφορά τον καθαρισμό του καναλιού που διασχίζει το πάρκο. Με την επί σειράς ετών λειτουργία της βιομηχανίας, το υδάτινο απόθεμα της περιοχής είχε μολυνθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να επιβάλλεται ο προσεκτικός καθαρισμός του προκειμένου να μπορέσει να αξιοποιηθεί για την μελλοντική χρήση του χώρου. Με την εξασφάλιση της κατάλληλης ποιότητας υδάτων στο κανάλι, δημιουργήθηκε ένα κύκλωμα ανακύκλωσης του νερού με σκοπό την αποφυγή στάσιμων υδάτων των χώρου. Αυτό επετεύχθη με τη βοήθεια του υπάρχοντος ανεμόμυλου, σύμβολο του πάρκου, ο οποίος οδηγεί το νερό πίσω στο κανάλι μέσω ενός υπέργειου συστήματος σωλήνων ώστε να επιτυγχάνεται η οξυγόνωση και η συνεχής ροή του.

Εικόνα 11 Μεταφορά νερού στο πάρκο

Πηγή: www.landschaftspark.de

Τέλος, εξειδικευμένη ομάδα μηχανικών με επικεφαλής τον Egbert Bodmann έχει αναλάβει την συντήρηση του κτιριακού συνόλου, προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιότητα της εμπειρίας του επισκέπτη στον χώρο. Επειδή τα προβλήματα από την διάβρωση είναι εκτεταμένα στις μεταλλικές κατασκευές, δεν καθίσταται δυνατή η ενεργοποίηση ολόκληρου του κτιριακού συγκροτήματος ταυτόχρονα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο στην αρχή της λειτουργίας του πάρκου δεν εντάσσονταν εσωτερικοί χώροι, οι οποίοι πλέον είναι στο σύνολό τους εν λειτουργία. Χώροι όπως αίθουσες ολιγομελών συνεδριάσεων, αίθουσες συναυλιών αλλά και χώροι θρησκευτικών τελετών είναι στη διάθεση του κοινού στο εσωτερικό του εργοστασίου. Επίσης, συναντάται και η μεγαλύτερη εσωτερική πισίνα καταδύσεων στην Ευρώπη, με διάμετρο 45 μέτρα και βάθος 13 μέτρα, η οποία στεγάζεται σε πρώην δεξαμενή αερίου μετά τον ενδελεχή καθαρισμό και τη συντήρησή της.

Παρά τον αρχικό σκεπτικισμό των κατοίκων της γύρω περιοχής, λόγω της βεβαρυμμένης ιστορίας και της κατάστασης του οικοπέδου, με την σωστή ανάδειξη και συντήρηση του χώρου από τους μηχανικούς, εξελίχθηκε σε ένα πάρκο που προσελκύει πολύ κόσμο. Το πάρκο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την τοπική νεανική κοινότητα καθώς εκεί μπορούν να περάσουν μέρος της ημέρας τους στους εξωτερικούς χώρους αλλά και να δραστηριοποιηθούν σε σπορ που τους ενδιαφέρουν (π.χ. αναρρίχηση, skateboard, ποδηλασία, κ.α.).

Εικόνα 12 Διαμόρφωση πάρκου

Πηγή: www.landschaftspark.de

6.2 Ανάκτορα Βερολίνου

Το Βερολίνο είναι μία ευρωπαϊκή πρωτεύουσα με ενδιαφέρουσα ιστορία. Υπηρέτησε από το 1701 έως και το 1918 τον ρόλο της πρωτεύουσας του Βασιλείου της Πρωσίας. Ξεκίνησε ως μία πολύ μικρή πόλη στην περιοχή που σήμερα είναι γνωστή ως «Νησί των Μουσείων» (“Museum island”) με λιγότερους από 55.000 κατοίκους, την περίοδο που το η αγγλική και γαλλική πρωτεύουσα αριθμούσαν περίπου 600.000 κατοίκους και η Βιέννη 115.000. Στις 18 Ιανουαρίου 1701 ο Φρειδερίκος ΙΙΙ ανακηρύχτηκε Βασιλιάς της Πρωσίας και πήρε το όνομα Φρειδερίκος Ι της Πρωσίας. Έκτοτε κατοικούσε στα ανάκτορα του Βερολίνου που βρίσκονταν στο νησί ήδη από τον 15^ο αιώνα.

Εικόνα 13 Ανάκτορο του Βερολίνου

Πηγή: www.berlin.de/

Από τα πρώτα μελήματα του νέου βασιλιά ήταν η επέκταση του **Ανάκτορου του Βερολίνου** (“Berliner Schloss” ή “Stadtschloss”) προκειμένου να στεγάσει τις ανάγκες της βασιλικής οικογένειας. Έτσι, ακολουθώντας ένα αρκετά φιλόδοξο σχέδιο για το μέγεθος και την σημασία της πόλης, μετέτρεψε το ανάκτορο σε ένα υπερμέγεθες παλάτι που

ακολουθούσε τις αρχές της μπαρόκ αρχιτεκτονικής. Αυτό το στυλ αρχιτεκτονικής είχε ήδη μεγάλη απήχηση στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις της εποχής και με το έργο αυτό θέλησε να εκσυγχρονίσει την πρωτεύουσα του βασιλείου του αλλά και να δηλώσει το μέγεθος της επιρροής που έμελε να αποκτήσει. Στο πλαίσιο της ανάπτυξης της πόλης τα επόμενα χρόνια, τα νεόδμητα κτίρια ακολούθησαν το ίδιο αρχιτεκτονικό στυλ ενώ η πολεοδομία της τριπλάσιας πλέον πρωτεύουσας ακολούθησε γεωμετρικά σχήματα, παράγοντας μεγάλα ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα και ευρύχωρες πλατείες. Το Ανάκτορο του Βερολίνου αποτέλεσε έως το 1871 την κύρια και χειμερινή κατοικία των βασιλέων της Πρωσίας, ενώ από έπειτα, με την ενοποίηση της Γερμανίας, διέμεναν εκεί και οι αυτοκράτορες της χώρας. Με το τέλος του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου το 1918 και την ήττα της Γερμανίας και των συμμάχων της, διαλύθηκε η γερμανική αυτοκρατορία. Με την αλλαγή του πολιτεύματος στην χώρα, τα πρώην ανάκτορα έμειναν ανεκμετάλλευτα και το Ανάκτορο του Βερολίνου μετατράπηκε σε μουσείο.

Εικόνα 14 Παλάτι Σαρλότενμπουργκ

Πηγή: www.berlin.de/

Το **Παλάτι Σαρλότενμπουργκ** (“Schloss Charlottenburg”) είναι ένα έργο του αρχιτέκτονα Johann Arnold Nering που κατασκευάστηκε στις όχθες του ποταμού Σπρέε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, και πιο συγκεκριμένα το 1695. Ο Φρειδερίκος III θέλησε να κατασκευάσει ένα ανάκτορο για την γυναίκα του Σοφία Καρλόττα (Sophie Charlotte) ώστε να χρησιμοποιείται ως θερινή κατοικία της μελλοντικής βασιλικής οικογένειας. Η τοποθεσία του είναι μόλις 9 χιλιόμετρα μακριά από το Ανάκτορο του Βερολίνου και συνδέεται με αυτό μέσω του ποταμού ώστε να είναι δυνατή η μετακίνηση των βασιλέων μεταξύ των δύο κτιρίων με τη χρήση γονδολών. Η αρχική ονομασία του παλατιού ήταν Lietzenburg και κτίστηκε με απλές μορφές του μπαρόκ στυλ, κυρίαρχο αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό ρεύμα της εποχής του, και συνδύαζε την λειτουργία του κτιρίου με την ύπαρξη μεγάλων κήπων γαλλικού στυλ. Η Σοφία Καρλόττα ήταν μία γυναίκα με βαθιά καλλιτεχνική έμφαση και ως εκ τούτου, το παλάτι έγινε χώρος για ποικίλες καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Το 1705, βασίλισσα πλέον Σοφία Καρλόττα πέθανε, γεγονός που οδήγησε στην ονομασία του ανακτόρου προς τιμήν της. Ο Φρειδερίκος I της Πρωσίας, αποφάσισε την επέκταση του παλατιού προκειμένου να μπορέσει να εξυπηρετήσει τις αυξανόμενες ανάγκες της βασιλικής οικογένειας. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο νέες πτέρυγες που περιέκλειαν τους κήπους και στο κεντρικό κτίριο του συγκροτήματος προστέθηκε ένας μεγάλος τρούλος, σύμβολο παριζιάνικης αρχιτεκτονικής. Λόγω του θανάτου του προαναφερθέντα το 1713, οι εργασίες στο ανάκτορο διακόπηκαν καθώς ο διάδοχός του, Φρειδερίκος Ουίλιαμ I, δεν είχε το ίδιο πάθος για την αρχιτεκτονική. Με την διαδοχή του από τον Φρειδερίκο τον Μέγα, το παλάτι απέκτησε νέα αισθητική καθώς ήδη από το 1740 ξεκίνησε την γενικότερη ανακαίνιση του εσωτερικού χώρου με την προσθήκη ροκοκό στοιχείων και πολυάριθμων έργων τέχνης από γνωστούς ζωγράφους της εποχής. Επίσης, δημιουργήθηκε μία πτέρυγα με τροπικά φυτά στην οποία λάμβαναν χώρο οι θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες που πραγματοποιούνταν στο ανάκτορο. Οι κήποι απέκτησαν σιντριβάνια και ακολουθούσαν γεωμετρικά μοτίβα, ενώ εκτέλεσαν ως χώροι αναψυχής για την βασιλική οικογένεια αλλά και τους καλεσμένους τους. Γενικότερα, θα μπορούσε κανείς να πει πως το Charlottenburg επανήλθε στην παλιά του καλλιτεχνική δόξα και κάθε χώρος του, εσωτερικά και εξωτερικά, ήταν διαμορφωμένος με προσοχή στην λεπτομέρεια προκειμένου να εξυπηρετεί όσο το

δυνατόν καλύτερα τις ανάγκες των χρηστών του. Το 1806, με την ήττα της Πρωσίας από τον Ναπολέοντα, το παλάτι καταλήφθηκε από τον γάλλο κατακτητή και μετατράπηκε σε βάση του για σχεδόν 40 χρόνια, όταν και επανακτήθηκε από τον Φρειδερίκο Γουλιέλμο IV το 1843.

Ο 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος ακολουθήθηκε από πολλές προκλήσεις που έχριζαν επίλυσης. Στην πόλη του Βερολίνου οι δημοτικές αρχές κλήθηκαν να αποφασίσουν για το μέλλον πολλών σημαντικών κτιρίων, μεταξύ αυτών και το παλάτι του Βερολίνου. Ορισμένα κτίρια είχαν μικρές υλικές ζημιές, ενώ άλλα είχαν σοβαρά δομικά προβλήματα. Το δίλημμα λοιπόν τέθηκε μεταξύ καταστροφής ή αποκατάστασης αυτών. Η απόφαση για καθένα από αυτά τα κτήρια πάρθηκε μεμονωμένα και από διαφορετικά άτομα και οργανισμούς, με κριτήρια την ιστορικότητα, τη σημαντικότητα και τον ρόλο που είχε πριν και που θα είχε μετά τον πόλεμο. Τη διοίκηση της δημοτικής αρχής του Βερολίνου με το τέλος του πολέμου τον Μάιο του 1945 ανέλαβε η Σοβιετική Στρατιωτική Διοίκηση. Το πρόγραμμα ανοικοδόμησης ανατέθηκε στον Hans Scharoun, ο οποίος έκανε την αίτηση για την εξασφάλιση των ανακτόρων, ωστόσο αυτή απορρίφθηκε από (κομμουνιστικά) μέλη του δημοτικού συμβουλίου, καθώς σύμφωνα με τα μέλη αυτά θεωρούσαν πως τα κτήρια παρουσίαζαν «δείγματα ιμπεριαλισμού». Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1949, ιδρύθηκε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (Λ.Δ.Γ. ή Ανατολική Γερμανία), με αποτέλεσμα τα κτήρια που βρίσκονταν σε διαφορετικές περιοχές της πόλης να καταλήγουν σε διαφορετικά καθεστώτα. Επομένως το παλάτι Charlottenburg, που βρίσκεται στα δυτικά της πόλης, και το παλάτι του Βερολίνου, που βρίσκεται ανατολικά, να έχουν διαφορετική μοίρα μεταξύ τους.

Το κομμουνιστικό καθεστώς που επιβλήθηκε στο ανατολικό τμήμα της πόλης έφερε πιο αυστηρή και συντηρητική πολιτική σχετικά με το υπάρχον δομημένο περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό, το Παλάτι του Βερολίνου παρέμεινε με εκτεταμένες υλικές ζημιές από τους βομβαρδισμούς έως το 1950, όταν κατεδαφίστηκε για να δημιουργηθεί χώρος για τις παρελάσεις του νέου καθεστώτος. Το 1970 κτίστηκε στη θέση του το ανάκτορο της δημοκρατίας, στο οποίο στεγαζόταν το κοινοβούλιο και ένα κέντρο αναψυχής με χώρους

όπως εστιατόρια, ντισκοτέκ και μπόουλινγκ. Το κτίριο είχε ως στόχο την ανάδειξη του κύρους και της καινοτομίας της εποχής. Με την ενοποίηση της Γερμανίας το 1990, διακόπηκε η λειτουργία του κτιρίου καθώς θύμιζε πρότερες εποχές μίας διχασμένης Γερμανίας. Έκτοτε, κατατέθηκαν πολλές προτάσεις για την αξιοποίηση του οικοπέδου που είτε αφορούσαν την διατήρηση του υφιστάμενου κτιρίου, είτε την δημιουργία ενός τελείως νέου οικοδομικού συγκροτήματος.

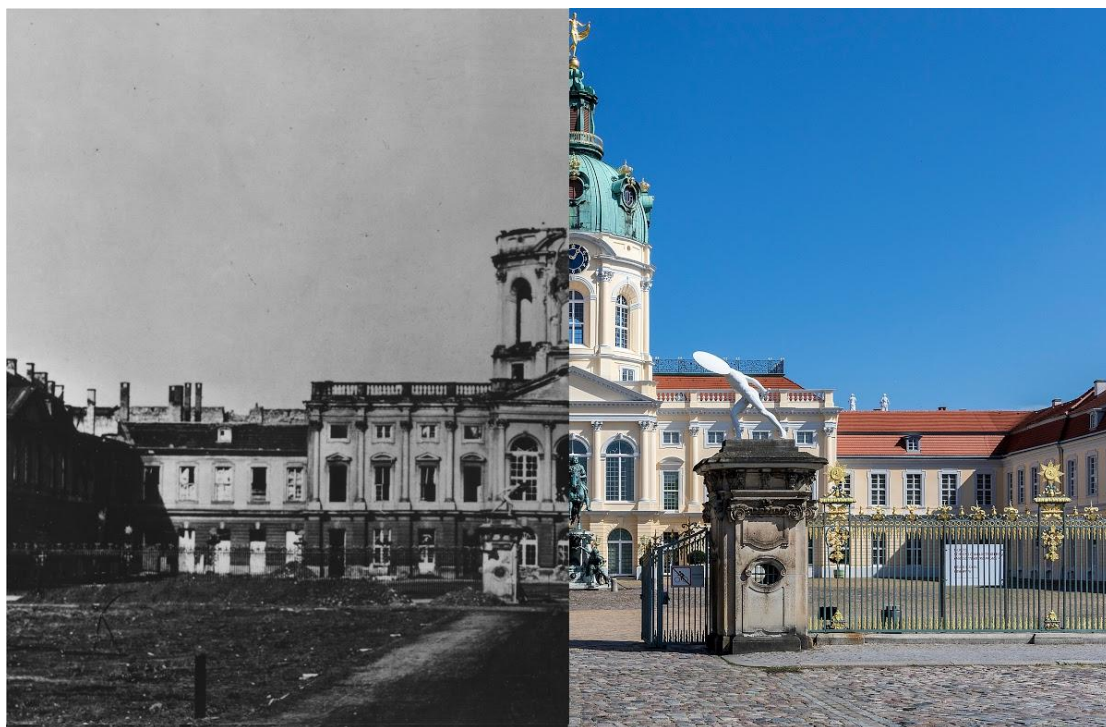

Εικόνα 15 Ανάκτορο του Βερολίνου με την προσθήκη του Humboldt forum

Πηγή: www.tip-berlin.de/

Σε μία προσπάθεια να πείσουν τους κατοίκους του Βερολίνου για την έκβαση του έργου, δημιούργησαν έναν μεταλλικό σκελετό τον οποίο επικάλυψαν με καμβάδες στους οποίους απεικονιζόταν η πρότερη πρόσοψη του Ανακτόρου του Βερολίνου. Αυτό ήταν καθοριστικής σημασίας για το έργο, αφού τελικά το 2002 υπερψηφίστηκε η κατεδάφιση του ανακτόρου της δημοκρατίας και η ανέγερση στην θέση του ενός αντίγραφου του πρώην Παλατιού του Βερολίνου σε συνδυασμό με την προσθήκη του Humboldt Forum στην ανατολική του

πτέρυγα. Το 2008 ξεκίνησαν οι εργασίες για το νέο έργο με την κατεδάφιση του ανακτόρου της δημοκρατίας και την έναρξη ανοικοδόμησης του Νέου Ανακτόρου του Βερολίνου. Η κατασκευή του εξωτερικά αποτελεί πιστό αντίγραφο του Ανακτόρου με το εσωτερικό του να διακατέχεται από νέες τεχνοτροπίες και μινιμαλιστική άποψη. Η αναπαραγωγή των όψεων επετεύχθη μέσω φωτογραφιών και την χρήση διαφόρων τμημάτων τους που εντοπίστηκαν διάσπαρτα να κοσμούν κήπους σε όλη την έκταση της πόλης. Το μουσείο, στα πλαίσια της ενοποίησης των λαών, διαθέτει εκθέματα από το Εθνολογικό Μουσείο και το Μουσείο Ασιατικής Τέχνης του Βερολίνου. Επιπλέον, διαθέτει το Εργαστήριο Humboldt, χώρους του πανεπιστημίου, εκθέματα που αφορούν την ιστορία της πόλης, χώρους εκδηλώσεων όπως και τμήματα που αφορούν την ιστορία του κτιρίου.

Εικόνα 16 Ανάκτορο Σαρλότενμπουργκ στο χρόνο

Πηγή: <https://artsandculture.google.com/>

Το Ανάκτορο Charlottenburg, επίσης υπέστη εκτεταμένες ζημιές από τις βομβαρδιστικές επιθέσεις που δέχτηκε το Βερολίνο. Αυτό οδήγησε στην καταστροφή σχεδόν του 60% της κτιριακής του έκτασης. Ωστόσο, επειδή διοικητικά ανήκε λόγω της τοποθεσίας του στη

Δυτική Γερμανία (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας), η τύχη του ήταν διαφορετική από αυτή του παλατιού του Βερολίνου. Με τη λήξη του πολέμου, το Βερολίνο βρέθηκε με εκτεταμένες υλικές ζημιές και περνούσε μία ανθρωπιστική κρίση, το οποίο αποτέλεσε και προτεραιότητα των αρχών τα πρώτα χρόνια της μεταπολεμικής Γερμανίας. Έτσι, η αποκατάσταση του Ανακτόρου καθυστέρησε προκειμένου να δοθούν λύσεις σε πιο καίρια ζητήματα. Με τον καιρό το κτίριο έμεινε ανεκμετάλλευτο έχοντας σοβαρές πληγές, και για τον λόγο αυτό αποτέλεσε χώρο εκμετάλλευσης πρώτων υλών για κατοίκους της περιοχής γύρω από αυτό. Όσα δωμάτια δεν καταστράφηκαν ολοσχερώς από τους βομβαρδισμούς και τη φωτιά που ακολούθησε, αποτέλεσαν χώρους λεηλασίας για ξύλο και άλλα δομικά υλικά.

Με τον διαχωρισμό του Βερολίνου, κατέστη ξεκάθαρο ότι οι αρχές της Δυτικής Γερμανίας, υπεύθυνες για τον κτιριακό πλούτο, έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την διατήρηση των τοπόσημων. Με προτεστάντη την Margarete Kuhn, διευθύντρια του τμήματος δημοσίων κήπων και ανακτόρων, αναδείχτηκε η σπουδαία πολιτιστική και ιστορική σημασία του κτιρίου και αποφασίστηκε η διατήρησή του. Λίγα χρόνια αργότερα, ξεκίνησαν οι εργασίες για τη δημιουργία ενός πιστού αντιγράφου της πρότερης εικόνας του κτιρίου, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Για να μπορέσει να γίνει αυτό, χρησιμοποιήθηκε μία μεγάλη συλλογή φωτογραφικού υλικού στο οποίο βασίστηκαν για την διακόσμηση των δωματίων, αλλά και στην ακριβή απόδοση της θέσης των στοιχείων της όψης και του προαύλιου χώρου. Πολλά έργα τέχνης και αντικείμενα των χώρων του είχε προνοηθεί να μεταφερθούν σε ασφαλές μέρος ήδη από το 1939, τέσσερα χρόνια πριν από τους βομβαρδισμούς του 1943, με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής να έχει διασωθεί και να μπορεί να εκτεθεί εκ νέου στους νέους χώρους του κτιρίου. Η διαδικασία αποκατάστασης κράτησε σχεδόν 2 δεκαετίες και πλέον ο κάθε επισκέπτης μπορεί να έχει την εμπειρία ενός γνήσιου ανακτόρου του 18^{ου} αιώνα, ενώ το κτίριο θεωρείται ένα από τα σπουδαιότερα δείγματα της Πρωσικής Αυτοκρατορίας.

6.3 Kaiser Wilhelm Memorial Church

Εικόνα 17 Εκκλησία Kaiser Wilhelm

Πηγή: www.berlin.de

Η εκκλησία Kaiser Wilhelm Memorial Church κτίστηκε μεταξύ του 1891 και 1895 με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα Γουλιέλμου II (Wilhelm II) για να τιμήσει τον παππού του, αυτοκράτορα Γουλιέλμο I, τιμώντας την συμβολή του στην ανάδειξη της Πρωσίας ως τη μεγαλύτερη δύναμη της Γερμανίας και στην ενοποίηση αυτής μετά τον Γάλλο-Πρωσικό πόλεμο. Τα σχέδια της εκκλησίας ανατέθηκαν στον γερμανό αρχιτέκτονα Franz Schwechten, ο οποίος δημιούργησε ένα κτίριο νέο-ρομανικού ρυθμού σύμφωνα με τις προτιμήσεις του αυτοκράτορα αλλά και τις σχεδιαστικές αρχές της εποχής του. Έχοντας ύψος 113 μέτρα, το κωδωνοστάσιό της ήταν το υψηλότερο του Βερολίνου και το δεύτερο υψηλότερο της

χώρας, μετά αυτό του καθεδρικού της Κολονίας. Αυτό απέδιδε το κύρος που ο Γουλιέλμος II ήθελε να αποδώσει στο νέο αυτό κτίσμα. Το εσωτερικό της εκκλησία ήταν περίτεχνα διακοσμημένο με επιχρυσωμένα μωσαϊκά, δημιουργώντας μία εντυπωσιακή εικόνα σε συνάρτηση με το επιβλητικό εξωτερικό του.

Το 1943, μετά τους βομβαρδισμούς που έπληξαν ολόκληρη την γερμανική πρωτεύουσα, η εκκλησία Kaiser Wilhelm βρέθηκε με εκτεταμένες πληγές καθώς το μεγαλύτερο τμήμα της καταστράφηκε. Τα μόνα μέρη της μεγαλοπρεπούς εκκλησίας που διασώθηκαν ήταν η είσοδός της, μέρος της Αγίας Τράπεζας και το κωδωνοστάσιό της, το οποίο έφερε ζημιές στην κορυφή του. Το 1957, στα πλαίσια του σχεδίου ανοικοδόμησης του Βερολίνου μετά τον πόλεμο, τέθηκε το ζήτημα του μέλλοντος της εκκλησίας. Μετά από διαγωνισμό, η νικητήρια πρόταση πρότεινε την κατεδάφιση του ναού και την ανοικοδόμηση νέου στην θέση της με πιο μοντέρνο χαρακτήρα. Ωστόσο, μετά από έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων, ο αρχιτέκτονας Egon Eiermann αναγκάστηκε να προσαρμόσει το σχέδιό του διατηρώντας τα ερείπια του ναού και κτίζοντας τον νέο περιμετρικά του. Ο λόγος της διαφωνίας με το αρχικό σχέδιο, ήταν λόγω της συμβολικής σημασίας του ναού. Σύμφωνα με τους κατοίκους του Βερολίνου, αποτελεί σύμβολο ειρήνης και συμφιλίωσης ενώ αποτελεί παράδειγμα οικιστικής ανθεκτικότητας, φέροντας πάνω του εμφανή τα «τραύματα» του πολέμου. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η επέμβαση του κόσμου στην διατήρηση του κτίσματος, καθώς αντίθετα από άλλες περιπτώσεις που η απόφαση παίρνεται από κάποιο αρμόδιο συμβούλιο ή αρχή, η σπουδαιότητά του αποφασίστηκε και διεκδικήθηκε από τους πολίτες.

Εικόνα 18 Εκκλησία Kaiser Wilhelm σήμερα

Πηγή: www.berlin.de

Η ανοικοδόμηση του νέου ναού ξεκίνησε το 1959 και ολοκληρώθηκε το 1961. Επιλέχθηκε η δημιουργία ενός οκτάγωνου κτιρίου για τον ναό και ενός εξαγωνικού σχήματος κωδωνοστασίου, τα οποία χαρακτηρίζονται από στοιχεία μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Τα οικοδομήματα έχουν απλές γεωμετρικά όψεις και αποτελούνται από 27.000 τετράγωνα υαλοπίνακες μπλε χρώματος. Το χρώμα αυτό, συμβολίζει την ηρεμία και την ειρήνη, αξίες που πρεσβεύουν την εκκλησία από την δημιουργία της. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το παιχνίδισμα που επιτυγχάνεται με την εκτεταμένη χρήση του γυαλιού στις προσόψεις.

Σήμερα, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να εισέλθει και να θαυμάσει τα ερείπια του αρχικού ναού. Στην είσοδο αυτού, συναντώνται ψηφιδωτά με αναπαραστάσεις της ζωής και των νικηφόρων πολέμων του Γουλιέλμου Ι σε συνδυασμό με άλλες θρησκευτικές σκηνές. Στην τοιχοποιία και την οροφή του υφιστάμενου ναού, οι ρωγμές που προκλήθηκαν από τους βομβαρδισμούς έχουν παραμείνει ορατές κατά την αποκατάσταση του σε στυλ Kintsugi*, θέλοντας να θυμίσει και η εσωτερική εικόνα τις επιπτώσεις του πολέμου. Παρόμοια ρωγμή μπορεί να θεωρηθεί και η «Χρυσή Σχισμή» (“Golden Rift”) που

δημιουργήθηκε στο πάτωμα του εξωτερικού του ναού ως μνημείο για τα θύματα της τρομοκρατικής επίθεσης του 2016.

Εικόνα 19 Εσωτερικό της παλιάς εκκλησίας

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

**Kintsugi: Κυριολεκτικά: «Χρυσή ένωση». Ιαπωνική τεχνική επιδιόρθωσης πορσελάνινων σκευών με την χρήση χρυσών ενώσεων. Η ιδεολογία πίσω από αυτή είναι ότι οι ατέλειες και οι ρωγμές δεν πρέπει να κρύβονται αλλά να αναδεικνύονται ως μέρος της αντοχής που αποκτάει κάποιος ή κάτι μέσα από τις ατέλειες και τις δυσκολίες που έχει υποστεί.*

6.4 Βιομηχανική ιστορία Βόλου

Εικόνα 20 Βόλος 20ος αι.

Πηγή: www.hellenicaworld.com

Ο Βόλος λόγω της θέσης του απέκτησε πολύ γρήγορα μεγάλη σημασία στην βιομηχανία της χώρας. Ήδη από το 1881, με την ένταξη της πόλης στην ανεξάρτητη πλέον Ελλάδα, είχε γίνει διαγωνισμός για την δημιουργία σιδηροδρομικής γραμμής στην πόλη και η επέκτασή της προς την πόλη της Λάρισας. Η γραμμή αυτή ξεκίνησε την λειτουργία της το 1884 με σχέδια του μηχανικού Εβαρίστο ντε Κίρικο, ο οποίος ήταν υπεύθυνος και για την σύνδεση, μέσω σιδηροδρομικής γραμμής, της πόλης με το Πήλιο. Συνδυαστικά με το σιδηροδρομικό δίκτυο, δόθηκε η ευκαιρία ανάπτυξης του λιμανιού της, το οποίο βοήθησε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, κάνοντάς την τη δεύτερη μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη της Ελλάδας, μετά από αυτή του Πειραιά. Λόγω της θέσης της, ευνοήθηκε η δημιουργία μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής στον Βόλο ήδη από τον 19^ο αιώνα, καθώς οι ανάγκες για παραγωγή προϊόντων αλλά και εμπορίου ήταν ιδιαίτερα αυξημένες. Τόσο οι εύποροι κάτοικοι του Πηλίου που εγκαταστάθηκαν στην πόλη, όσο και η ισραηλινή κοινότητα δημιούργησαν μεγάλο δίκτυο βιοτεχνιών και βιομηχανικών επιχειρήσεων. Μέχρι το 1910,

αριθμούνται ήδη 20 εργοστάσια διαφόρων χρήσεων, με κυριότερες αυτή της καπνοβιομηχανίας, της υφαντουργίας, της μεταλλουργίας και της πλινθοποιίας. Πιο συγκεκριμένα, λόγω της εύκολης σύνδεσης με τον θεσσαλικό κάμπο, ο Βόλος ασχολήθηκε τόσο με την πρώτη ύλη των τσιγάρων (την επεξεργασία καπνού), όσο και με την παραγωγή και εξαγωγή τσιγάρων ως τελικού προϊόντος. Μάλιστα, στην ζωή της πόλης οι κούτες της καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου είχαν τέτοια αξία ώστε να ανταλλάσσονται ως αντίτιμου για την αγορά τροφής. Στην άνθιση της βιομηχανίας συνέβαλε και η αύξηση του εργατικού δυναμικού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την άφιξη στην πόλη πολυάριθμων ομάδων προσφύγων από την Μικρά Ασία λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η άμεση απορρόφηση των ανθρώπων αυτών είχε ως θετικό αντίκτυπο τόσο την απασχόληση και την οικονομική διευκόλυνση των προσφύγων όσο και την εξυπηρέτηση των βιομηχανιών, οι οποίες ολοένα και αύξαναν την παραγωγή τους και με την ευμάρειά τους μπορούσαν να επανεπενδύουν στην πόλη δημιουργώντας νέο κτιριακό απόθεμα και θέσεις εργασίας.

Στην μεταπολεμική περίοδο, ο Βόλος βίωσε μία σειρά σεισμών, με τον μεγαλύτερο να συμβαίνει το 1955 και να έχει μέγεθος 6,2 ρίχτερ, οι οποίοι επέφεραν μεγάλες υλικές ζημιές στο σύνολο του κτιριακού αποθέματος της πόλης. Εκείνη την περίοδο πλήγηκαν και πολλά βιομηχανικά κτίρια, όπου σε συνδυασμό με την οικονομική ύφεση και την πληθυσμιακή μείωση, αναγκάστηκαν σε κλείσιμο. Λίγες βιομηχανίες παρέμειναν «ζωντανές» βιώνοντας σύντομες περιόδους άνθισης έως τελικά να κλείσουν και οι τελευταίες κατά την δεκαετία του 1990. Για το επόμενο χρονικό διάστημα, τα κτίρια των εργοστασίων και των βιομηχανιών ερειπώνουν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας, όπου οι δημοτικές αρχές μαζί με ομάδα μηχανικών, αποφασίζουν την αξιοποίησή των άδειων κελυφών προς γενικό όφελος. Σε άλλα στεγάζονται διοικητικές χρήσεις, άλλα αποκτούν εκπαιδευτικό χαρακτήρα, άλλα παίρνουν την μορφή χώρων εστίασης και εμπορίου, ενώ λίγα μετατρέπονται σε μουσειακούς χώρους. Από τα 40 διασωθέντα κτίρια της βιομηχανικής περιόδου, πλέον 27 έχουν αποκτήσει μία από τις προαναφερθέντες χρήσεις. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην επιμονή που έδειξαν τόσο οι δημοτικές αρχές, αγοράζονταν πολλά από αυτά από ιδιωτικές τράπεζες, όσο και η πρυτανεία του

Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που εξαγόρασε ένα μερίδιο αυτών για πανεπιστημιακή χρήση. Όπως τονίζει ο καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Αδαμάκης (Αρχιτέκτονας μηχανικός και μέλος του συμβουλίου υπεύθυνου για την αποκατάσταση των κτιρίων) σε σχετική συνέντευξή του, καθοριστικής σημασίας υπήρξε η διατήρηση του ενδιαφέροντος για το ζήτημα αυτό από τη διοίκηση του δήμου και του πανεπιστημίου, ανεξαρτήτως εκπροσώπου.

Παρακάτω θα παρατεθεί μία λίστα με κάποια από τα βιομηχανικά κτίρια και τη νέα τους χρήση.

- ο Μηχανουργείο Παπαρήγα: Πρώην μηχανουργείο, χυτήριο και αποθήκες υλικών. Πλέον πολυτεχνικές σχολές πανεπιστημίου.
- ο Καπναποθήκες Παπαστράτου: Τμήμα τους στεγάζει την πρυτανεία και σχολές του πανεπιστημίου.
- ο Καπναποθήκες Ματσάγγου: Γεωπονική σχολή του πανεπιστημίου.
- ο Καπνεργοστάσιο Ματσάγγου: Οικονομικό τμήμα πανεπιστημίου και κατάληψη.
- ο Ηλεκτρική εταιρία: Θέατρο και χώρος εκδηλώσεων.
- ο Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα: Μουσείο εργοστασίου, πολυχώρος αναψυχής και εγκαταστάσεις πανεπιστημίου.
- ο Βαμβακουργία Αδαμοπούλου: Αθλητικό κέντρο.
- ο Μεταξουργία Ετμεκτζόγλου: Μουσείο και χώρος εστίασης.
- ο Στρυχνόκαρπος: Πρώην εργοστάσιο παραγωγής δηλητηρίου στη συνοικία του παλιού λιμεναρχείου. Πλέον κέντρο γειτονιάς και παραγωγικό εργαστήριο καλαθοπλεκτικής για άτομα με ειδικές ανάγκες.
- ο Απεντομωτήριο: Κέντρο ενεργειακών εφαρμογών και έδρα της ΔΕΜΕΚΑΒ.
- ο Οργανισμός καπνού Καραγάτς: Αθλητικό κέντρο.
- ο Αποθήκες καπνού γαλλικής εταιρίας: Δημοτικό ινστιτούτο επαγγελματικής κατάρτισης.
- ο Καπναποθήκη Σπίερ: Διοικητικές υπηρεσίες δήμου Βόλου και το Κέντρο ιστορίας Βόλου.
- ο Κλωστοϋφαντουργία Μουρτζούκου «Λεβιάθαν»: Σχολείο δεύτερης ευκαιρίας.
- ο Κίτρινη αποθήκη: Μελλοντικά κέντρο έρευνας πανεπιστημίου.

- ο Βιομηχανία ενδυμάτων Βόλου «Γερμανικό»: Πολυχώρος εμπορείου και εστίασης.
- ο Καπναποθήκη Παπάντου: Μουσείο πόλης του Βόλου.
- ο Αλευρόμυλοι Λούλη: Πολυχώρος αναψυχής και εμπορίου.

Από τα παραπάνω παραδείγματα φαίνεται η ανάγκη της πόλης σε χώρους αλλά και διάθεσή της στην διατήρηση του πρότερου βιομηχανικού πλούτου της. Από καταγραφές φαίνεται ότι από τα συνολικά 52 συγκροτήματα που δραστηριοποιούνταν στην πόλη, κατάφεραν να σωθούν τα 40 εξ' αυτών ενώ τα υπόλοιπα κατεδαφίστηκαν. Ήδη από το τέλος του 20^{ου} αιώνα, οι δήμαρχοι Βόλου και Νέας Ιωνίας ενέταξαν την πόλη στο Κοινοτικό Πρόγραμμα URBAN*, από το οποίο μπόρεσαν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα κονδύλια για την διατήρηση των βιομηχανικών οικοπέδων και κτιρίων. Αξίζει να παρουσιαστεί συνοπτικά η ιστορία αλλά και ο τρόπος αξιοποίησης κάποιων επιλεγμένων παραδειγμάτων. Η επιλογή έγινε βάσει της μεγάλης επιρροής που είχαν οι συγκεκριμένοι χώροι στο παρελθόν, αποτελώντας διάσημες βιομηχανίες της Θεσσαλίας και μέρος εργασία για πολλούς από τους κατοίκους του Βόλου, αλλά και της σπουδαιότητας της σημερινής τους χρήσης.

****Κοινοτικό Πρόγραμμα URBAN:** πρόγραμμα στο Δίκτυο Πόλεων του Υπουργείου Πολιτισμού για την αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών.*

Πιο αναλυτικά, το **Μηχανουργείο της οικογένειας Παπαρήγα** αποτέλεσε ένα κτιριακό συγκρότημα στο Πεδίο του Άρεως, στην είσοδο της πόλης. Το πρώτο εργοστάσιο, ιδρύθηκε το 1889 από τον Κωνσταντίνο Παπαρήγα. Ξεκίνησε την παραγωγή του με τη δημιουργία γκαζιέρας και έφτασε στο σημείο να εξάγει σε πολλές χώρες της Μ. Ανατολής. Το 1975 αναλαμβάνει την βιομηχανία ο εγγονός του ιδρυτή, Κωνσταντίνος Παπαρήγας, ο οποίος με σπουδές στο εξωτερικό, καταφέρνει να εμψυχήσει τον αέρα της βιομηχανικής αλλαγής. Έτσι, το εργοστάσιο παράγει νέα προϊόντα και διευρύνει τις εγκαταστάσεις του. Το 1983, η επιχείρηση περνάει κρίση με την ανακοίνωση του κλείσμά της στην αρχή του έτους. Οι οικονομικές υποχρεώσεις της βιομηχανίας μετά το κλείσιμό της, καλύφθηκαν από την εκποίηση της περιουσίας της οικογένειας. Η συνολική έκταση 13^{ων} στρεμμάτων εξαγοράστηκε το 1987 από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας όπου, με την ίδρυσή του, εγκατέστησε το τμήμα Γεωπονίας. Το ακαδημαϊκό έτος 1999-2000 το γεωπονικό τμήμα μεταφέρεται στην Νέα Ιωνία, στις καπναποθήκες Ματσάγγου, και στην θέση του λειτουργεί έως και σήμερα το τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών και τμήμα Πολιτικών Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Εικόνα 21 Μηχανουργείο Παπαρήγα

Πηγή: www.reindustrialheritage.eu

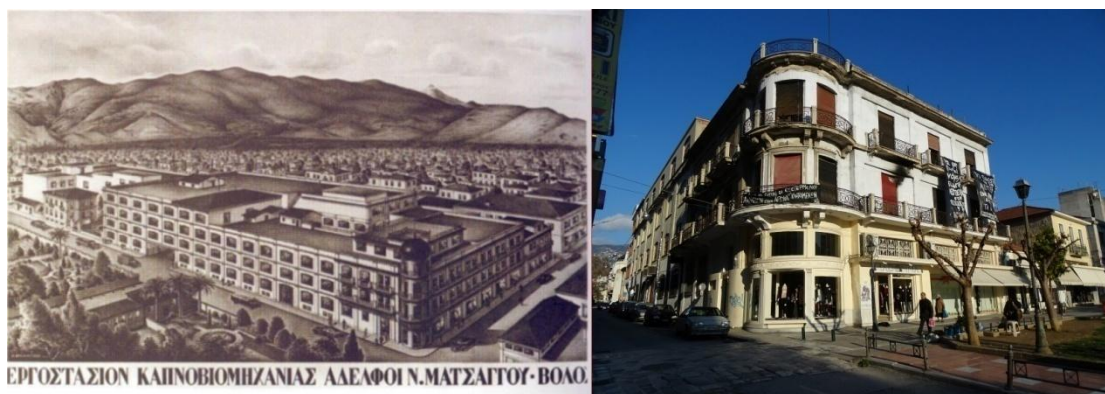
Οι **Καπναποθήκες Παπαστράτου** βρίσκονται σε κομβικό για την πόλη σημείο. Καταλαμβάνουν το οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Αργοναυτών, Φιλελλήνων, Ιάσωνος και Μαυροκορδάτου και πρόκειται για ένα συγκρότημα δύο κτιρίων που κτίστηκαν το στο διάστημα μεταξύ των ετών 1926 και 1935 προς όφελος της οικογένειας Παπαστράτου. Το πρώτο κτίριο (κτισμένο το 1926) δεν διασώθηκε και στην θέση του κατασκευάστηκε, μετά από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, το κτίριο Δελμούζου. Το οικόπεδο έγινε τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το 1985 και σήμερα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ορόσημα της πόλης. Η διατήρηση του νότιου κτιρίου της καπναποθήκης και η ανάδειξή του ήταν από τα πιο επιτυχημένα έργα αποκατάστασης της πόλης καθώς βρίσκεται στο παραλιακό μέτωπο της πόλης και αποτελεί το σύμβολο του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στον Βόλο. Σήμερα, στα κτίρια αυτά στεγάζονται οι πρυτανικές αρχές του πανεπιστημίου καθώς και τμήματα αρκετών σχολών.

Εικόνα 22 Καπναποθήκη Παπαστράτου

Πηγή: www.thenewspaper.gr

Το **Καπνεργοστάσιο Ματσάγγου**, όπως προαναφέρθηκε, ανήκε στις μεγαλύτερες βιομηχανίες της πόλης και τα προϊόντα του είχαν σημασία και ως μέρος ανταλλακτικού εμπορίου για πρώτες ύλες τροφίμων. Κατά την περίοδο της κατοχής, στο κτιριακό αυτό συγκρότημα βρισκόταν το χρηματιστήριο της περιοχής. Κτισμένο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο εργατικό κέντρο της πόλης, δεν άργησε να γίνει σύμβολο του εργατικού κινήματος. Το μέγεθός του είναι αρκετά μεγαλύτερο από άλλα, αφού καταλαμβάνει δύο ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα. Το εργοστάσιο κτίστηκε σε διαφορετικές φάσεις και για τον λόγο αυτό παρατηρείται διαφορετική αρχιτεκτονική τεχνοτροπία σε κάθε τμήμα του. Το πρώτο κτίστηκε το 1890 και η τεχνοτροπία που χρησιμοποιήθηκε ήταν η πέτρινη τοιχοποιία περίπου εξακοσίων τετραγωνικών μέτρων που κατανέμονταν σε τρεις ορόφους. Το δεύτερο που ακολούθησε, κατασκευάστηκε το 1918 ως επέκταση του εργοστασίου. Το τρίτο είναι εκλεκτικιστικό και στέγαζε τα γραφεία και τα εργαστήρια της επιχείρησης και είναι διατηρητέο τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Τέλος στο βορειότερο τμήμα του συγκροτήματος, συναντάται το τέταρτο κτίριο, κτισμένο το 1937, που παρουσιάζει στοιχεία επηρεασμένα από το μοντέρνο κίνημα και το κίνημα Bauhaus. Η δυναμική του εργοστασίου έφτασε να είναι η πρώτη πανελλήνια την δεκαετία του 1940 παράγοντας 200.000 κιλά προϊόντος μηνιαία και απασχολούσε 1.850 άτομα ως προσωπικό του. Μετά το κλείσιμο της επιχείρησης, το κτίριο επήλθε στην κατοχή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το οποίο προχώρησε σε αξιοποίηση του νεότερου τμήματός του, εδράζοντας εκεί το τμήμα της Οικονομικής σχολής το 2017. Καθώς «η βιομηχανική αρχιτεκτονική δεν παράγει έναν ιδιαίτερο τύπο κτιρίου αλλά αφομοιώνει την αρχιτεκτονική της εποχής» σύμφωνα με τον κ. Αδαμάκη, το νέο κτίριο συνδυάζει σύγχρονες τεχνοτροπίες και υλικά για την σκίαση και την λειτουργία του.

Εικόνα 23 Καπνεργοστάσιο Ματσάγγου

Πηγή: www.secretvolos.gr & Προσωπικό αρχείο

Το **Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα** όπως το γνωρίζουμε σήμερα κτίστηκε το 1925 από τους αδελφούς Τσαλαπάτα και αποτέλεσε ως συνέχεια της οικογενειακής επιχείρησης που ήδη λειτουργούσε από το 1917. Ο σχεδιασμός του κτιρίου όσο και οι εξοπλισμοί του προήλθε από το Βέλγιο, μεταφέροντας στην πόλη τεχνοτροπίες τους εξωτερικού και εκσυγχρονίζοντάς την. Τέσσερα χρόνια μετά την δημιουργία του οι ανάγκες είναι τέτοιες ώστε επεκτείνεται ο χώρος ενώ το προσωπικό του ανερχόταν σε 250 άτομα. Πηγές αναφέρουν πως η παραγωγή του ήταν της τάξης των 12.000 κεραμιδιών και 20.000 τούβλων ημερησίως. Λόγω των οικονομικών προβλημάτων αλλά και των ζημιών που είχαν προκληθεί σε αυτό από τον πόλεμο, η οικογένεια Τσαλαπάτα αναγκάστηκε να κλείσει το εργοστάσιο το 1975, και όλο το οικόπεδο στο οποίο βρισκόταν εξαγοράστηκε από τον δήμο. Έκτοτε, έγινε μελέτη συντήρησης του κτιριακού αποθέματος και του εξοπλισμού του εργοστασίου και πλέον, στον πολυχώρο «Τσαλαπάτα», συναντάται το μουσείο της ομώνυμης οικογένειας και την παραγωγής του εργοστασίου με τα πρωτότυπα μηχανήματα αλλά και κτίρια εστίασης και αναψυχής (χώροι συναυλιών και παρουσιάσεων). Ένα τμήμα του συγκροτήματος ενοικιάζεται από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, έχοντας εκεί ερευνητικούς χώρους.

Εικόνα 24 Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα

Πηγή: www.piop.gr & www.ertnews.gr

Οι **Καπναποθήκες Σπίρερ**, κτισμένες το 1926, βρίσκονται μεταξύ των οδών Μικρασιατών και Μακρινίτης. Εκεί στεγάζονταν κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και άλλοι καπνεμπορικοί οίκοι, ο Οργανισμός Καπνού αλλά και βιοτεχνίες πριν το οριστικό κλείσιμό του. Το 1984 το κτίριο κηρύχτηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού διατηρητέο και το 1988 περιήλθε στην ιδιοκτησία του δήμου Βόλου, ο οποίος και το αξιοποιεί ως Κέντρο Πολιτισμού, έδρα του ΔΗ.Κ.Ι. καθώς και ως χώρος γραφείων.

Εικόνα 25 Καπναποθήκη Σπήρερ

Πηγή: www.travel.gr

Η **Μεταξουργία Ετμεκτζόγλου** ιδρύθηκε μετά την μικρασιατική καταστροφή, το 1924, από την ομώνυμη οικογένεια. Οι τελευταίοι, ως εύποροι βιοτέχνες, θέλησαν να συνεχίσουν την προηγούμενη ασχολία τους και για τον λόγο αυτό κτίσανε στο οικόπεδο της κατοικίας τους και την Μεταξουργία, η οποία απασχολούσε 150 γυναίκες. Στον προαύλιο χώρο της βιοτεχνίας, υπήρχαν φυτεμένες πολλές μουριές, στις οποίες γινόταν η εκτροφή των μεταξοσκωλήκων, πρώτη ύλη της επιχείρησης. Οι πληγές του πολέμου αλλά και των σεισμών που τον διαδέχτηκαν, έκαναν την επιχείρηση να υπολειτουργεί μέχρι το κλείσιμό της το 1992. Το κτίριο της βιομηχανίας εκμεταλλεύτηκε ο ραδιοφωνικός σταθμός ANTENNA 4 μέχρι το 1998. Από το 2000 ανήκει στον δήμο Νέας Ιωνίας και εντάχθηκε στο πρόγραμμα “URBAN” και σήμερα φιλοξενεί ένα μουσείο με τα μηχανήματα του εργοστασίου, χώρος εκθέσεων παραδοσιακών ενδυμάτων, βιτρό, ζωγραφικής και κοσμημάτων, τμήματος της πολεοδομίας της Νέας Ιωνίας και καφέ-εστιατόριο στο κτίσμα της πρώην κατοικίας της οικογένειας Ετμεκτζόγλου.

Εικόνα 26 Μεταξουργία Ετμεκτζόγλου

Πηγή: www.pontosnews.gr & www.magnesianews.gr

Οι **Αλευρόμυλοι Λούλη**, ξεκίνησαν ως αλευρόμυλοι των Ξύδη και Χατζηνίκου στην περιοχή των παλαιών Βόλου. Η επιχείρηση Μύλων Λούλη, που ξεκίνησε το 1782 στα Ιωάννινα και συνεχίστηκε με την απόκτηση του ατμόμυλου Ξύδη το 1898. Για μερικά χρόνια τον 20^ο αιώνα, συνεργάζονταν χρησιμοποιώντας τους μύλους των Ξύδη και Χατζηνίκου στον Βόλο μέχρι την εξαγορά τους, το 1917, όπου και ξεκινάει η υπερίσχυση της οικογένειας Λούλη στην αλευροβιομηχανία. Με την εξασθένιση της ισχύος του Βόλου ως βιομηχανικής δύναμης, οι μύλοι μεταφέρθηκαν και το κτίριο αξιοποιήθηκε, με ιδιωτική πρωτοβουλία, ως χώρος ψυχαγωγίας και εμπορικής δραστηριότητας.

Συνεπώς, φαίνεται ότι η συντονισμένη προσπάθεια της πολιτικής αρχής και του πανεπιστημίου στον Βόλο ήταν ο λόγος που διασώθηκε σχεδόν όλος ο βιομηχανικός πλούτος της πόλης. Η πόλη του Βόλου είναι από τα λίγα ελληνικά αλλά και ευρωπαϊκά παραδείγματα πόλης με τόσο έντονη ενεργή παρουσία ιστορικών βιομηχανικών κτιρίων στον αστικό της ιστό. Έγινε η προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στις νέες ανάγκες των κατοίκων της και διασώζουν την ιστορία του τόπου με έναν πρακτικό και ασφαλή τρόπο για τις επόμενες γενιές. Μελλοντικά, υπάρχει η πρόθεση δημιουργίας ενός δικτύου ποδηλατοδρόμων, ώστε να γίνει καλύτερη σύνδεση μεταξύ τους. Ωστόσο, είναι εμφανές πως μία πόλη που ενδιαφέρεται, έχει τρόπους να διατηρήσει κομμάτια της νεότερης ιστορίας της και να τα επανενεργοποιήσει προκειμένου να επωφεληθεί στις ανάγκες της. Επίσης, το οικονομικό όφελος της μη κατεδάφισης και ανέγερσης κτιρίων είναι ένας παράγοντας που μπορεί να αποτελέσει μοχλό πίεσης στις σημερινές σκέψεις για την κτιριακή κληρονομιά μαζί με την ενεργειακή ελάφρυνση που προσφέρουν.

Εικόνα 27 Αλευρόμυλοι Λούλη

Πηγή: www.travel.gr

6.5 Πολεοδομία Θεσσαλονίκης

Στη πόλη της Θεσσαλονίκης το 1917, εξαπλώθηκε μία από τις μεγαλύτερες φωτιές σε αστικό ιστό, η οποία οδήγησε σε μία σειρά σχεδίων ανάπλασης της πόλης, προκειμένου να αναπτυχθεί με όραμα μία ευρωπαϊκή πόλη. Η Θεσσαλονίκη λοιπόν, όπως και η Μακεδονία γενικότερα, είχε πρόσφατα ενσωματωθεί στον εθνικό κορμό, μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων του 1912-1913, παρ' όλα αυτά δεν υπήρξε άμεσα επενδυτική δραστηριότητα όσον αφορά την κατασκευή κτιρίων, ούτε στον πυρήνα της πόλης, αλλά ούτε και στις περιοχές επέκτασής της, καθώς υπήρχε ακόμη αβεβαιότητα από τον κόσμο λόγω της μεταβολής των συνόρων. Έτσι, στην πόλη ακόμη κυριαρχούσαν στοιχεία του οθωμανικού κράτους, με τα στενά σοκάκια και ξύλινα σπίτια, στοιχεία τα οποία ήταν επιρρεπή σε φωτιές.

Σύντομα όμως, η ελληνική διοίκηση ανέθεσε τον σχεδιασμό μίας νέας Θεσσαλονίκης σε μία επιτροπή με εισηγητή των αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχο. Το σχέδιο που προτείνει αφορά κυρίως τη διαπλάτυνση ορισμένων αρτηριών της πόλης, όπως η Εγνατία, η παραλιακή λεωφόρος Νίκης, η οδός Αγίου Δημητρίου και η οδός Βενιζέλου. Επίσης, προτείνεται η χάραξη μίας περιφερειακής αρτηρίας γύρω από τον ιστορικό πυρήνα της πόλης, καθώς και η δημιουργία μικρών πλατειών μπροστά από σημαντικά μνημεία. Οι δημόσιοι χώροι χωροθετούνται κοντά στον Λευκό Πύργο, περιοχή που θεωρούνταν η πλέον εξευρωπαϊσμένη της πόλης. Ωστόσο, κανένα από αυτά τα σχέδια δεν προλαβαίνει να υλοποιηθεί, καθώς η επιτροπή διαλύεται λίγο καιρό αργότερα, το 1915, λόγω της κήρυξης του 1^{ου} Παγκόσμιου πολέμου.

Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου, η παρουσία στρατού στην πόλη έφερε ανάπτυξη στους τομείς του εμπορίου και της αναψυχής, με αποτέλεσμα και την ανάπτυξη της οικονομίας. Στις 5 Αυγούστου του 1917, εκδηλώθηκε πυρκαγιά στο βόρειο τμήμα της πόλης ξεκινώντας από μία κατοικία, δίπλα στην οποία βρισκόταν μία αποθήκη όπου φυλασσόταν άχυρο. Μέσα σε 32 ώρες υπολογίζεται ότι κατέστρεψε 120 εκτάρια πυκνοδομημένου ιστορικού ιστού, που αναλογεί σε 9.500 – 10.000 κτίσματα. Με χιλιάδες άστεγους από την καταστροφική αυτή φωτιά, ο υπουργός Συγκοινωνιών Αλ. Παπαναστασίου πήρε πρωτοβουλία και ξεκίνησε άμεσα τις ενέργειες για την ανοικοδόμηση

και τον επανασχεδιασμό του καμένου τμήματος. Η μελέτη του νέου αυτού σχεδίου ανατέθηκε σε μία επταμελή επιτροπή, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Γάλλος αρχιτέκτονας και πολεοδόμος Ernest Hebrard.

Εικόνα 28 Όραμα παραλιακού μετώπου

Πηγή: www.citymagthess.gr

Ο Hebrard, ήδη γνωστός ως ιδρυτικό μέλος της Ένωσης Γάλλων Πολεοδόμων από το 1911 και ένας από τους βασικότερους (με τη σημερινή έννοια) πολεοδόμους, βρισκόταν ήδη στη Θεσσαλονίκη ως επικεφαλής της αρχαιολογικής υπηρεσίας της «στρατιάς της Ανατολής», όπου ασχολούνταν με την αποτύπωση των ρωμαϊκών μνημείων της Ροτόντας και της Αψίδας του Γαλερίου. Παράλληλα μελετά και φωτογραφίζει τα χριστιανικά μνημεία, αλλά και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της πόλης που διατηρείται ακόμη ανέπαφη στις περιοχές που βρίσκονται βόρεια της Εγνατίας. Έτσι, οι γνώσεις του τόσο για την πολεοδομία όσο και για τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης πόλης, τον κατέστησαν τον πλέον κατάλληλο στην ανάληψη της ευθύνης ανασχεδιασμού της Θεσσαλονίκης. Η αποστολή που του ανατέθηκε ήταν να δώσει ένα ευρωπαϊκό προσανατολισμό στη Θεσσαλονίκη, με οτιδήποτε αυτό συνεπαγόταν δεδομένης της πληγμένης κατάστασής της.

Υπήρχαν ήδη διαμαρτυρίες για την κατάσταση της πόλης έως την καταστροφή της φωτιάς, καθώς, σύμφωνα με τον Παπαναστασίου, υπήρχε σοβαρό πρόβλημα με τις συνθήκες ζωής

στον τομέα της υγιεινής. Η φωτιά χαρακτηρίστηκε ως «Θεία πρόνοια» από τον Ελ. Βενιζέλο, καθώς ο ίδιος είχε προσπαθήσει ανεπιτυχώς στο παρελθόν να βελτιώσει τις υγειονομικές συνθήκες και την αισθητική της πόλης. Λόγω των τελευταίων, θεωρούνταν πως η Θεσσαλονίκη δεν ανταποκρίνονταν στο ευρωπαϊκό προφίλ που προσπαθούσαν οι διοικητικές αρχές να προσδώσουν τόσο σε αυτή όσο και σε ολόκληρη τη χώρα.

Σε ένα μικρό χρονικό διάστημα, μόλις εννέα μήνες μετά την πυρκαγιά, τον Ιούνιο το 1918, ο Hebrard παρουσίασε τα τελικά σχέδια της πόλης τα οποία ενθουσίασαν τον Βενιζέλο, καθώς έβλεπε σε αυτά μία καλαίσθητη μεσογειακή πόλη. Το αρχικό σχέδιο βασιζόταν στην ανάδειξη κτιρίων ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας ως μεμονωμένα έργα. Υπό αυτή τη λογική, απομονώνει τα κτίρια από τον περιβάλλοντα χώρο τους και ακολουθεί τους αισθητικούς κανόνες της Beaux Arts. Έτσι τα μνημεία απελευθερωμένα πλέον από τον χώρο γύρω τους, τοποθετούνται στον άξονα σημαντικών οδικών αρτηριών, πράγμα που τους εξασφαλίζει μνημειακές προοπτικές και αναδεικνύονται ως μοναδικά σημεία αναφοράς. Η αρχική του ιδέα αποτελούνταν επίσης από τη δημιουργία ελεύθερων χώρων και λεωφόρων, καθώς επίσης και την απαλλοτρίωση όλης της κατεστραμμένης από τη φωτιά γης, με απώτερο σκοπό τη μετατροπή της σε μία επιχειρηματική και διοικητική συνοικία. Ωστόσο το τελευταίο, παρά την υποστήριξη από την κυβέρνηση, δεν εφαρμόστηκε ποτέ αφού αφενός υπήρξαν πιέσεις από εξωτερικούς παράγοντες και τους ιδιοκτήτες γης που καθυστέρουσαν συνεχώς τις διαδικασίες, και αφετέρου δεν υπήρχαν διαθέσιμα κονδύλια για ένα τόσο μεγάλο έργο.

Στο σχέδιο για την ανάδειξη των μνημείων, ο Hebrard επιχείρησε να συνδέσει ορισμένα από αυτά, εκείνα που θεωρούνταν τα σημαντικότερα για την πόλη. Έτσι, έδωσε στη Ροτόντα μία κυκλική πλατεία γύρω της, από την οποία απλώνονται ακτινωτοί δρόμοι που τη συνδέουν με μνημεία όπως η Αψίδα του Γαλερίου και η Αγία Σοφία, εξασφαλίζοντας μέσω αυτών των διαγώνιων οπτικές επικοινωνίες μεταξύ καίριων σημείων της πόλης. Επιπλέον, δημιουργούνται πλατείες μπροστά από την Αγία Σοφία και την Αχειροποίητο, όπου πρότεινε να εφαρμοσθούν όψεις συγκεκριμένης μορφολογίας, ώστε να έρχονται σε συνοχή με την ιστορικότητα του εκάστοτε μνημείου. Ειδικά για τη Αχειροποίητο, ο Hebrard

μελετώντας τα αρχαιολογικά δεδομένα του μνημείου, προτείνει την αποκατάσταση της αρχικής της μορφής με την δημιουργία ενός Atrium και ενός βαπτιστηρίου. Στον περιβάλλοντα χώρο, ο γάλλος πολεοδόμος αρνείται να δεχτεί την αρχιτεκτονική που υπήρχε στον χώρο, η οποία διαμορφώθηκε από τις διαδοχικές επεμβάσεις στο αστικό τοπίο της μεταβυζαντινής πόλης. Αντιθέτως, πρότεινε μία αρχιτεκτονική που ακολουθούσε τις χαράξεις και τους όρους δόμησης του νέου σχεδίου και εντασσόταν μορφολογικά σε μία χρονική περίοδο που ο ίδιος θεωρούσε ως αντιπροσωπευτική, με απώτερο σκοπό τον επαναπροσδιορισμό και την ιεράρχηση του αστικού χώρου σε σχέση με το μνημείο. Άλλωστε, όπως σχολιάζει και ο R. Dreyfus, το βασικό μέλημα στο έργο του Hebrard ήταν να «κάνει τη Θεσσαλονίκη μία μοντέρνα πόλη χωρίς να της αφαιρέσει τον ιστορικό της χαρακτήρα».

Εικόνα 29 Πολεοδομικό Σχέδιο Εμπράρ

Πηγή: www.greece-is.com

Μέσα στα σχέδια του, ο Hebrard προτείνει παρεμβάσεις στις όψεις των κτιρίων κατά μήκος της παραλιακής οδού, από την οδό Βενιζέλου έως και την οδό Αγίας Σοφίας, του «επιχειρηματικού κέντρου», στην πλατεία Ιπποδρομίου και στα κτίρια επί της πλατείας Μεγάλου Αλεξάνδρου και στην λεωφόρο των Εθνών. Οι μόνες αλλαγές στις όψεις των κτιρίων που υλοποιήθηκαν από όσες προτάθηκαν στο αρχικό σχέδιο, ήταν αυτές επί της σημερινής οδού Αριστοτέλους και της ομώνυμης πλατείας, παρουσιάζοντας και αυτές αρκετές τροποποιήσεις σε σχέση με το αρχικό σχεδιασμό.

Η πλατεία Αριστοτέλους ήταν αδιαμφισβήτητα ένα από τα σημαντικότερα τμήματα του μεγαλεπήβολου σχεδίου του πολεοδόμου. Το αρχικό του σχέδιο διέθετε δύο ξεχωριστές πλατείες, κάτι πρωτοποριακό για την εποχή, το οποίο ενθουσίασε τους ομόλογούς του. Η πρώτη σχεδιάστηκε να βρίσκεται στο σημείο της σημερινής πλατείας Αριστοτέλους. Αυτή προοριζόταν να γίνει το κέντρο εμπορίου πολυτελείας και αναψυχής της πόλης, συγκεντρώνοντας τα ξενοδοχεία και καφέ, όπου κανείς θα μπορούσε να απολαύσει τη θέα της θάλασσας και του Ολύμπου, δίνοντας ωστόσο και τη δυνατότητα οργάνωσης μεγάλων συγκεντρώσεων εκεί. Το τμήμα αυτό της πλατείας θα διευκόλυνε επίσης και την κίνηση των κατοίκων που ήθελαν να εξυπηρετηθούν από τις δημόσιες υπηρεσίες, οι οποίες θα βρίσκονταν στη δεύτερη πλατεία. Το διοικητικό κέντρο λοιπόν χωροθετείται πάνω από την πρώτη, στη λεωφόρο των Εθνών και βορείως της Εγνατίας, εξασφαλίζοντας τη συνέχεια του μνημειακού άξονα έως και τη βασιλική του Αγίου Δημητρίου, διαχωρίζοντας ωστόσο τις λειτουργίες της κάθε πλατείας. Οι δύο αυτές πλατείες είχαν τις ίδιες αρχές οργάνωσης του χώρου, με ένα ορθογώνιο σχήμα όπου στη βόρεια πλευρά του καταλήγει σε ημικύκλιο. Αυτό αποσκοπεί, σύμφωνα με τον Hebard, στην ομαλή μετάβαση από τον χώρο της πλατείας στον κεντρικό άξονα της λεωφόρου των Εθνών. Η μόνη διαφορά μεταξύ τους είναι πως το ημικύκλιο της πρώτης πλατείας ορίζεται από την κατάλληλη διαμόρφωση των αντίστοιχων οικοδομικών τετραγώνων, ενώ στην πλατεία που συνιστά το διοικητικό κέντρο ορίζεται από τα κτίρια που συμπληρώνουν τα δύο βασικά διοικητικά κτίρια, δηλαδή του δημαρχείου και του δικαστικού μεγάρου. Επιπλέον, στο νότιο κομμάτι τους και οι δύο πλατείες ήταν ανοικτές, με μία να προσφέρει τη θέα της θάλασσας και του Ολύμπου, ενώ

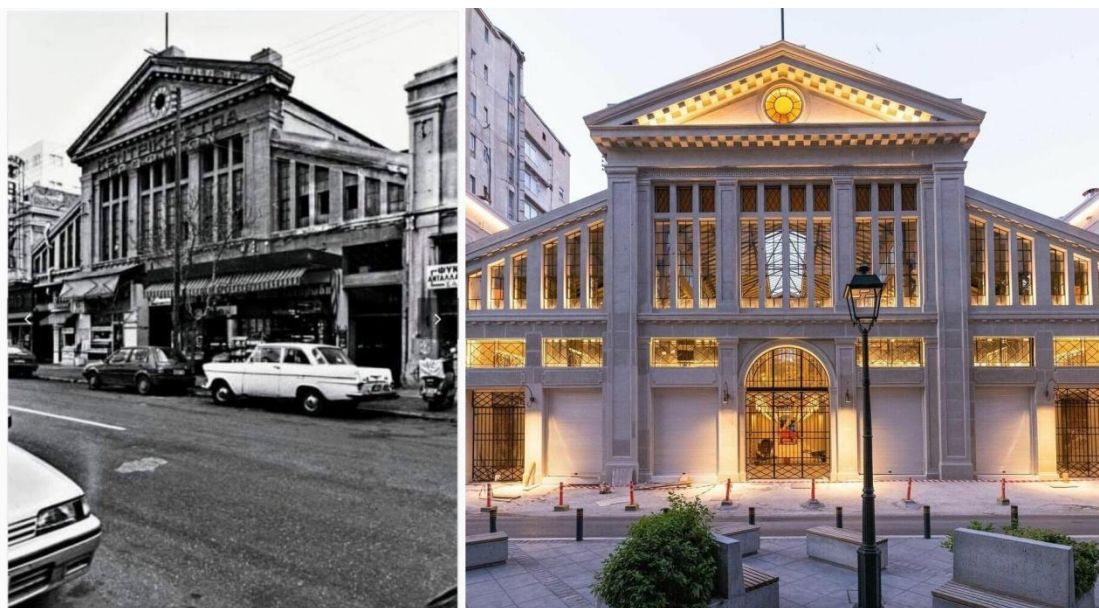
αυτή του διοικητικού κέντρου να έχει πρόσβαση σε δύο συμμετρικά σχεδιασμένους κήπους γύρω από τα δύο νεότερα μνημεία της πόλης, την Παναγία των Χαλκέων και το Μπεί Χαμάμ. Αυτός ο σχεδιασμός δείχνει για άλλη μία φορά τη μουσειακή διατήρηση και ανάδειξη των μνημείων που προσπάθησε να επιτύχει στην πόλη.

Παρά τους σχεδιασμούς του Hebrard, υπήρξαν πολλές μετατροπές ανά τα χρόνια και πολλά από τα σχέδιά του δεν υλοποιήθηκαν αυτούσια ή καθόλου. Ωστόσο, εφαρμόστηκαν περισσότερα απ' όσα πιστεύεται. Η πρόταση διαμόρφωσης του διοικητικού κέντρου ήταν ένα από τα κομμάτια του σχεδιασμού που δεν υλοποιήθηκαν σύμφωνα με το πλάνο του Hebrard, καθώς μετά από αρκετές συζητήσεις και αντιδράσεις για το έργο, προχώρησαν στην δημιουργία της πλατείας δικαστηρίων και της Αρχαίας Αγοράς, η ανακάλυψη της οποίας το 1962 έθεσε οριστικό τέλος στη δημιουργία του διοικητικού κέντρου στο κέντρο της πόλης.

Γενικά, ο Hebrard ασχολήθηκε και με τον σχεδιασμό και άλλων κτιρίων, όπως για παράδειγμα το Πανεπιστήμιο και η περιοχή του Λευκού Πύργου, αλλά και με κτίρια σε διάφορες τοποθεσίες εκτός του αρχικού σχεδίου, όπως το Ταχυδρομείο, η Εθνική Τράπεζα, το Χρηματιστήριο κ.α., από τα οποία όμως δεν υλοποιήθηκε επίσης κανένα.

Στο κομμάτι της αρχιτεκτονικής, ο γάλλος κρίθηκε αρκετά από τον κόσμο για το στυλ του. Πολλοί θεωρούν πως παρέλειψε την μεταβυζαντινή παράδοση, που αφορούσε τη μακεδονίτικη αρχιτεκτονική κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ωστόσο, ο Hebrard ασχολήθηκε κυρίως με δημόσια κτίρια και επιχείρησε να δώσει ένα τόνο τοπικής βυζαντινής αρχιτεκτονικής που συναντάμε σε πολλά μνημεία. Στη Θεσσαλονίκη, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, χρησιμοποιείται η «τοπική» παράδοση για να διαφοροποιήσει τη δημόσια εικόνα της δεύτερης σε μέγεθος πόλης της χώρας, από τον εκλεκτισμό της Τουρκοκρατίας.

Η επιρροή του Hebrard στην αναδόμηση της πόλης είναι φανερή σε πολλά μέρη στη σημερινή Θεσσαλονίκη, από το δάσος του Σέιχ Σου έως το λιμάνι που αναπτύχθηκε προς τα δυτικά, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, στο οδικό δίκτυο, στη ρυμοτομία με τους κάθετους δρόμους και τα οικοδομικά τετράγωνα, κ.α. Το έργο του δεν έχει τελειώσει ακόμη και όπως αναφέρει και η κ. Γερολύμπου στη διάλεξή της «Τα πολεοδομικά σχέδια δεν εφαρμόζονται μεμιάς. Ακόμα και στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης, όπου το κέντρο ήταν «λευκό χαρτί», πέρασαν πολλά χρόνια. Κι όσο η εφαρμογή πλησιάζει προς το τέλος, τόσο διαρκεί περισσότερο γιατί αλλάζουν οι απαιτήσεις.»

Εικόνα 30 Στοά Μοδιάνο

Πηγή: www.thess.guide & www.in.gr

Η στοά Μοδιάνο αποτελεί ένα αξιοσημείωτο κτίριο, το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη σύγχρονη ιστορία της Θεσσαλονίκης. Η αγορά είναι γνωστή και ως «Κεντρική αγορά τροφίμων της Θεσσαλονίκης». Το 1917, μετά την μεγάλη πυρκαγιά, ο Eli Modiano και ο αρχιτέκτονας J. Oliphant ξεκίνησαν τον σχεδιασμό της συγκεκριμένης αγοράς. Το έργο αυτό ξεκίνησε την ίδια περίοδο που ο Ernest Hebrard και η επιτροπή στην οποία ήταν υπεύθυνος μελετούσαν τον επανασχεδιασμό της Θεσσαλονίκης. Το σημείο στο οποίο επιλέχθηκε να ανοικοδομηθεί η αγορά, ο Hebrard προέβλεπε τη δημιουργία παζαριών. Για τον λόγο αυτό, ο τίτλος της αγοράς στα σχέδια της εποχής αναγραφόταν ως “Bazar Central Salonique”. Το έτος 1925, ο Eli Modiano κατασκευάζει την αγορά ως ένα μονώροφο κτίριο με υπόγειο και εσωτερικά μπαλκόνια. Η συνολική έκταση του κτιρίου είναι περίπου στα 2.700 τ.μ., πράγμα που την καθιστά μία από τις μεγαλύτερες κλειστές αγορές στη Θεσσαλονίκη, ενώ η Αγορά Μοδιάνο γίνεται η πρώτη παραδοσιακή αγορά τροφίμων στην πόλη. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1930, ακολουθούν τα εγκαίνια της Αγοράς με μία εντυπωσιακή γιορτή και αποτελεί θέμα συζήτησης σε όλη την πόλη για αρκετό διάστημα. Επιπλέον, υπάρχει στενή σύνδεση της ιστορίας της με αυτή της Εβραϊκής κοινότητας, αλλά και με τη λειτουργία του

εμπορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης, καθώς η αγορά ήταν ανέκαθεν γνωστή για την ποιότητα των καταστημάτων και προϊόντων που φιλοξενούσε. Για 80 χρόνια περίπου, η στοά στέγαζε 144 καταστήματα κυρίως τροφίμων, καθώς και ορισμένα καφέ και μεζεδοπωλεία. Αρκετά χρόνια μετά τα εγκαίνια του κτιρίου και μετά από τη μακροχρόνια λειτουργία του, η Αγορά Μοδιάνο χαρακτηρίζεται από το ΥΠΕΧΩΔΕ ως διατηρητέο κτίριο, ενώ μία δεκαετία αργότερα, το 1995, παίρνει και τον τίτλο του «ιστορικού διατηρητέου μνημείου» από το Υπουργείο Πολιτισμού, καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κτιρίου Αγοράς με στοά. Ωστόσο, αυτό δεν αντικατοπτρίζεται και στην λειτουργία της.

Ξεκινάει να έχει μία φθίνουσα πορεία και παρόλο που συνεχίζει να διατηρεί τις αναμνήσεις της, δεν συμβαίνει το ίδιο και στο κύρος της μιας και τα καταστήματα κλείνουν το ένα μετά το άλλο. Το αποκορύφωμα της πορείας αυτής έρχεται το 2016 με το οριστικό κλείσιμο της αγοράς.

Οι φθορές του κτιρίου και η εγκατάλειψή του είναι φανερές τα χρόνια που ακολουθούν. Τα καταστήματα γεμίζουν με ενημερωτικές πινακίδες που αφορούν τις νέες διευθύνσεις στην διαχείριση των απορριμάτων τους και ο χώρος της γεμίζει με άστεγους. Παρά το γεγονός ότι θεωρείται ιστορικό διατηρητέο μνημείο δεν υπήρξε μέριμνα για την συντήρηση του από κανέναν, με αποτέλεσμα να αποκτήσει την εικόνα ενός παρατημένου κτιρίου στο κέντρο μίας πόλης που κάποτε είχε όραμα να γίνει η ομορφότερη της Μεσογείου. Το 2017 η πολεοδομία Θεσσαλονίκης κρίνει τελικά την αγορά δομικά ακατάλληλη. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους, ο όμιλος Φάις αγόρασε το 43,6% της Αγοράς Μοδιάνο με την υπογραφή της σύμβασης από το ΤΑΙΠΕΔ, ενώ στη συνέχεια εξαγόρασε το 57% από τους υπόλοιπους μικροεπενδυτές, ορισμένοι εκ των οποίων ήταν ήδη πρόθυμοι να πουλήσουν τα ποσοστά τους. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 2020 ξεκίνησαν οι εργασίες ανακαίνισης με την ολοκλήρωσή τους 2 χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 2022. Η αγορά σε αυτό το διάστημα κάνει ένα rebranding και ετοιμάζεται να στεγάσει ένα food market concept νέας γενιάς. Με τα εγκαίνια της τον Δεκέμβριο του 2022, λειτουργούν πλέον 75 καταστήματα, αυτή τη φορά όμως υπάρχει μεγάλη ποικιλία καταστημάτων. Ντελικατέσεν, φούρνοι, παντοπωλεία, ιχθυοπωλεία, σούσι μπαρ, εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία με χειροποίητα σιροπιαστά, μέχρι

και ζυθοπωλείο όπου προσφέρει αποκλειστικά μπύρες από Έλληνες μικροζυθοποιούς. Όλα αυτά φαίνεται να ακολουθούν το όραμα το Modiano, καθώς κάθε ένα από τα μαγαζιά της αγοράς είναι επιλεγμένα με προσοχή και ο στόχος είναι να στεγάζει τα καλύτερα καταστήματα και τα κορυφαία προϊόντα της πόλης, όπως και όταν ξεκίνησε η λειτουργία της αγοράς σχεδόν έναν αιώνα νωρίτερα.

6.7 Λευκός Πύργος

Εικόνα 31 Λευκός Πύργος & Παραλία Θεσσαλονίκης

Πηγή: www.protothema.gr

Ο κατασκευή του Λευκού Πύργου χρονολογείται τον 15^ο αιώνα, μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης, το 1430, από τους Οθωμανούς. Δεν υπάρχει ακριβής χρονολογία, ωστόσο πιθανολογείται ότι ολοκληρώθηκε μεταξύ 1450 – 1470. Στην τοποθεσία αυτή υπήρχε ένας παλαιότερος πύργος της βυζαντινής εποχής, που ανήκε στο κομμάτι της οχύρωσης της πόλης. Βρισκόταν στο ανατολικό άκρο του θαλάσσιου τείχους, ενώ υπήρχαν άλλοι δύο, ένας στο ενδιάμεσο και ένας στο δυτικό άκρο της. Με το πέρασμα του χρόνου, ο πύργος είχε διάφορες ονομασίες. Τον 16^ο αιώνα ονομαζόταν Πύργος του Λέοντος, ενώ τον 18^ο αιώνα Πύργος της Καλαμαρίας. Τον 19^ο αιώνα πήρε τις τελευταίες ονομασίες του, αρχικά Πύργος των Γενιτσάρων και έπειτα Πύργος του αίματος (Κανλή Κουλέ), όταν απέκτησε την αρμοδιότητα φυλακής και τόπου εκτέλεσης καταδίκων. Οι θανατοποινίτες, σύμφωνα με τον ιστορικό Μιχαήλ Χατζή το 1888 στο βιβλίο που έγραψε για τα μνημεία της Θεσσαλονίκης, εκτελούνταν στον εξώστη του πύργου με το αίμα τους να βάφει τους τοίχους, ενώ χαρακτηριστικός ήταν ο ήχος της βολής τηλεβόλου από τα δυτικά της πόλης που σήμανε την εκτέλεση της θανατικής ποινής. Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο

πύργος περιβαλλόταν από χαμηλό οκταγωνικό περίβολο, ενώ σε τρεις από τις γωνίες αυτές εντοπίζονται οκταγωνικοί πυργίσκοι για την ενίσχυσή του, ωστόσο, το 1911 καταστράφηκαν.

Ο Πύργος, με την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος το 1912, έγινε σύμβολο της πόλης. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου, ένας από τους ορόφους χρησιμοποιήθηκε ως μέρος φύλαξης των αρχαιοτήτων που βρέθηκαν ύστερα από ανασκαφές της αρχαιολογικής υπηρεσίας της Στρατιάς της Ανατολής, ενώ στους χώρους του εγκαταστάθηκαν η αεράμυνα της πόλης, το εργαστήριο μετεωρολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και τα συστήματα ναυτοπροσκόπων.

Από αρχιτεκτονικής άποψης, ο Λευκός Πύργος ακολουθεί την κατασκευαστική τεχνοτροπία της εποχής που κτίστηκε. Είναι κτισμένος με πέτρες, κονίαμα και μερική χρήση πλίνθων, ενώ στις επάλξεις, στην οροφή της εισόδου και του ισογείου και στην καμάρα του κλιμακοστασίου μόνο με πλίνθους. Έχει ύψος 33,90 μέτρα, στα οποία περιλαμβάνεται το ισόγειο και 6 όροφοι, ενώ το σχήμα του είναι κυκλικό με διάμετρο 21,70 μέτρα.

Χρόνια αργότερα, το 1983, ο Πύργος παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ από το 2008 έως και σήμερα στεγάζει μία έκθεση που αφορά την ιστορία της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της μέχρι και σήμερα. Μετά την παραχώρηση του Πύργου στο Υπουργείο Πολιτισμού, η 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ξεκίνησε εργασίες για τη συντήρηση και την αναστήλωσή του. Στην εξωτερική όψη έγιναν ενέματα (γέμισμα των ρωγμών της τοιχοποιίας με ρευστό κονίαμα), αρμολογήματα (αντικατάσταση του κονιάματος των αρμών της τοιχοποιίας), επισκευή και αντικατάσταση των λίθινων προβόλων των επάλξεων και ανακτήσεις των επάλξεων και των τόξων των προβόλων. Στο εσωτερικό του μνημείου αφαιρέθηκαν επιχρίσματα, επενδύσεις, ψευδοροφές και προσθήκες των πρόσφατων χρόνων και στη συνέχεια έγινε η συντήρηση και αναστήλωση. Οι εργασίες είχαν ως γενική αρχή τον σεβασμό του μνημείου και τη διατήρηση της εικόνας του. Η αναστήλωση ολοκληρώθηκε το 1985 και το έργο τιμήθηκε το 1988 με το βραβείο της *Europa Nostra**.

**Europa Nostra: πανευρωπαϊκός οργανισμός διαφύλαξης πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης, 1963*

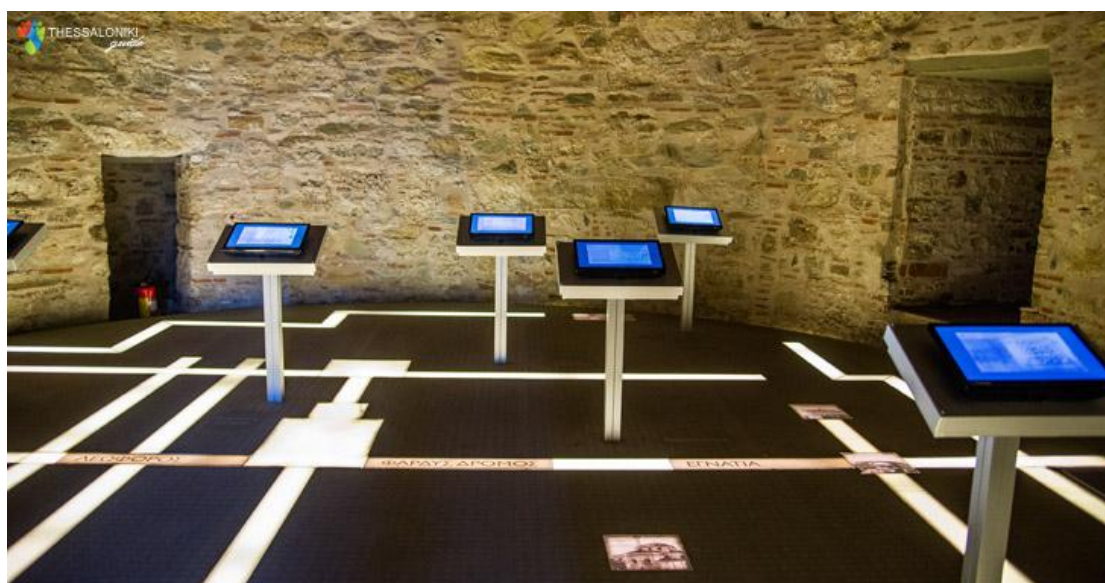
Σήμερα στον χώρο του μνημείου λειτουργεί μόνιμη έκθεση που αφορά τη Θεσσαλονίκη, από την εποχή της ίδρυσής της πόλης το 316/315 π.Χ. έως και σήμερα. Στόχος της έκθεσης είναι η συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της. Η έκθεση σχεδιάστηκε φροντίζοντας τη διατήρηση της εικόνας και της αρχιτεκτονικής ταυτότητας του μνημείου. Ο χώρος όμως, 450 τ.μ., δεν είναι επαρκής για τον όγκο των πληροφοριών, με αποτέλεσμα να γίνει χρήση πολυμέσων (βίντεο, προβολές διαδραστικές και ηχητικές εφαρμογές) παράλληλα με έντυπες γραφιστικές συνθέσεις, ενώ το αρχαιολογικό υλικό που διαθέτει η έκθεση είναι ελάχιστο. Στόχος της έκθεσης είναι να συστήσει την πόλη κυρίως στους κατοίκους της και να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους ώστε να επισκεφθούν και τα υπόλοιπα μουσεία και μνημεία της πόλης, μέσα από αυτή τη συνοπτική παρουσίασή της. Σε κάθε όροφο παρουσιάζεται μία θεματική και αναπτύσσεται διαχρονικά, με τον κεντρικό χώρο να κάνει μία συνοπτική παρουσίαση του θέματος, ενώ περιμετρικά εμβαθύνει περισσότερο στα στοιχεία. Στο προαύλιο του πύργου υπάρχουν πίνακες που δίνουν πληροφορίες τόσο για την έκθεση όσο και για τον ίδιο τον πύργο.

Αξίζει να αναφερθούν οι εκθέσεις του 1^{ου} και 2^{ου} ορόφου, καθώς αναλύουν με παραστατικό τρόπο τις πολεοδομικές μεταβολές διαμόρφωσαν την Θεσσαλονίκη έως και σήμερα.

Ο πρώτος όροφος αφορά την πολεοδομία και τις υποδομές της πόλης. Στον κύριο χώρο ως κεντρικό θέμα υπάρχει ένα τρισδιάστατο μοντέλο μίας γραφιστικής σύνθεσης που απεικονίζει την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της πόλης ανά εποχές. Στη βάση του μοντέλου προβάλλεται η διαχρονική πολεοδομική εξέλιξη της πόλης, από τον αρχικό πυρήνα των 2.000 στρεμμάτων μέχρι και την τελική έκταση των 3.000 στρεμμάτων που έμεινε μέχρι τον 19^ο αιώνα. Στην υπολειπόμενη βάση παρατηρούνται ορισμένα αρχαία, τα οποία αποσκοπούν στην ανάδειξη του παρελθόντος που είναι θαμμένο κάτω από τις σύγχρονες πολυκατοικίες. Στους τοίχους υπάρχουν 3 οθόνες που δείχνουν τις βασικές υποδομές της πόλης, την οχύρωση, την ύδρευση και το λιμάνι. Στα δωμάτια του ορόφου αναλύονται θέματα που προκάλεσαν αλλαγές στην φυσιογνωμία της πόλης κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, όπως το γκρέμισμα των τειχών της πόλης, η εξάπλωσή της, η πυρκαγιά του 1917 και ο

πολεοδομικός ανασχεδιασμός της πόλης από το Γάλλο αρχιτέκτονα και πολεοδόμο Ερνέστ Εμπράρ.

Η θεματική του δεύτερου ορόφου αφορά την ιστορία της Θεσσαλονίκης. Αρχικά, στο πλατύσκαλο του ορόφου υπάρχει ένα παράθυρο με θέα προς την πολυσύχναστη παραλιακή λεωφόρο σήμερα, ενώ ακριβώς δίπλα υπάρχει μία οθόνη που προβάλλει την ίδια λεωφόρο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με πλάνα από παρελάσεις και αφίσες επισήμων για άμεση σύγκριση της εξέλιξης. Έπειτα, στο κεντρικό κομμάτι υπάρχουν 7 οθόνες που η κάθε μία προβάλλει ένα από τα σημαντικά μνημεία της πόλης, ενώ οι οθόνες αυτές είναι τοποθετημένες σύμφωνα με τη πραγματική τους θέση πάνω σε ένα φωτεινό διάγραμμα με τους βασικούς δρόμους της πόλης.

Εικόνα 32 2ος Όροφος

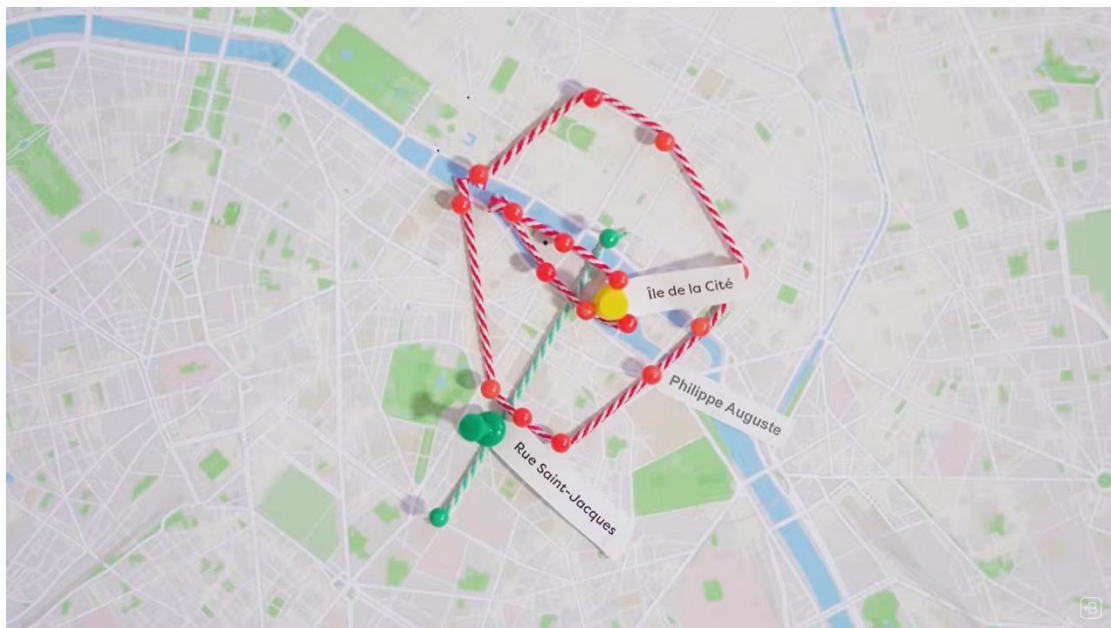
Πηγή: www.thessalonikiguide.gr

Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου μνημείου είναι ότι πέρα από το γεγονός ότι αποτελεί τοπόσημο για την πόλη της Θεσσαλονίκης, αποτελεί ταυτόχρονα και ένα σύγχρονο μουσείο για αυτήν. Σε αντίθεση με πολλά ιστορικά κτίρια, τα οποία με την αναστήλωσή τους στεγάζουν μουσεία του εαυτού τους ή ανεξάρτητων συλλογών, ο Λευκός Πύργος σχεδιάστηκε έχοντας ως μέλημα την ανάδειξη και άλλων, λιγότερο γνωστών μνημείων.

Επίσης, η βιωματική εμπειρία του επισκέπτη καθ' όλη την διάρκεια της έκθεσης, τον βοηθάει να κατανοήσει βαθύτερα το προβαλλόμενο περιεχόμενο. Ειδικότερα, με την χρήση της αρχιτεκτονικής του κτιρίου στον 2^ο όροφο, χρησιμοποιώντας το άνοιγμα στο κέλυφός του ως απεικόνιση του «τώρα» και την παρουσίαση δίπλα της πρότερης κατάστασης της παραλιακής οδού της πόλης, ο επισκέπτης μπορεί να κάνει άμεσα τον παραλληλισμό ανάμεσα στην ιστορία και το παρόν.

6.8 Πολεοδομία Παρισιού

Η ιστορία της πόλης ξεκινάει από τον 3^ο αι. π.Χ. με τους Κέλτες να είναι οι πρώτοι κάτοικοί του. Το νησί που βρίσκεται στον ποταμό Σηκουάνα, ο οποίος διαπερνά την πόλη (Ile de la cite), αποτέλεσε το πρώτο και βασικότερο έως και σήμερα κομμάτι της. Το 52 π.Χ. η περιοχή κατακτήθηκε από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία πραγματοποίησε την πρώτη επέκταση της πόλης, με την ανάπτυξή της στην Νότια όχθη του ποταμού. Με την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ακολουθεί μία σειρά αλλαγών ανά τους αιώνες από πολέμους, εξεγέρσεις, αρρώστιες, επαναστάσεις και μονάρχες με διαφορετικά οράματα, χτίζοντας διάφορα εμβληματικά μνημεία όπως εκκλησίες, παλάτια, κήπους, πλατείες ακόμη και νοσοκομεία στον περίγυρο της πόλης, επεκτείνοντας τα όρια της και δημιουργώντας έτσι την σημερινή μορφή της πόλης σε βάθος αιώνων.

Εικόνα 33 Πρώτα Τείχη της πόλης

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=-q7Fs0-KI0g>

Κατά τον 13^ο αιώνα, ο Βασιλιάς των Φράγκων Philippe Auguste, αποφασίζει να χτίσει το πρώτο τείχος της πόλης. Αυτό περιβάλλει το νησί και τις όχθες γύρω από αυτό και φτάνει έως και το Ανάκτορο του Λούβρου, γνωστό τότε και ως φρούριο του Λούβρου. Αυτά τα τείχη πλέον δεν υπάρχουν, όπως πολλά από τα επόμενα, ωστόσο υπάρχουν σημεία κατά μήκος της πόλης όπου είναι ακόμα ορατά τμήματά τους. Αυτή η κίνηση της πρώτης οχύρωσης ωστόσο είναι το πρώτο βήμα για την ταχεία ανάπτυξη που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια. Ο πληθυσμός της πόλης το 1300 φτάνει τις 230.000 το οποίο καθιστούσε την πόλη ως τη μεγαλύτερη πληθυσμιακά πόλη της εποχής στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Τα όρια του τείχους δεν μπορούσαν να αντέξουν τις ανάγκες της πόλης, πράγμα που οδήγησε στην παράλληλη ανάπτυξη της υπαίθρου γύρω από αυτό. Με την έναρξη του εκατονταετούς πολέμου, το 1331, η κατάσταση στην περιοχή της Γαλλίας ήταν τεταμένη. Οι διαμάχες Γάλλων και Άγγλων στην περιοχή δημιούργησαν πολλές ανησυχίες και οι κάτοικοι του Παρισιού εκτός των τειχών ήταν ευάλωτοι. Για αυτό τον λόγο, ο Κάρολος Ε΄ της Γαλλίας, αποφάσισε να επεκτείνει τα τείχη για την προστασία της πόλης. Αυτή τη φορά ωστόσο η επέκταση έγινε συνδυαστικά με την ήδη υπάρχουσα οχύρωση και μόνο από τη δεξιά όχθη του ποταμού καθώς η πόλη είχε αναπτυχθεί κυρίως προς εκείνη την πλευρά. Αυτό συνέβη διότι η αριστερή όχθη θεωρούνταν η πανεπιστημιακή περιοχή και η δεξιά χαρακτηριζόταν περισσότερο από την οικιστική δραστηριότητα. Το τείχος αυτό είχε 6 πύλες, 4 εκ των οποίων διασώζονται μέχρι σήμερα. Η επέκταση αυτή τοποθετεί το φρούριο του Λούβρου εντός των τειχών, οπότε η λειτουργία του αχρηστεύεται και ο Κάρολος Ε΄ αποφασίζει να αλλάξει τη χρήση του, μετατρέποντάς το σε παλάτι και κάνοντάς το την κύρια κατοικία του. Από εκείνη την περίοδο ξεκινάει η χρήση του Λούβρου ως παλάτι, το οποίο είναι η αρχή του χώρου με τη μορφή που είναι γνωστό σήμερα.

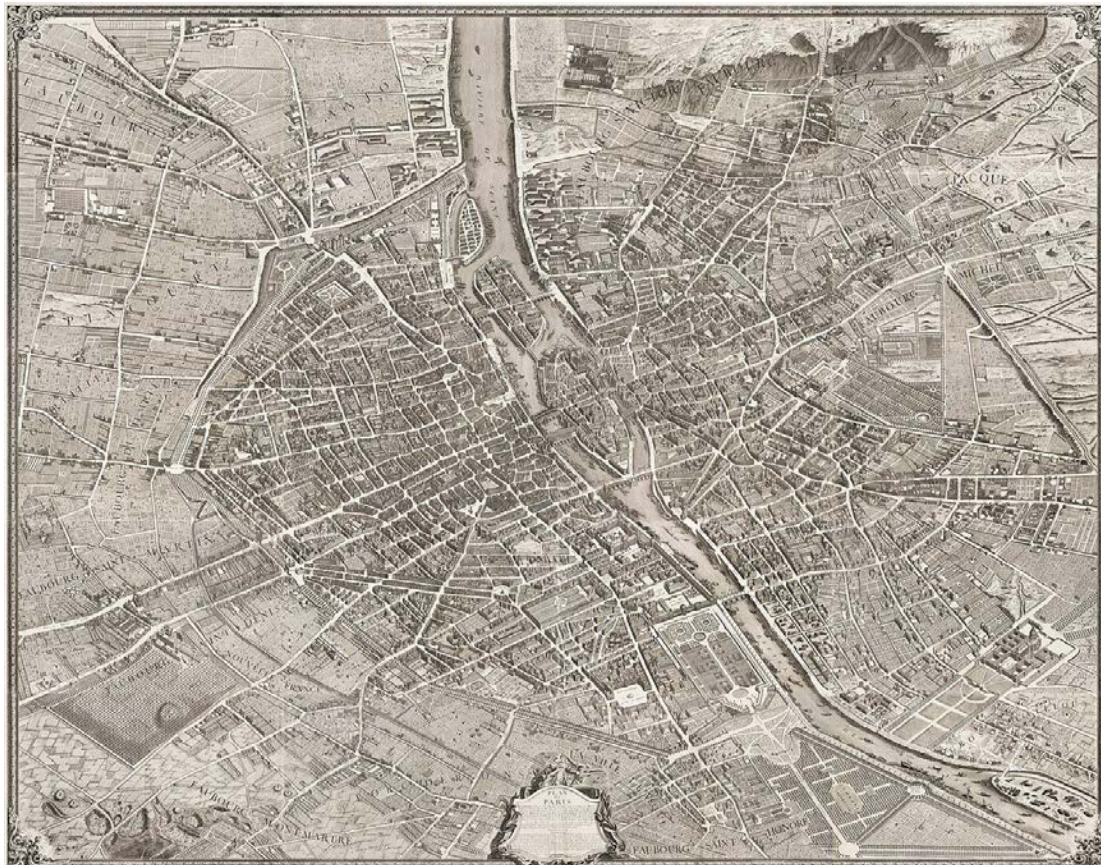

Εικόνα 34 Η αρχική μορφή του Λούβρου

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=-q7Fs0-Kl0g>

Τον 17^ο αιώνα, ο τότε Πρωθυπουργός Cardinal Richelieu πείθει τον Βασιλιά Louis XIII να κατεδαφίσει τα δυτικά τείχη δίπλα από το Λούβρο με σκοπό να αυξήσει ακόμα περισσότερο την έκταση της πόλης. Έτσι δημιουργούνται νέα τείχη που περικλύουν μία νέα έκταση την οποία ο Richelieu, ως επιχειρηματίας της εποχής, αγόρασε προκειμένου να κτίσει νέα κτίρια προς όφελός του. Ο διάδοχός του, Louis XIV, γνωστός και ως Louis le Grand, πραγματοποιεί μία από τις μεγαλύτερες αλλαγές του Παρισιού. Μετά από πολλές μάχες στις οποίες κέρδισε, έχτισε κατά μήκος των συνόρων τις χώρες πάνω από 300 κάστρα. Αυτό βοήθησε στην άμυνά της και κατ' επέκταση στην αποστρατικοποίηση της ενδοχώρας. Έτσι, το Παρίσι πλέον δεν είχε την ανάγκη για τείχη γύρω από την πόλη. Ο ίδιος λοιπόν αποφάσισε να τα κατεδαφίσει και στη θέση τους αναπτύχθηκαν βουλεβάρτα κατάμεστα από δέντρα όπου οι κάτοικοι της πόλης να μπορούσαν να κάνουν βόλτες με τα άλογα τους και να μετακινούνται. Μαζί με αυτή την επέκταση, ο Louis XIV επέκτεινε και τους κήπους του Λούβρου. Θέλοντας να εξυμνήσει τη συμβολή του στους νικηφόρους πολέμους της Γαλλίας με τη Ισπανία και την Ολλανδία, δημιούργησε δύο αψίδες ως εισόδους σε κεντρικούς δρόμους της πόλης, οι οποίες ήταν σκαλισμένες με αναφορές

στους νικηφόρους αυτούς πολέμους. Επιπλέον, δημιούργησε μία μεγάλη λεωφόρο που οδηγούσε από τους κήπους του Λούβρου προς την έξοδο της πόλης, γνωστή σήμερα ως Champs Elysees.

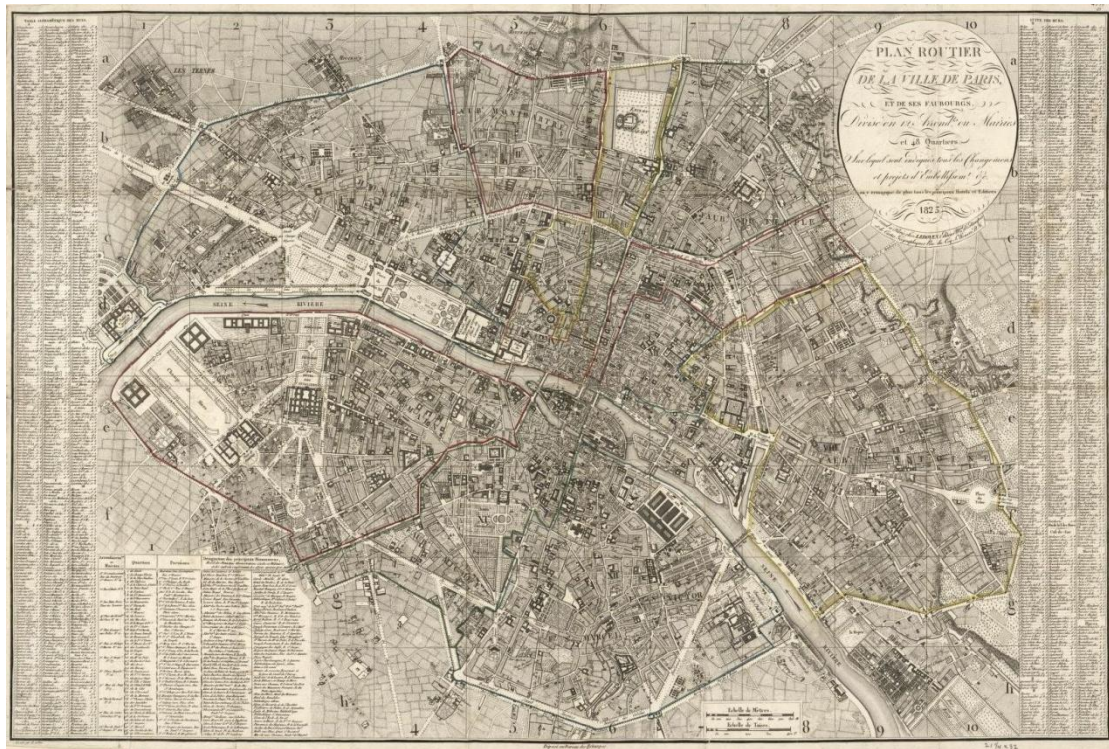
Εικόνα 35 Turgot Map paris 1736

Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/Turgot_map_of_Paris

Το 1784, σε περίοδο ειρήνης, αποφασίζεται να δημιουργηθεί ένα νέο τείχος. Αυτή τη φορά ωστόσο δεν είναι για αμυντικούς σκοπούς αλλά για τον έλεγχο και την φορολογία των εισαγόμενων προϊόντων. Έτσι, περιμετρικά του νέου αυτού τείχους δημιουργήθηκαν 62 πύλες μέσω των οποίων μπορούσε κανείς να εισέλθει στην πόλη. Με το τέλος της Γαλλικής επανάστασης το 1799 και την αλλαγή του καθεστώτος από απόλυτη μοναρχία σε ένα πιο δημοκρατικό σύστημα, το ενδιαφέρον στρέφεται στους κατοίκους της πρωτεύουσας και στην αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου. Με το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων, ο Ναπολέοντας απωθήθηκε από τις κατεκτημένες περιοχές και εξορίστηκε από τη Γαλλία, με

τις Ρωσικές δυνάμεις να ελέγχους την πρωτεύουσά της και να επαναφέρουν τον μονάρχη Louis XVIII σε αυτήν. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αναθεωρήθηκε η έλλειψη των αμυντικών τειχών περιμετρικά του Παρισιού, με αποτέλεσμα την έναρξη εργασιών για τη δημιουργία ενός μεγάλου τείχους μήκους 33 χιλιομέτρων που αποτελούνταν από τείχη ύψους 6 μέτρων και αναχώματα μήκους 25 μέτρων έξω από αυτά. Η χάραξη αυτή σηματοδότησε τα σημερινά όρια της πόλης, η οποία μετ' έπειτα χωρίστηκε σε 20 διαμερίσματα (1859). Με τη δημιουργία των τειχών αυτών, δημιουργείται μία εξωτερική ζώνη σε σχέση με την προϋπάρχουσα περίφραξή της, στην οποία εντάσσονται μικρότερες περιοχές, οι οποίες μέχρι πρότινος θεωρούνταν ανεξάρτητοι οικισμοί. Στη ζώνη αυτή υπήρχε απαλλαγή της φορολογίας και δεν άργησε να διαμορφωθεί ένα σύνολο επιχειρήσεων εστίασης και αναψυχής κάνοντάς της μία δημοφιλή περιοχή προς τους παριζιάνους. Ωστόσο, μη μπορώντας να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές απαιτήσεις της πρωτεύουσας, εξωτερικά του τείχους δημιουργήθηκαν παραγκουπόλεις (slums) με χιλιάδες Γάλλους να συρρέουν σε αυτές φτάνοντας τις 42.000 το 1921.

Το 1849 αναλαμβάνει την ηγεσία της Γαλλίας ο Ναπολέοντας III, ο οποίος έχοντας ζήσει στην Αγγλική πρωτεύουσα, θέλησε να εμφυσήσει στο Παρίσι τον αέρα αλλαγής που του άρμοζε. Θέλοντας να καταπολεμήσει την εγκληματικότητα και τα υγειονομικά προβλήματα που προκαλούσαν οι στενοί και υπερπληθείς γειτονιές της πόλης, αναγορεύτηκε «αυτοκράτορας» της Γαλλίας προκειμένου να μπορέσει να πραγματοποιήσει ανεμπόδιστος το φιλόδοξο πολεοδομικό έργο που είχε οραματιστεί για την πόλη. Το έργο αυτό ανατέθηκε στον Βαρόνο Georges – Eugene Haussmann.

Εικόνα 36 Πολεοδομικό Σχέδιο Haussmann

Πηγή: <https://blogs.loc.gov/maps/2023/05/exploring-haussmannian-paris/>

Ο Haussmann αναλαμβάνει να συνεχίσει το πολεοδομικό έργο του Παρισιού που δεν είχε ολοκληρωθεί. Ο νέος χάρτης που σχεδίασε για την πόλη αποτελούνταν από μεγάλες ευθύγραμμες λεωφόρους, βουλεβάρτα, οι οποίες θα αναδείκνυαν σημαντικά μνημεία της πόλης και θα δημιουργούσαν νέα μνημεία στα σημεία συνάντησής τους. Ένα από τα μνημεία που θέλησε να αναδείξει ήταν η αψίδα του θριάμβου, κατασκευασμένη το 1806 προς τιμήν των νικηφόρων Ναπολεόντειων πολέμων. Οι νέες λεωφόροι που δημιούργησε, είναι διαγώνιοι, αντίθετα με την προηγούμενη πιο ορθοκανονική δόμηση του Παρισιού. Αυτό συνέβαλε στη μείωση των αποστάσεων και στην διευκόλυνση της κυκλοφοριακής συμφόρησης που μπορεί να παρατηρούνταν παλαιότερα με τους στενότερους και μεσαιωνικού τύπου δρόμους στους οποίους ήταν εύκολο να φιλοξενηθούν παραβατικές συμπεριφορές και εξεγέρσεις που είχαν αρχίσει ήδη να εκδηλώνονται κατά τον 19^ο αιώνα στο Παρίσι έναντι στην μοναρχία που κυβερνούσε. Κατά τη διάρκεια των διαμαρτυριών, οι κάτοικοι έκλειναν με οδοφράγματα του δρόμους της πόλης με αποτέλεσμα να αποτρέπουν

την διέλευση των στρατευμάτων και συχνά να καταλήγει σε αιματοχυσία. Κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατό πλέον με το νέο σχεδιασμό.

Εικόνα 37 Διάνοξη λεωφόρων

Πηγή: www.meisterdrucke.ie

Εικόνα 38 Υλοποίηση Σχεδίου Haussmann

Πηγή: www.theguardian.com

Με τη διάνοιξη των μεγάλων λεωφόρων, τα μέτωπα των δρόμων απέκτησαν κοινή όψη με το κόστος της κατεδάφισης αρκετών κτιρίων που βρίσκονταν στην τοποθεσία, είτε ολοκληρωτικά είτε τμηματικά. Παράλληλα, οι διαγώνιες αυτές λεωφόροι αποσκοπούσαν στην ένωση των υπαρχόντων μνημείων και στην ανάδειξη αυτών. Αξίζει να σημειωθεί πως ένας ακόμη λόγος για τον οποίο ο Haussmann δέχθηκε κριτική, ήταν το γεγονός πως ο ίδιος δεν επέβλεπε προσωπικά τα κτίρια τα οποία κατά περίπτωση κατεδάφιζε ή ανοικοδομούσε. Με άλλα λόγια το όραμα του για την πόλη ήταν καθαρά θεωρητικό πάνω στο χάρτη και δεν κατέβαλε προσπάθεια να λάβει υπ' όψιν τον τρόπο με τον οποίο το σχέδιο αυτό θα μπορούσε να εφαρμοστεί στα ήδη υπάρχοντα αστικά δεδομένα. Άλλωστε ο ίδιος περιγράφει τον εαυτό του στα ημερολόγια του ως «κατεδαφιστή». Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι κατά την περίοδο των εργασιών κατεδαφίστηκαν σχεδόν 20.000 κτίρια και μετατοπίστηκαν 35.000 κάτοικοι από τις γειτονιές αυτές. Η ενέργεια αυτή έγινε διατηρώντας τα εσωτερικά των κτιρίων (όπως αυτά προέκυπταν από την διάνοιξη των δρόμων) και αλλάζοντας τις όψεις τους ώστε να ταιριάζουν με την νέα εικόνα που θέλησε ο Haussmann να δώσει στην πόλη. Για τον λόγο αυτό, ακόμα και σήμερα συναντώνται τριγωνικές απολήξεις κτιρίων και οικοδομικών τετραγώνων, χαρακτηριστικό όχι ιδιαίτερα λειτουργικό για το εσωτερικό τους. Επίσης, με την αρχή της αμφισβήτησης στο παλιό που χαρακτήριζε την νεωτερικότητα, η μορφή των κτιρίων που παρήχθησαν εκείνη την περίοδο ήταν πιο κοντά στον ρομαντικό κλασικισμό με παραλλαγές του και στοιχεία και από άλλα αρχιτεκτονικά ρεύματα και δεν αρκούσαν μόνο στην υιοθέτηση προτύπων παλαιότερων εποχών. Οι νέες αυτοί λεωφόροι χαρακτηρίζονταν από αρκετά μεγάλο πλάτος, ιδανικό για την εξασφάλιση της μετακίνησης των κατοίκων σε αυτές και από μεγάλες εκτάσεις πρασίνου, καθιστώντας τες φιλικές προς τη συναναστροφή της αστικής τάξης.

Εικόνα 39 Σημερινή εικόνα βουλεβάρτων

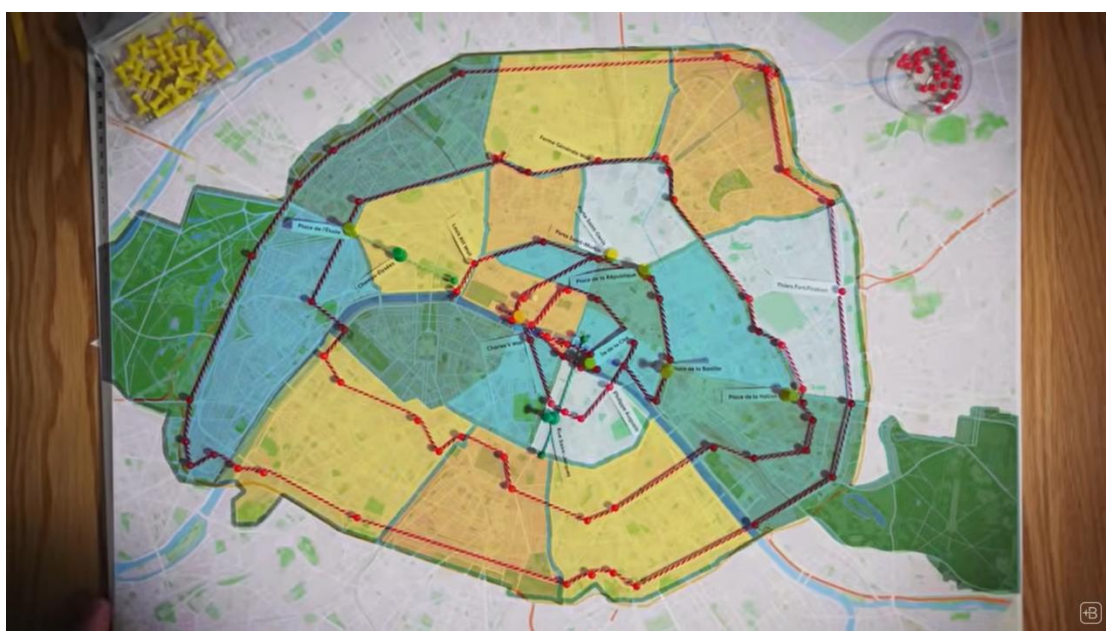
Πηγή: www.bbc.com

Εικόνα 40 Δορυφορική εικόνα του 21ου αιώνα

Πηγή: www.mymodernmet.com

Με τις πολεοδομικές αυτές αλλαγές στην πόλη και τον διαχωρισμό της σε 20 διαμερίσματα, τέθηκε το ζήτημα της ένωσης όλων των περιοχών της πόλης με το κέντρο της. Για να διευκολυνθεί αυτό το έργο, κατεδαφίστηκε το εσωτερικό τείχος και 26 από τα σημεία ελέγχου του μετατράπηκαν σε πλατείες και χώρους πρασίνου. Στα ίχνη του τείχους, δημιουργήθηκε μία περιμετρική λεωφόρος. Μεταξύ των παγκοσμίων πολέμων, αποφασίστηκε και η κατεδάφιση του εξωτερικού τείχους της πόλης, δημιουργώντας τις συνθήκες για την ανάπτυξη ενός περιφερειακού δικτύου, το Boulevard Peripherique, με την συμβολή του George Pompidou.

Εικόνα 41 Τελικές πολεοδομικές μεταβολές Παρισιού

Πηγή: <https://www.youtube.com/watch?v=-q7Fs0-KI0g>

Όλη η πρότερη ιστορία του Παρισιού, με τις αναταραχές και τις νίκες της, αποτυπώθηκε στο φιλόδοξο σχέδιο του Haussmann, ο οποίος τα έλαβε υπ' όψιν του στην δημιουργία του νέου πολεοδομικού σχεδίου. Οι προαναφερθείσες αλλαγές εδραίωσαν την εικόνα της πρωτεύουσας και προστατεύονται μέχρι σήμερα με νομοθετικές διατάξεις. Για τον λόγο αυτό, κάθε νέο κτίριο εντός μίας ακτίνας από το κέντρο, οφείλει να προσαρμόζεται στις αρχιτεκτονικές αρχές που προαποφασίστηκαν στα τέλη του 19^ο αιώνα.

Εικόνα 42 Μουσείο Ορσέ

Πηγή: www.goparis.gr

Το Παρίσι είναι μία από τις πόλεις με τα περισσότερα παραδείγματα κτιρίων όπου η χρήση τους αλλάζει ανά τους αιώνες. Πολλά ιστορικά κτίρια που εντοπίζονται κατά μήκος του ποταμού Σηκουάνα έχουν αλλάξει την χρήση τους προκειμένου να αξιοποιηθούν και να είναι χρήσιμα στην πόλη και να αποφύγουν την ερημοποίηση ή ακόμη και κατεδάφισή τους. Ένα τέτοιο κτίριο θεωρείται ο παλιός σιδηροδρομικός σταθμός Ορσέ, γνωστός σήμερα ως Μουσείο Ορσέ.

Με αφορμή την 5η Παγκόσμια Έκθεση που θα φιλοξενούσε το Παρίσι το 1900, η πόλη ανέθεσε στον αρχιτέκτονα Victor Laloux τον σχεδιασμό ενός σιδηροδρομικού σταθμού δίπλα από τον ποταμό Σηκουάνα, στην αριστερή του όχθη, ο οποίος θα διέθετε επίσης ένα πολυτελές ξενοδοχείο. Σκοπός αυτού του έργου ήταν η εξυπηρέτηση των πολιτών που θα έρχονταν από τη νοτιοδυτική Γαλλία για να έχουν εύκολη πρόσβαση στους κύριους εκθεσιακούς χώρους. Φυσικά ένας τόσο μεγάλος χώρος κοντά στο κέντρο δεν ήταν άδειος εξ' αρχής. Στην τοποθεσία αυτή βρισκόταν το παλάτι Ορσέ, το οποίο στέγαζε το Ελεγκτικό

Συνέδριο έως το 1871, όταν το παλάτι κάηκε κατά τα γεγονότα της Κομμούνας. Το παλάτι έμεινε ερειπωμένο μετά από αυτό και η Εταιρεία Σιδηροδρόμων Παρισίων – Ορλεάνης αγόρασε την τοποθεσία προκειμένου να πραγματοποιηθεί το έργο αυτό. Λόγω της τοποθεσίας του, ο σταθμός όφειλε να ακολουθήσει ένα συγκεκριμένο στυλ αρχιτεκτονικής, με το περίβλημά του να είναι από ασβεστόλιθο, προκειμένου να κρυφτούν τα μεταλλικά δομικά στοιχεία του. Σκοπός αυτής της κίνησης ήταν να διατηρηθεί η αρχιτεκτονική αρμονία κατά μήκος του ποταμού, καθώς το κτίριο βρίσκεται απέναντι από το Λούβρο. Οι εργασίες για την ολοκλήρωση του έργου ξεκίνησαν την άνοιξη του 1898 και χάρη στον μεγάλο αριθμό των εργαζομένων και των ωρών εργασίας τους (300 εργάτες τη μέρα και 80 τη νύχτα), η επέκταση των γραμμών από το Gare d' Austerlitz και η ανακατασκευή του κτιρίου διήρκησε μόλις 2 χρόνια, καθώς στις 14 Ιουλίου του 1900 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του σταθμού. Ένα κτίριο στο κέντρο του Παρισιού στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, δε γίνεται να μην έχει ορισμένα στοιχεία στο εσωτερικό του που να προσδίδουν κύρος και πολυτέλεια στον χώρο. Ο αρχιτέκτονας τοποθέτησε γυαλί ως υλικό για την οροφή, προκειμένου να δημιουργήσει έναν φωτεινό αλλά ταυτόχρονα εσωτερικό χώρο στο κέντρο του κτιρίου. Αυτό ωστόσο κατάφερε να το πραγματοποιήσει λόγω των συνθηκών που ευνόησαν ένα τέτοιο σχέδιο. Ο λόγος αυτού ήταν πως τα τρένα που θα εξυπηρετούσε ήταν εξ' ολοκλήρου ηλεκτρικά, επομένως δεν παρήγαγαν ούτε ατμό, ούτε καπνό όπως συνηθίζονταν εκείνη την εποχή. Επιπλέον, δημιούργησε και μία αίθουσα υποδοχής και τους επιβάτες, η οποία συνδυαστικά με την οροφή του έδωσε μεγαλύτερη ελευθερία ως προς την διακόσμηση του χώρου. Έτσι και ο σταθμός, όπως σχολίασε και ο ζωγράφος Edouard Detaille, έμοιαζε με Παλάτι Καλών Τεχνών. Κατά την κατασκευή του, ο σταθμός Orsay απέκτησε όλες τις τελευταίες καινοτομίες της εποχής, όπως ανελκυστήρες τόσο για επιβάτες, όσο και για αποσκευές, ράμπες κ.α. Παρ' όλα αυτά, ο σιδηροδρομικός σταθμός δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις συνεχώς αυξανόμενες εξελίξεις των σιδηροδρόμων, καθώς οι πλατφόρμες του ήταν αρκετά μικρές για τα νέα ηλεκτρικά τρένα, που είχαν αυξηθεί σημαντικά κατά μήκος. Έτσι, μετά το 1939 εξυπηρετούσε μόνο τις γραμμές των προαστίων.

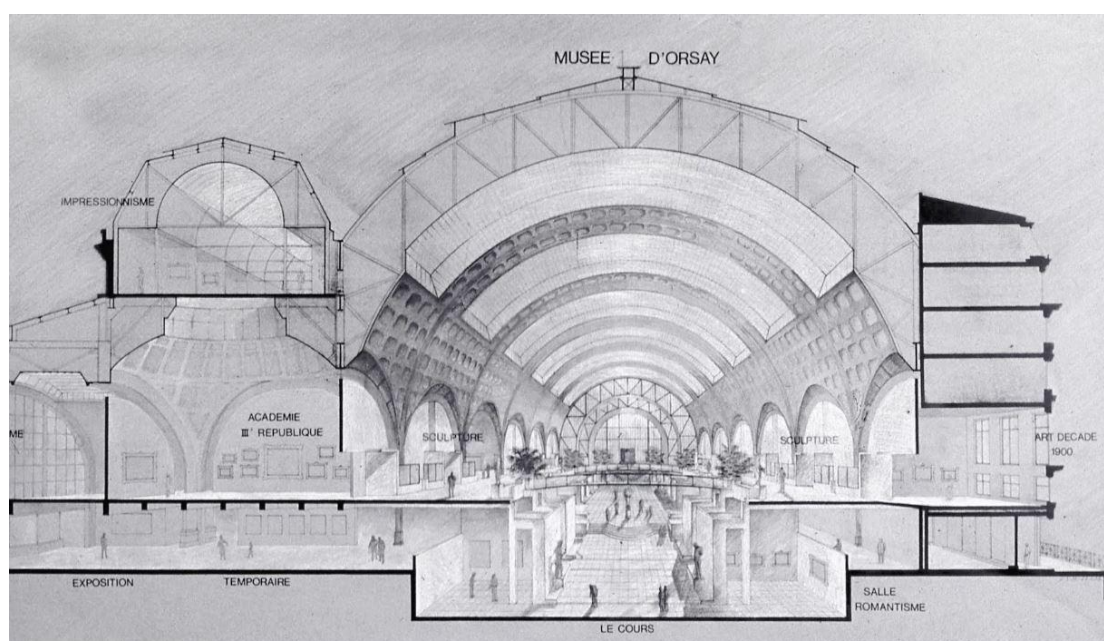

Εικόνα 43 Εσωτερικό Σιδηροδρομικού Σταθμού

Πηγή: <https://artsandculture.google.com/>

Παρά την αδυναμία του σταθμού να ακολουθήσει τις εξελίξεις του σιδηροδρόμου, το κτίριο απέκτησε διάφορες χρήσεις στα επόμενα χρόνια προκειμένου να αξιοποιηθεί. Για παράδειγμα, το 1945 με το τέλος του πολέμου, ο σταθμός χρησιμοποιήθηκε ως κέντρο υποδοχής επαναπατρισθέντων κρατουμένων και απελαθέντων. Χρόνια αργότερα, το 1958, ο στρατηγός de Gaulle έδωσε στην τότε λεγόμενη αίθουσα χορού του ξενοδοχείου Hotel d'Orsay συνέντευξη τύπου, κατά την οποία ανακοίνωσε την επιστροφή του στον χώρο της πολιτικής, ενώ την δεκαετία του 1960 εξυπηρέτησε ως χώρος για προβολή ορισμένων ταινιών. Ανά τα χρόνια, υπήρξαν διάφορες ιδέες για την χρήση του κτιρίου. Έως και το 1973 που έκλεισε το ξενοδοχείο, το κτίριο λειτούργησε και ως κινηματογραφικό σέτ. Υπήρχαν επίσης σχέδια για την δημιουργία γραφείων για το Caisse des Depots, ακόμη και να γίνει διοικητικό κέντρο της Air France. Γενικά, από τη δεκαετία του 1960 και μετά, η πόλη προσπαθούσε να απαλλαγεί από τον σταθμό. Τελικά, η ιδέα που επικράτησε την περίοδο εκείνη ήταν η κατασκευή ενός διεθνούς ξενοδοχείου, λόγω κύρους και τοποθεσίας. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι είχε παρθεί άδεια κατεδάφισης, το 1971, το Υπουργείο

Δημοσίων Έργων, Μεταφορών και Στέγασης αρνήθηκε την πολεοδομική άδεια με την πρόφαση ότι το σχέδιο που είχε παρουσιαστεί θεωρούνταν ακατάλληλο λόγω μεγέθους και ύψους. Αυτό συνέβη καθώς από το 1968 και έπειτα, είχαν προχωρήσει αρκετά τόσο οι πολιτικές όσο και οι αρχιτεκτονικές ευαισθησίες για την περιοχή του κέντρου του Παρισιού όσων αφορά την εικόνα των κτιρίων του. Έτσι, με το σχέδιο του ξενοδοχείου να ναυαγεί, ακολούθησαν κι άλλες προτάσεις, χωρίς καμία να υπερισχύει. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο σταθμός και το ξενοδοχείο να παραμείνουν ως είχαν έως και το κλείσιμο του ξενοδοχείου το 1973.

Εικόνα 44 Οψοτομή Μουσείου

Πηγή: <https://artsandculture.google.com/>

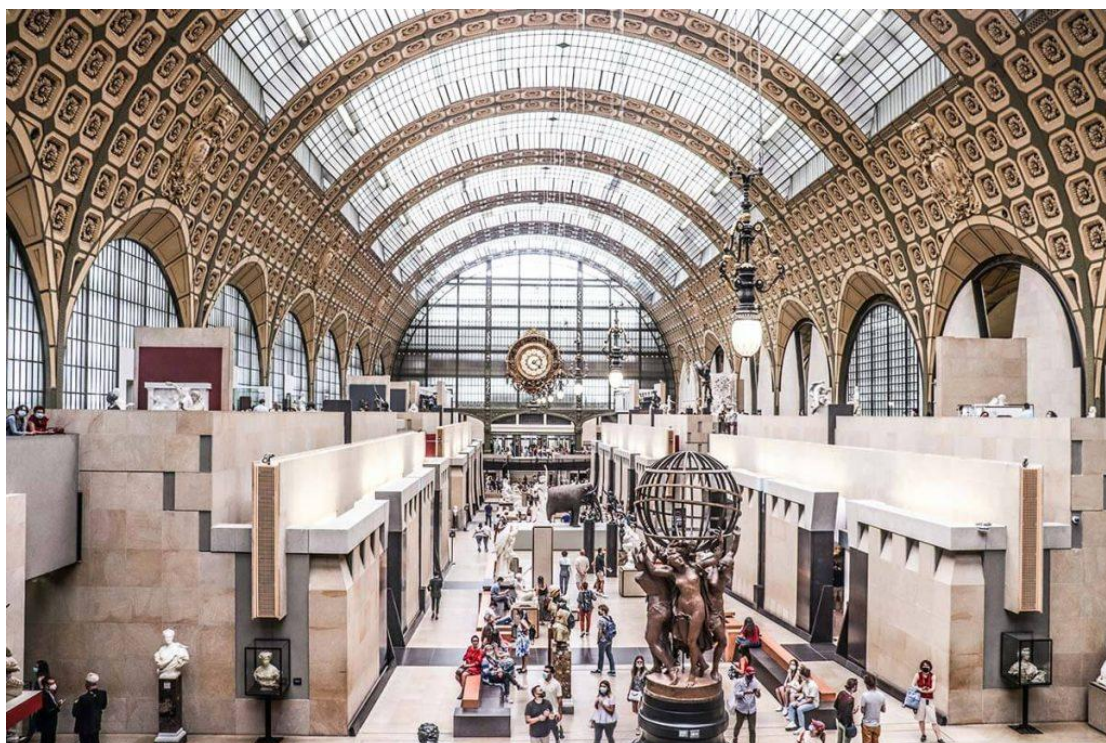
Οι πρώτες συζητήσεις για τη δημιουργία ενός μουσείου στον χώρο αυτό προήλθαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν ο τότε Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Georges Pompidou ανακοίνωσε αυτή του την πρόθεση. Το κτίριο τέθηκε στη Συμπληρωματική Απογραφή Ιστορικών Μνημείων το 1973 με το κλείσιμό του, ενώ με το που έγινε Πρόεδρος ο Valéry Giscard d'Estaing το 1974, έλαβε αμέσως μέτρα για να εξασφαλίσει τα οικονομικά κονδύλια που ήταν απαραίτητα για την υλοποίηση της ιδέας του Georges Pompidou, προκειμένου το μουσείο να γίνει το μεγάλο έργο της θητείας του. Το 1977 το έργο

εγκρίθηκε, ενώ το 1978 το κτίριο καταχωρήθηκε ως ιστορικό μνημείο, την ίδια χρονιά που διοργανώθηκε και ο διαγωνισμός για τον σχεδιασμό του νέου αυτού μουσείου. Τον διαγωνισμό τον κέρδισε μία ομάδα αρχιτεκτόνων από το A.C.T. (Pirre Colboc, Renaud Bardou και Jean – Paul Philippon), στους οποίους δόθηκε, αρχικά, και η επίβλεψη του έργου της μετατροπής του πρώην σταθμού σε μουσείο. Το 1980 όμως, μία διαβούλευση βλέπει τον διάσημο τότε Ιταλό αρχιτέκτονα και σχεδιαστή χώρων Gae Aulenti να παίρνει τα ηνία του εσωτερικού χώρου. Έγιναν διάφορες αλλαγές στον χώρο, με μία από τις βασικότερες να είναι η διακόσμηση στην οροφή. Οι λεγόμενες ροζέτες οροφής στα τόξα του κτιρίου αποκαταστάθηκαν στην αρχική του κατάσταση, ωστόσο με μία λεπτομέρεια που θα εκσυγχρόνιζε ένα τέτοιο βιομηχανικό κτίριο. Άλλωστε ήταν ένα πρωτοποριακό έργο, αφού δεν συνηθιζόταν να αναστηλώνονται βιομηχανικά κτίρια, πόσο μάλλον με σκοπό να φιλοξενήσουν ένα μουσείο. Στις ροζέτες λοιπόν προστέθηκαν, με ιδιαίτερη δεξιοτεχνία, αεραγωγοί και συσκευές κλιματισμού. Αυτό αποσκοπούσε αρχικά στην μείωση της αντανάκλασης του ήχου αλλά και στην εικόνα του κτιρίου, καθώς με τον τρόπο αυτό πέτυχαν τη δημιουργία ενός ιδανικού εσωτερικού περιβάλλοντος για τους επισκέπτες χωρίς να καταστρέψουν την αρχιτεκτονική ομορφιά του κτιρίου. Τα έργα διήρκεσαν σχεδόν 6 χρόνια, με τα εγκαίνια του Μουσείου Ορσέ να χρονολογούνται στη 1^η Δεκεμβρίου 1986 από τον τότε Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Φρανσουά Μιτεράν. Το Μουσείο χωρίζεται σε τρία διαφορετικά τμήματα, με το κεντρικό τμήμα να περιλαμβάνει κυρίως έργα γλυπτικής. Αμφίπλευρα του τμήματος αυτού συναντάμε χώρο που φιλοξενούν πίνακες ζωγραφικής, αντικείμενα έργων τέχνης, αρχιτεκτονικής, φωτογραφίας και γραφικών τεχνών. Στο μουσείο επίσης υπάρχουν και ειδικές αίθουσες οι οποίες ανά διαστήματα στεγάζουν ειδικές εκθέσεις όλων των προαναφερθέντων. Στο μεσαίο επίπεδο υπάρχουν εξώστες που δίνουν πρόσβαση στις αίθουσες των εκθεμάτων αλλά και ο τρίτος όροφος, ο οποίος έχει θέα τον Σηκουάνα, φιλοξενεί ιμπρεσιονιστικούς πίνακες. Επιπλέον, οδηγεί και στον εξώστη του κτιρίου, από τον οποίο διακρίνεται το Μουσείο του Λούβρου, η Βασιλική της Ιερής Καρδιάς, και ο λόφος της Μονμάρτης, στην κορυφή του οποίου βρίσκεται και ο Ναός. Με τον τρόπο αυτό, ο νέος σχεδιασμός του κτιρίου του προσφέρει άμεση οπτική σύνδεση με άλλα σημαντικά αξιοθέατα της πόλης και το εντάσσει σε ένα νοητό δίκτυο με αυτά.

Εικόνα 45 Εσωτερική απεικόνιση κτιρίου

Πηγή: <https://artsandculture.google.com/>

Εικόνα 46 Εσωτερική απεικόνιση Μουσείου

Πηγή: www.geografikoi.gr

6.10 Βαρσοβία

Ένα από τα (βασικότερα) παραδείγματα αποκατάστασης θεωρείται η πόλη της Βαρσοβίας, και πιο συγκεκριμένα το παλιό της τμήμα. Η Βαρσοβία, ιδρύθηκε το 1300 και αποτέλεσε μέρος έντονης εμπορικής δραστηριότητας της περιοχής. Το 1526 ο βασιλιάς Σιγισμούνδος III την έγινε η πρωτεύουσα του δουκάτου, μέλους της Πολωνικής-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα (1596). Η ανάπτυξη της πόλης ήταν αδιάκοπη μέχρι την καταστροφή της από τους Ρώσους, το 1794 κατά την εισβολή τους στην χώρα. Έναν χρόνο αργότερα, ενσωματώθηκε στο Βασίλειο της Πρωσίας. Ο Ναπολέοντας, στους πολέμους του την έκανε εκ νέου πρωτεύουσα του δουκάτου της Πολωνίας το 1807. Τον υπόλοιπο 19^ο αιώνα, η πόλη λειτουργούσε υπό ρωσική κατοχή. Γίνεται αντιληπτό ότι η Βαρσοβία πέρασε πολλές αναταραχές και διεκδικήθηκε από τις γειτονικές χώρες ανά τους αιώνες. Η Πλατεία του Κάστρου στην παλιά πόλη (plac Zamkowy w Warszawie), ένα από τις σημαντικότερες τοποθεσίες της μέχρι και σήμερα, ξεκίνησε να υφίσταται με την δημιουργία των ανακτόρων σε αυτή. Εκεί συναντάται και ο αδριάντας του βασιλιά Σιγισμούνδου III, κτισμένος από τον γιο του για να τιμήσει την συνεισφορά του πατέρα του προς το κράτος.

Εικόνα 47 Βομβαρδισμός Βαρσοβία 1944

Πηγή: www.tanea.gr

Κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η πόλη υπέστη σοβαρές ζημιές στο κτιριακό δυναμικό της σε διάφορα χρονικά διαστήματα. Αρχικά, το 1939, με την Γερμανική εισβολή, καταστράφηκε περίπου το 10% των κτιρίων. Έπειτα, το 1943, με την εξέγερση του γκέτο της Βαρσοβίας, την εξέγερση της Βαρσοβίας το 1944 και τα αντίποινα των Γερμανών, οι καταστροφές πολλαπλασιάστηκαν σε αυτή, με αποκορύφωμα την διαταγή από τον ίδιο τον Αδόλφο Χίτλερ για την καταστροφή όλων των ιστορικών μνημείων της και των κτιρίων που ήταν σημαντικά για την κουλτούρα της χώρας. Έτσι, το τέλος του πολέμου το 1945 βρήκε την πόλη να έχει κατεστραμμένο ολοσχερώς το 80 – 85% των κτιρίων, καθώς από τα 780 κτίρια στην ιστορική περιοχή της πόλης, μόλις 35 κατάφεραν να επιβιώσουν άθικτα.

Με αυτά τα δεδομένα, η πολωνικές αρχές έθεσαν πολλά σενάρια για την τύχη της πόλης. Υπήρξε συζήτηση για μεταφορά της πρωτεύουσας, καθώς η πόλη υπέστη τόσες ζημιές που θεωρήθηκε ανούσια κάθε προσπάθεια ανέγερσης και η πόλη να μείνει ως έχει με σκοπό να γίνει ένα μνημείο, έχοντας ως παράδειγμα τις καταστροφές της Πομπηίας. Ωστόσο, ξαφνικά, άρχισε να λαμβάνει όλο και περισσότερο κόσμο ο οποίος ήθελε να εγκατασταθεί στην Πρωτεύουσα. Όσο γίνονταν συζητήσεις για την τύχη της πόλης, οι πολίτες της ανέλαβαν δράση και ξεκίνησαν να καθαρίζουν την πόλη τους ώστε να μπορέσουν να επανεγκατασταθούν σε αυτή. Αυτός ήταν ο καθοριστικός παράγοντας που οδήγησε στην λήψη της απόφασης εκ νέου ανοικοδόμησής της. Για να τιμήσουν αυτές τις ενέργειες, αποφασίστηκε πως η πόλη θα ξαναχτιστεί ακριβώς όπως ήταν πριν ξεκινήσει ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος.

Ξεκίνησε λοιπόν μία έρευνα για το πως αυτό μπορεί να γίνει πραγματικότητα. Το πρώτο βήμα ήταν να φροντίσουν να είναι πιστό αντίγραφο των τελευταίων 400 χρόνων, ώστε να δημιουργήσουν ένα αφηγηματικό κέντρο και να συνεχιστούν οι παραδόσεις. Βασικός οδηγός θεωρήθηκε η φωτογραφία που είχε αποθανάτισει αιώνες νωρίτερα ο Βενετός ζωγράφος Bernardo Bellotto (1722 – 1780), ο οποίος είχε απεικονίσει το ιστορικό κέντρο της πόλης για τον Βασιλιά της Πολωνίας το 1768, και από τότε θεωρείται μία από τις πιο γνωστές εικόνες της πόλης. Οι πίνακες του Bellotto θεωρούνται τόσο σημαντικοί για την πόλη, που το 1939 το “Burlington Magazine” έθεσε ως ζήτημα την ασφάλεια αυτών. Και οι

22 θεματικοί, με τους δρόμους της Βαρσοβίας, πίνακες άντεξαν τις καταστροφές του πολέμου και από το 1984 και έπειτα έχουν τον δικό τους εκθεσιακό χώρο στο παλάτι, μέσα στο Royal Castle's Canaletto room.

Εικόνα 48 Αναστήλωση Βαρσοβίας

Πηγή: www.travelstyle.gr

Γίνεται εμφανές ότι η αναστήλωση της Βαρσοβίας είναι ίσως το μεγαλύτερο σε κλίμακα παράδειγμα έργου που αποκαταστάθηκε ως είχε πριν την καταστροφή της. Η θέληση και η προσπάθεια των πολιτών της αποδείχθηκαν ζωτικής σημασίας στην «αναγέννηση» του κέντρου της. Χάρης σε αυτή του την πρωτοβουλία, σήμερα η πόλη στέκεται ως ζωντανό παράδειγμα της ιστορικής πορείας της και διασώζεται ως μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς από την UNESCO.

7. Σχολιασμός - Επίλογος

Έχοντας αναλύσει τα ιστορικά γεγονότα και τα παραπάνω παραδείγματα, παρατηρούνται ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο διαχείρισης του κάθε έργου. Σε όλα τα παραδείγματα που αναλύθηκαν, παρουσιάζεται μία έντονη έμφαση στη διατήρηση της όψης των κτιρίων ώστε να μπορέσει να συνεχιστεί πιο ομαλά η ιστορικότητά του στον χώρο. Παρόλο που η ιστορία των κτιρίων εμπεριέχει και την χρήση τους, πολλές φορές αρκεί μόνο η διατήρηση της όψης του για την συνέχιση της μνήμης, ανεξάρτητα με το αν η νέα του χρήση είναι συναφής με την πρότερη. Ακόμα και σε περιπτώσεις εκτεταμένου πολεοδομικού σχεδιασμού (π.χ. το Παρίσι του Hausmann και η Θεσσαλονίκη του Hebrard) και πριν την εποχή όπου οι συζητήσεις περί αυθεντικότητας ήταν στο προσκήνιο (μέσα 20^{ου} αιώνα), δινόταν μεγάλη έμφαση στην ομοιομορφία των όψεων και στην ανάδειξη των σημαντικών κτιρίων των πόλεων, ως ένας τρόπος επισήμανσης της προσοχής του επισκέπτη στα μνημειώδη κτίρια και όχι στον περιβάλλοντα χώρο. Παρόλο που στην περίπτωση των δύο αυτών πόλεων υπήρχαν κοινές σχεδιαστικές αρχές στο κομμάτι της διαχείρισης των όψεων, η εφαρμογή τους διαφέρει. Στην περίπτωση του Hausmann, η διάνομιξη των βουλεβάρτων ήταν ανεμπόδιση και η ομοιομορφία των όψεων σε αυτά αυστηρή, ενώ στην περίπτωση του Hebrard, υπήρξαν εμπόδια στην υλοποίηση του σχεδίου του, με αποτέλεσμα να ολοκληρωθεί ο πολεοδομικός του σχεδιασμός με την διάνομιξη δρόμων αλλά όχι συνολικά οι κοινές όψεις κοντά στους χώρους μνημείων με εξαίρεση το παράδειγμα της πλατείας Αριστοτέλους.

Σε μία άλλη εκδοχή ανάπλασης, παρατηρείται το παράδειγμα της Βαρσοβίας. Στη περίπτωση αυτή, ο νέος σχεδιασμός δεν ήρθε από κάποιον αρχιτέκτονα που ανέλαβε το έργο υπό τις εντολές της κυβέρνησης αλλά από πρωτοβουλία των πολιτών της. Ενώ η κυβερνητική της αρχή έκανε συζητήσεις για την εγκατάλειψη της πόλης λόγω των εκτεταμένων καταστροφών που έφερε, ο κόσμος επενέβη ενεργά και ξεκίνησε ανεξάρτητα τις εργασίες αναδιαμόρφωσής της σύμφωνα με την προηγούμενή της μορφή. Η πράξη αυτή οδήγησε στην ένωση των κατοίκων της πόλης μεταπολεμικά με έναν κοινό στόχο και στη

δημιουργία μίας πλατείας, πιστού αντιγράφου της προηγούμενης, η οποία με τον τρόπο που υλοποιήθηκε, εξυπηρετούσε τις επιθυμίες της κοινωνίας. Η ανάπλαση της πλατείας αποτέλεσε έμπνευση για τον κόσμο και έγινε το έναυσμα για την διατήρησή της από διεθνείς οργανισμούς όπως η UNESCO. Αντίστοιχη επιρροή, είχε και το παράδειγμα του Παλατιού του Βερολίνου. Τα αρχικά σχέδια άφηναν αδιάφορους τους κατοίκους της πόλης με την μελετητική ομάδα να αμφισβητεί την απήχηση του προτεινόμενου έργου. Με την επιλογή μύησης του κοινού στην όψη του πρώην παλατιού, η οποία έμελε να ανακατασκευαστεί, κατάφεραν να προσεγγίσει το ενδιαφέρον του και να το εξοικειώσει με την εικόνα του νέου κτιρίου. Έτσι, πάρθηκε ευκολότερα η απόφαση μετά την θετική ανταπόκριση του κόσμου προς αυτό.

Ένα ακόμα παράδειγμα επανάχρησης κτιρίου προς όφελος των χρηστών του ήταν και το πάρκο Landschaftspark Duisburg Nord στην δυτική Γερμανία. Στην περίπτωση αυτή, το κτίριο ήταν αμφιλεγόμενο κατά πόσο αξίζει ή είναι ασφαλές να χρησιμοποιηθεί εκ νέου. Ο κόσμος ήταν διστακτικός για την δημιουργία ενός πάρκου στην τοποθεσία αυτή λόγω της ασφάλειας στον χώρο, καθώς πρόκειται για μία βιομηχανικού τύπου μεταλλική κατασκευή με εμφανείς πάνω της τις φθορές του χρόνου και ταυτόχρονα η προηγούμενη χρήση του επέφερε εκτεταμένη μόλυνση στο περιβάλλον γύρω του. Επίσης, αδυνατούσαν να αντιληφθούν το όραμα για τον χώρο λόγω των περιορισμών που επιφέρουν τέτοιου είδους κτίρια. Με την ολοκλήρωσή του, φάνηκε η προσεκτική μελέτη του χώρου και το όραμα των σχεδιαστών του επιβραβεύτηκε από τους χρήστες του. Πλέον, το πάρκο αποτελεί έναν πολυχώρο διαφόρων δραστηριοτήτων, οι οποίες ευρύνονται σε ένα φάσμα που καλύπτει από συναυλίες και συγκεντρώσεις έως αθλητικές δραστηριότητες και χαλάρωση, με τη μελέτη για αυτό και τις εργασίες στον χώρο να είναι αδιάκοπες για την συντήρηση, την ασφάλεια και την επέκτασή του.

Αναλύοντας χώρους που λειτουργούν προς όφελος του κοινού, αξίζει να αναφερθούν και τα παραδείγματα των Ανακτόρων του Charlottenburg, του μουσείου Ορσέ και του Λευκού Πύργου. Παρόλο που βρίσκονται σε διαφορετικές περιοχές το καθένα και ανάγονται σε διαφορετικές εποχές, τα τρία αυτά παραδείγματα έχουν απολέσει την πρότερη χρήση τους και έχουν μετατραπεί σε μουσειακούς χώρους, εξυπηρετώντας το κάθε ένα δικούς του σκοπούς. Αναφορικά με το Ανάκτορο Charlottenburg, αφού ολοκληρώθηκαν οι εργασίες αποκατάστασης των ζημιών που προκλήθηκαν σε αυτό κατά την περίοδο του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, ξεκίνησε την λειτουργία του ως μουσείο που αφηγούνταν την προσωπική του ιστορία. Επίσης, σε αυτό εκτίθενται και κομμάτια της προσωπικής του συλλογής έργων τέχνης τα οποία ανήκαν παλαιότερα στον χώρο και είχαν μεταφερθεί για την διαφύλαξή τους. Με τον τρόπο αυτό, τονίζεται τόσο η σπουδαιότητά τους ως έργων τέχνης, όσο και η συνέχιση της ιστορίας τους στον χώρο και οι διαφορετικές περίοδοι κατά τις οποίες αποκτήθηκαν. Αντίστοιχα, στην περίπτωση του μουσείου Ορσέ, το κτίριο του πρώην σιδηροδρομικού σταθμού μετατράπηκε σε εκθεσιακό χώρο έργων τέχνης. Επειδή αποτελούσε ένα εμβληματικό κτίριο στις όχθες του Σικουάνα και η νέα χρήση του δεν ήταν συναφής με την προηγούμενη, επιλέχθηκε η διατήρηση του εξωτερικού κελύφους του και ολική εσωτερική του αναδιαμόρφωση προκειμένου να εξυπηρετεί τις νέες ανάγκες. Παρόλο που οι συλλογές που εκτίθενται στο εσωτερικό του δεν συνάδουν με την ιστορία του χώρου, είναι τέτοιας σημασίας ώστε να τα έχουν κατατάξει ανάμεσα στα σπουδαιότερα μουσεία σύγχρονης τέχνης του Παρισιού. Σε αντίθεση με το προηγούμενο παράδειγμα, το μνημείο του Λευκού Πύργου στη Θεσσαλονίκη αναδιαμορφώθηκε εσωτερικά με σκοπό να αναδείξει την ιστορία τόσο του ίδιου όσο και της πόλης. Εκμεταλλευόμενο την τοποθεσία και την σημαντικότητά του στον χώρο, επιλέχθηκε ως ο τόπος στον οποίο δύναται η προβολή ιστορικών και σύγχρονων μέσων για την αφήγηση της ιστορίας της πόλης. Ο κόσμος που το επισκέπτεται ως τοπόσημο της Θεσσαλονίκης έχει την δυνατότητα γνωρίσει και άλλα μνημεία της πόλης, ενημερώνοντας έτσι και για άλλους λιγότερο γνωστούς χώρους.

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα παραδείγματα όπου η νέα χρήση του κτιρίου είναι διαφορετική της αρχικής, στην περίπτωση της στοάς Μοδιάνο στη Θεσσαλονίκη με την ανακατασκευή της, ο χώρος έχει εκ νέου εμπορική δραστηριότητα. Μετά από ιδιωτική πρωτοβουλία και θέλοντας να διατηρήσουν την ιστορικότητα του μέρους αυτού, αποφασίστηκε η συντήρησή του και η επαναφορά της χρήσης του με σύγχρονη μορφή. Η αγορά είχε μεγάλη απήχηση στον κόσμο μετά την επαναλειτουργία της, τόσο για τη συνέχιση της ιστορίας της όσο και γιατί αποτέλεσε μία σύγχρονη πρόταση στον τομέα της εστίασης και του εμπορίου. Την ίδια λογική στη διατήρηση της νέας χρήσης ακολουθεί και το παράδειγμα της εκκλησίας Kaiser Wilhelm Memorial. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέχθηκε να διατηρηθεί το κατεστραμμένο υπάρχον κτίριο του ναού ως μνημείο και δίπλα του ανεγέρθηκε ένα σύγχρονο κτίριο θρησκευτικού χαρακτήρα, το οποίο ακολουθεί μοντέρνους κανόνες αρχιτεκτονικής. Με την επιλογή αυτή, καλύπτονται οι ανάγκες για χώρο θρησκευτικού περιεχομένου στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα, διατηρώντας τον αρχικό ναό, γίνεται διάσωση ενός τμήματος της ιστορίας της πόλης.

Ένα από τα παραδείγματα μεγαλύτερης αξιοποίησης του πολιτιστικού πλούτου είναι η διάσωση των βιομηχανικών κτιρίων στην πόλη του Βόλου. Το συγκεκριμένο έργο λειτούργησε υπό κρατικούς και πανεπιστημιακούς φορείς, οι οποίοι μελέτησαν, συντήρησαν και επαναχρησιμοποίησαν το μεγαλύτερο μέρος των κενών βιομηχανικών κελυφών. Με αυτή την ενέργεια τους έδωσαν νέα ζωή, ενώ παράλληλα κάλυψαν τις αυξημένες ανάγκες της πόλης για πανεπιστημιακούς χώρους, χώρους έρευνας και στέγαση διοικητικών αρχών. Μερικά από αυτά αξιοποιήθηκαν ως χώροι μουσειακού χαρακτήρα, εμπορίου και αναψυχής, φέρνοντάς τα σε άμεση επαφή με το ευρύ κοινό της πόλης.

Επομένως, με βάση τα παραπάνω παραδείγματα αξιοποίησης, γίνεται αντιληπτό πως υπάρχουν ποικίλοι τρόποι με βάση του οποίους κάποιος μπορεί να επέμβει και να χρησιμοποιήσει ένα κτίριο μεγάλης αξίας. Ο τρόπος που επιλέγεται να γίνει αυτό, εξυπηρετεί σε κάθε περίπτωση τις ανάγκες που υπάρχουν και τις προοπτικές που προσφέρει το κτίριο. Επίσης, ο τρόπος επέμβασης σε αυτό συνδιαμορφώνεται και από κοινό-πολιτικά φαινόμενα αλλά και από το γύρω περιβάλλον. Πολλές φορές παρατηρήθηκε

να παρεκκλίνουν οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν στην συντήρηση. Για να αποφευχθεί αυτό, θεσπίστηκαν κανονισμοί και οργανώσεις για την προστασία των κτιρίων δημιουργώντας μία οικουμενική στάση για την διατήρηση της αυθεντικότητας. Χάρη σε αυτά τα πρότυπα γίνεται εφικτή η διατήρηση του κάθε αρχιτεκτονικού στυλ όταν αυτά ήταν ανεπηρέαστα από κτιριοδομικούς κανονισμούς, το οποίο αντικατοπτρίζει την ιστορία και την εξέλιξη του κτιρίου μέσα στα χρόνια, και το κάνει προσβάσιμο στην σημερινή εποχή για μελέτη και θαυμασμό.

8. Βιβλιογραφία

Ενότητα 3: Τρόποι αποκατάστασης κτιρίων και τόπων

Eugène Viollet-le-Duc (2025) Wikipedia. Διαθέσιμο:

https://en.wikipedia.org/wiki/Eug%C3%A8ne_Viollet-le-Duc (Προσβάσιμο: 10 June 2025).

Hoare, R. (2024) Anti-restoration movement, gilbertscott.org. Διαθέσιμο:

<https://gilbertscott.org/writings/anti-restoration-movement> (Προσβάσιμο: 12 June 2025).

Yazdani Mehr, S. (2019) Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings, MDPI heritage. Διαθέσιμο:

<https://pdfs.semanticscholar.org/7534/31527262dae173763228b52be3ea37472575.pdf>
(Προσβάσιμο: 11 June 2025).

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ (2019) https://eclass.uth.gr/. Διαθέσιμο:

https://eclass.uth.gr/modules/document/file.php/PRD_P_167/ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ/ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ_ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ_ΚΤΗΡΙΩΝ_-_ΣΑΜΑΡΑΣ_N.pdf (Προσβάσιμο: 01 June 2025).

Ιστορικό αναστηλωτικών επεμβάσεων (2021) ΥΣΜΑ. Διαθέσιμο:

<https://www.ysma.gr/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BB%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CE%AC%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD/>
(Προσβάσιμο: 05 June 2025).

Ποια η ιστορία της Παναγίας των παρισίων (2019) euronews. Διαθέσιμο:

<https://gr.euronews.com/2019/04/16/poia-h-istoria-tis-panagias-ton-parision-notre-dame-history-photos-pics-parisi> (Προσβάσιμο: 10 June 2025).

Ενότητα 4: Ιστορικά γεγονότα αρχιτεκτονικού/ πολεοδομικού χαρακτήρα

Ενότητα 4.1: Χάρτες, αρχή ενδιαφέροντος για μνημεία, συνέδρια

Venice Charter 1964. Διαθέσιμο: https://civvih.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/Charter-of-Venice_1964.pdf (Προσβάσιμο: 25 July 2025).

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Διαθέσιμο: <https://eclass.duth.gr/> (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

Charter of Athens (1933). Διαθέσιμο: <https://portal.uur.cz/pdf/charty-deklarace/charter-of-athens-1933.pdf> (Προσβάσιμο: 29 July 2025).

Athens charter (2024) Wikipedia. Διαθέσιμο: https://en.wikipedia.org/wiki/Athens_Charter (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

Bauhaus aboard Bauhaus Kooperation. Διαθέσιμο: <https://bauhauskooperation.com/kooperation/project-archive/magazine/discover-the-bauhaus/bauhaus-aboard> (Προσβάσιμο: 25 July 2025).

bauhaus100 (2020) László Moholy-Nagy, Architects' Congress, 1933, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=VMYMq9Zdamg> (Προσβάσιμο: 29 July 2025).

Brabec, E. (2024) 1931 – the athens charter, International Scientific Committee on Cultural Landscapes. Διαθέσιμο: <https://landscapes.icomos.org/1931-the-athens-charter/> (Προσβάσιμο: 19 July 2025).

Congrès Internationaux d'architecture Moderne (2025) Wikipedia. Διαθέσιμο: https://en.wikipedia.org/wiki/Congr%C3%A8s_Internationaux_d%27Architecture_Moderne (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

Glezos, E. Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Διαθέσιμο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2015-009000_EL.html#:~:text=%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC%CF%82%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%BD%CE%B1%20%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%B2%CE%AC%CE%BD%CE%B5%CE%B9%20%CF%84%CE%B1,%CE%BC%CE%AD (Προσβάσιμο: 29 July 2025).

International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (2020) Mad'in Europe. Διαθέσιμο: <https://www.madineurope.eu/en/international-charter-for-the-conservation-and-restoration-of-monuments-and-sites/> (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

TechnikTest DE (2025) How a Secret Meeting on a Ship Changed Cities Forever, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=FJ3NraJzjPc&t=318s> (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

Ville Radieuse, Sans Lieu, 1930 (2024) Fondation Le Corbusier. Διαθέσιμο: <https://www.fondationlecorbusier.fr/oeuvre-architecture/projets-ville-radieuse-sans-lieu-1930/> (Προσβάσιμο: 25 July 2025).

What is ICCROM (3AD) ICCROM. Διαθέσιμο: <https://www.iccrom.org/about/what-iccrom> (Προσβάσιμο: 25 July 2025).

(1975) Εκθέσεις Διεθνών Συνεδρίων. Διακήρυξη του Αμστερνταμ. Διαθέσιμο: <https://eclass.duth.gr/> (Προσβάσιμο: 27 July 2025).

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ (2018) Νόμος και Φύση. Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/18675/i-prostasia-ton-xoron-kai-ton-akiniton-mnimeion-sta-eyropaika-kai-diethni-keimena-prostasias-tis-politistikis-klironomias/> (Προσβάσιμο: 26 July 2025).

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΝΑΔΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (Μάρτιος 1999) (2002) Νόμος και Φύση. Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/7027/i-sumbasi-tis-granadas-gia-tin-prostasia-tis-arxitektonikis-klironomias-kai-to-suntagma-martios-1999/> (Προσβάσιμο: 28 July 2025).

Υπουργείο Πολιτισμού. Διαθέσιμο: <https://www.culture.gov.gr/el/SitePages/default.aspx> (Προσβάσιμο: 29 July 2025).

Ενότητα 4.2: Διεθνείς οργανισμοί προστασίας μνημείων

Greece - UNESCO World Heritage Convention. Διαθέσιμο: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/gr> (Προσβάσιμο: 24 July 2025).

United Nations in Western Europe - UNRIC Brussels. Διαθέσιμο: <https://unric.org/en/> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

ICOMOS. Διαθέσιμο: <https://www.icomos.org/> (Προσβάσιμο: 20 August 2025).

ICOMOS Germany - what we do, in a nutshell! (English version) YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=7j45WMgZu1g> (Προσβάσιμο: 05 August 2025).

World heritage UNESCO.org. Διαθέσιμο: <https://www.unesco.org/en/world-heritage> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

The World Heritage Convention: 30 Years Old and Going Strong. World Heritage 2002. Διαθέσιμο: <https://whc.unesco.org/archive/websites/venice2002/edito.htm> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

World Heritage explained - animated short about the UNESCO World Heritage Convention (English) (2019) YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=IOzxUVCCSug> (Προσβάσιμο: 05 August 2025).

Ενότητα 5: Επανάχρηση (αξίες με βάση τις οποίες γίνεται η αξιολόγηση ενός κτιρίου και οργανώνεται η επανάχρησή του)

230 elbphilharmonie Hamburg (2016) Herzog & de Meuron. Διαθέσιμο:

<https://www.herzogdemeuron.com/projects/230-elbphilharmonie-hamburg/> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Anne Lacaton and Jean-Philippe Vassal (2012) Reduce Reuse Recycle, LacatonVassal. Διαθέσιμο:

<https://www.lacatonvassal.com/data/documents/20130415-18380412ReduceReuseRecycle.pdf> (Προσβάσιμο: 15 July 2025).

The B1M (2019) Before and After: Buildings Reinvented, YouTube. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=HGtMta8vpbg> (Προσβάσιμο: 15 June 2025).

Crook, L. (2022) Ten key projects by Pritzker Prize-Winners Anne Lacaton and Jean-Philippe Vassal, Dezeen. Διαθέσιμο: <https://www.dezeen.com/2021/03/17/key-projects-anne-lacaton-jean-philippe-vassal-pritzker-prize/> (Προσβάσιμο: 15 July 2025).

Frearson, A. (2021) Frosilo apartments offer a 'great combination of old and new' says MVRDV's Jacob van Rijs, Dezeen. Διαθέσιμο: <https://www.dezeen.com/2015/08/14/frosilo-apartments-offer-great-combination-old-new-mvrdv-movie-jacob-van-rijs-copenhagen/> (Προσβάσιμο: 15 July 2025).

Hicks, S. (2022) How To Honor History with Adaptive Reuse, YouTube. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=8qdjQBRAoE8&t=191s> (Προσβάσιμο: 15 June 2025).

UNESCO (2016) Recent ICOMOS approaches to reconstruction of World Heritage properties, YouTube.

Διαθέσιμο: https://www.youtube.com/watch?v=ATG566G_DB0 (Προσβάσιμο: 15 June 2025).

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ (2019) <https://eclass.uth.gr/>. Διαθέσιμο:

https://eclass.uth.gr/modules/document/file.php/PRD_P_167/ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ/ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ_ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ_ΚΤΗΡΙΩΝ_-_ΣΑΜΑΡΑΣ_N.pdf (Προσβάσιμο: 01 June 2025).

Ενότητα 6: Παραδείγματα επανάχρησης κτιρίων και τόπων

Ενότητα 6.1: Landschaftspark Duisburg Nord

Landschaftspark Duisburg-Nord. Διαθέσιμο: <https://www.landschaftspark.de/en> (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

Brezar, Z. (2023) Landschaftspark Duisburg Nord by Latz + partner – Landscape Architecture Platform, Landezine. Διαθέσιμο: https://landezine.com/post-industrial-landscape-architecture/?fbclid=IwY2xjawL4ESRleHRuA2FlbQlxMQABHpMVsb7Ccqz6AE9gPI3GsnfL9GXO3rSqno0uOMGk3fFvmbDnzgmo6_YHEWiL_aem_f_JFd9jlxT8-MRsMHozYA (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

Landschaftspark Duisburg-Nord (2025) Wikipedia. Διαθέσιμο: https://en.wikipedia.org/wiki/Landschaftspark_Duisburg-Nord (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

Landschaftspark Duisburg-Nord (no date) Stadt Duisburg. Διαθέσιμο: https://www.duisburg.de/tourismus/stadt_erleben/industriekultur/landschaftspark-duisburg-nord.php (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

Mohr, K. (2023) Landschaftspark Duisburg Nord, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=wRZOAQnCpeA> (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

SLICE Travel (2023) A post-industrial site turned ecological flagship | WIDE, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=OrOTMvXWBJU> (Προσβάσιμο: 25 June 2025).

Ενότητα 6.2: Ανάκτορα Βερολίνου

Das sind wir. SPSSG. Διαθέσιμο: <https://www.spsg.de/leichte-sprache> (Προσβάσιμο: 07 June 2025).

Der Schloss-Garten Charlottenburg SPSSG. Διαθέσιμο: <https://www.spsg.de/leichte-sprache/leichte-sprache-schloss-garten-charlottenburg> (Προσβάσιμο: 09 June 2025).

Destruction. reconstruction? Google. Διαθέσιμο:

https://artsandculture.google.com/story/oAUx2O_5cM_jaQ?fbclid=IwY2xjawL5X3tleHRuA2FlbQlxMQABHuckqh3ZkYWA6XgV--wMjiGdX0KGyADPK7Bb0q-bftUmwaxm1d3YZ3GpwOYB_aem_aB8pq0qE94Isd5stXetSvw (Προσβάσιμο: 07 June 2025).

Discover Berlin (2025) The History of Berlin - From the beginnings to 1840, YouTube. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=MRABcWvPNiA> (Προσβάσιμο: 08 June 2025).

DW Documentary (no date) A palace for Berlin and the world? | DW Documentary, YouTube.

Διαθέσιμο: https://www.youtube.com/watch?v=P392ewvC_w4 (Προσβάσιμο: 08 June 2025).

DW Travel (2023) Castles in Berlin: Which One Would YOU Choose?, YouTube. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=Es8JRcfziKM&t=23s> (Προσβάσιμο: 08 June 2025).

More than a museum Humboldt Forum. Διαθέσιμο: <https://www.humboldtforum.org/en/>

(Προσβάσιμο: 08 June 2025).

Old Money Mansions (2025) Why Berlin's Most Beautiful Palace Was Almost Lost Forever:

Charlottenburg, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=OFooo1TWt3g>

(Προσβάσιμο: 09 June 2025).

Ενότητα 6.3: Kaiser Wilhelm Memorial Church

ABC News (2016) ISIS claims responsibility for Berlin christmas market attack, YouTube. Διαθέσιμο:
<https://www.youtube.com/watch?v=Hzg6BeuOqRM> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

Breitscheidplatz berlin.de. Διαθέσιμο: <https://www.berlin.de/en/attractions-and-sights/3561799-3104052-breitscheidplatz.en.html> (Προσβάσιμο: 13 July 2025).

Christmas market on Breitscheidplatz berlin.de. Διαθέσιμο: <https://www.berlin.de/en/christmas-markets/3240274-3230598-christmas-market-at-kaiser-wilhelm-memor.en.html> (Προσβάσιμο: 13 July 2025).

ConnollyCove (2024) Kaiser Wilhelm Memorial Church: A Symbol of Resilience | Berlin | Germany | Things To Do in Germany, YouTube. Διαθέσιμο:
<https://www.youtube.com/watch?v=42Wap7RTg5Q> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

Davidson, L. (2021) Kaiser Wilhelm Memorial Church, History Hit. Διαθέσιμο:
<https://www.historyhit.com/locations/kaiser-wilhelm-memorial-church/> (Προσβάσιμο: 12 July 2025).

DW Travel (2023) Berlin: Where You Can Still See the Traces of the Second World War, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=YeuNAIW8sGk> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

Europe Guide (2024) The Kaiser Wilhelm Memorial Church in Berlin, YouTube. Διαθέσιμο:
<https://www.youtube.com/watch?v=YJCKgJ-mlyM> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

Goldener Riss (2025) Wikipedia. Διαθέσιμο: https://de.wikipedia.org/wiki/Goldener_Riss (Προσβάσιμο: 15 July 2025).

Kaiser Wilhelm Memorial Church visitBerlin.de. Διαθέσιμο: <https://www.visitberlin.de/en/kaiser-wilhelm-memorial-church> (Προσβάσιμο: 13 July 2025).

Kaiser Wilhelm Memorial Church Berlin Gedächtniskirche Berlin. Διαθέσιμο:
<https://www.gedaechtniskirche-berlin.de/erinnern/turmruine-als-ort-des-gedenkens> (Προσβάσιμο: 12 July 2025).

Pieper, O. (2021) Germany remembers Christmas market attack victims, DW. Διαθέσιμο:
<https://www.dw.com/en/5-years-later-germany-remembers-victims-of-berlin-christmas-market-terror-attack/a-60148540> (Προσβάσιμο: 13 July 2025).

Restoration of Berlin's iconic Kaiser Wilhelm Memorial Church (2024) Villum Fonden. Διαθέσιμο:
https://villumfonden.dk/en/news/restoration-berlins-iconic-kaiser-wilhelm-memorial-church?fbclid=IwY2xjawL4EP9leHRuA2FlbQlxMQABHnhtQMCFeWbx3PMTNEI_YgGjCeJ5XOLaQDK_HGcczSMelE8Pxj4p9m6mh8rp_aem_1KoEvnbCj_xsxHLnkbjlhA (Προσβάσιμο: 12 July 2025).

Schmidt, K. (2016) Breitscheidplatz: The heart of western berlin, DW. Διαθέσιμο:
<https://www.dw.com/en/breitscheidplatz-the-heart-of-western-berlin/a-36842564>
(Προσβάσιμο: 13 July 2025).

Unravel Travel TV (2020) Kaiser Wilhelm Memorial Church, Berlin, Germany - Unravel Travel TV, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=cn5dQH6uFVQ> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

World War Footage (2014) Destroyed Memorial Church, Berlin 1945 (in color), YouTube. Διαθέσιμο:
<https://www.youtube.com/watch?v=iNVmkCAvgq4> (Προσβάσιμο: 14 July 2025).

Ενότητα 6.4: Βιομηχανική ιστορία Βόλου

Geordis (2019) *Η ιστορία της 'χρυσής' βιομηχανίας του βόλου., VoloVres*. Διαθέσιμο:

<https://www.volovres.gr/%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CE%AE%CF%82-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BC%CE%B7%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF/> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Newsroom, A. (2023) *Αρχιτεκτονικές περιηγήσεις σε βιομηχανικά κτήρια του βόλου, Αρχαιολογία Online*. Διαθέσιμο:

<https://www.archaiologia.gr/blog/2023/05/18/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B7%CE%B3%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BC%CE%B7/> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Αστικό Τοπίο (2022) *Βιομηχανικά κτήρια Βόλου, YouTube*. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=1EU1Ct6dx0> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Βιομηχανικά Κτίρια του Βόλου και Επανάχρηση (2009) Σ.Δ.Ε. Βόλου. Διαθέσιμο: <http://sde-vολου.mag.sch.gr/files/skoura.pdf> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Η αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του βόλου. ένα πετυχημένο πείραμα επανάχρησης.

(2010) *Monumenta*. Διαθέσιμο: <https://www.monumenta.org/magazine/site:P3FK-23BREV1M0/%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A3%CE%95%CE%93%CE%93%CE%99%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3/site:NC6V-OPYRHHZT1> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Η Εξέλιξη του Σήματος (2022) Loulis Food Ingredients. Διαθέσιμο: <https://www.loulis.com/etaireia/i-loulis-simera/i-exelixa-tou-simatos/> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Ωδή στα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου (2022) travel.gr. Διαθέσιμο:

<https://www.travel.gr/experiences/odi-sta-viomichanika-ktiria-toy-voloy/> (Προσβάσιμο: 16 July 2025).

Ενότητα 6.5: Πολεοδομία Θεσσαλονίκη

(2025) Δήμος Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο: <https://thessaloniki.gr/> (Προσβάσιμο: 23 August 2025).

Η ΝΕΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΕΜΠΡΑΡ. Διαθέσιμο:

http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teetkm/GRAFEIO_TYPOY/TEXNOGRAFHMA_2013/TEXNOGRAFHMA_455/TEXNO_455_22.pdf (Προσβάσιμο: 22 August 2025).

Καραδήμου Γερόλυμπου. Η Θεσσαλονίκη, πριν και μετά από τον Ερνέστ Εμπράρ. Διαθέσιμο:

https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH452/yerolympos_gr.pdf (Προσβάσιμο: 21 August 2025).

Καραδήμου- Γερολύμπου (1985) ΕΠΑΝΑΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΟΥ 1917. ΕΝΑ ΟΡΟΣΗΜΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: Αρχική. Διαθέσιμο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/2589> (Προσβάσιμο: 22 August 2025).

Πώς θα ήταν η Θεσσαλονίκη, αν είχαμε ακολουθήσει κατά γράμμα το σχέδιο του Εμπράρ; (2025) Citymagthess. Διαθέσιμο: <https://citymagthess.gr/citymagcat/long-reads/article/i-thessaloniki-toy-emprar/> (Προσβάσιμο: 03 September 2025).

Ενότητα 6.6: Στοά Μοδιάνο

Αγορά Μοδιάνο Αγορά Μοδιάνο – ΤΑΙΠΕΔ. Διαθέσιμο: <https://hradf.com/agora-modiano/>
(Προσβάσιμο: 01 August 2025).

Αγορά Μοδιάνο μια ιστορική αναδρομή σε ένα εμβληματικό τοπόσημο της Θεσσαλονίκης (2024) Urbanjoy.gr. Διαθέσιμο: <https://www.urbanjoy.gr/afierwmata/agora-modiano-afierwma-sto-ktirio-toposimo-tis-thessalonikis/> (Προσβάσιμο: 02 August 2025).

Εμπορική Στοά 'Αγορά Μοδιάνο' – Επανένταξη και ενίσχυση του ρόλου της ιστορικής εμπορικής στοάς στη Θεσσαλονίκη, με τη συνδρομή του επανεκ (2023) Καλές Πρακτικές. Διαθέσιμο: <https://kalespraktikes.antonistikiotita.gr/agora-modiano-epanentaxi-kai-enischysi-tou-rolou-tis-istorikis-eborikis-stoas-sti-thessaloniki-me-ti-syndromi-tou-epanek/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Η άγνωστη, συναρπαστική ιστορία του πρώτου 'mall' στη Θεσσαλονίκη (2024) Citymagthess. Διαθέσιμο: <https://citymagthess.gr/citymagcat/life/xwros/article/to-proto-mall-stin-istoria-tis-thessalonikis/> (Προσβάσιμο: 02 August 2025).

Θεσσαλονίκη: Η πρώτη βόλτα μας στη νέα Αγορά Μοδιάνο (2023) Gastronomos.gr. Διαθέσιμο: <https://www.gastronomos.gr/agora/thessaloniki-i-proti-volta-mas-sti-nea-agora-modiano/179204/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

ΣΤΟΑ ΜΟΔΙΑΝΟ - Η ΙΣΤΟΡΙΑ (2024) Agora Modiano. Διαθέσιμο: <https://www.agoramodiano.com/i-istoria/> (Προσβάσιμο: 01 August 2025).

Ενότητα 6.7: Λευκός Πύργος

Λευκός Πύργος Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο: <https://www.lpth.gr/> (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

CNN Greece (2017) *Το κρυμμένο πρόσωπο του Λευκού Πύργου και η ιστορία του*, *YouTube*.

Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=b3GUfsqjkPI> (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

EDITOR (2022) *Η ιστορία του Λευκού Πύργου*, *YouTube*. Διαθέσιμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=cMKP-RBIZ3U> (Προσβάσιμο: 12 July 2025).

Λευκός Πύργος (2025) *Wikipedia*. Διαθέσιμο:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9B%CE%B5%CF%85%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A0%CF%8D%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%82 (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

Λευκός Πύργος. Καστρολόγος. Διαθέσιμο: <https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=lefkospyrgos> (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

Λευκός Πύργος (no date b) *VisitGreece*. Διαθέσιμο:

<https://www.visitgreece.gr/el/experiences/culture/archaeological-sites-and-monuments/the-white-tower/> (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΥΚΟΥ ΠΥΡΓΟΥ. Archaiologia. Διαθέσιμο: <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/06/43-19.pdf> (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

Πως Ο Πύργος στη Θεσσαλονίκη έγινε λευκός. Αρχικά είχε τείχη και λειτουργούσε ως φυλακή και τόπος βασανιστηρίων από τους γενίτσαρους (2022) *ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ*. Διαθέσιμο: https://www.mixanitouxronou.gr/o-lefkos-pirgos-itan-filaki-ke-topos-vasanistirion-apo-tous-genitsarous-enas-evreos-katadikos-ton-asvestose-to-1891-gia-na-kerdisi-tin-eleftheria-tou/#goog_rewarded (Προσβάσιμο: 10 July 2025).

Ενότητα 6.8: Πολεοδομία Παρισιού

Bravo, M. (2024) Paris Explained, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=DOH-HNotTaE> (Προσβάσιμο: 03 June 2025).

Bright Trip (2024) Why Paris was Built Like a Snail | Arrondissements Explained, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=-q7Fs0-Kl0g> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

City Beautiful (2023) A Complete History of Paris, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=sJYB8uxnb1w> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

Ehrlich, B. and Daul, K. (2025) Saint-Germain-des-Prés and the Latin Quarter, Encyclopædia Britannica. Διαθέσιμο: <https://www.britannica.com/place/Paris/Saint-Germain-des-Pres-and-the-Latin-Quarter> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

Garcia Mancebo, I. (2023) History of paris - A revolutionary history, Paris by CIVITATIS. Διαθέσιμο: <https://www.introducingparis.com/history> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

How? Why? Top! (2023) History of Paris France, YouTube. Διαθέσιμο: https://www.youtube.com/watch?v=Yj6_hS5pu8g (Προσβάσιμο: 03 June 2025).

Museum of Fine Arts, Boston (2019) Paris, Capital of the 19th Century, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=xOpzK7hPeyk> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

Pierre (2023) Explore the historic Ile de la Cité in Paris, French Moments. Διαθέσιμο: https://frenchmoments.eu/ile-de-la-cite-paris/#google_vignette (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

This is History (2025) The Entire History of Paris, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=7s6JK7fUUTs> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

Urbanist Bonus (2020) A History of Old Paris | Île-de-la-Cité Tour, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=Hap1J8ucc6Q> (Προσβάσιμο: 04 June 2025).

Ενότητα 6.9: Μουσείο Ορσέ

Architecture on Display. Musée d'Orsay. Διαθέσιμο: <https://www.musee-orsay.fr/en/node/385/architecture> (Προσβάσιμο: 17 July 2025).

An iconic place never dies: the history of the Musée d'Orsay (2023) 175paris. Διαθέσιμο: <https://175paris.com/en/blog/an-iconic-place-never-dies-the-history-of-the-musee-dorsay/> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Perspective (2021) The Home Of Impressionist Art: The Many Lives Of The Musée D'Orsay, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=cs459mpwNOg> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Renaud, E. (2025) Orsay Museum in Paris: History, access, and information • come to Paris. Διαθέσιμο: <https://www.cometoparis.com/paris-guide/paris-monuments/musee-d-orsay-s952> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

SLICE EXPERTS (2024) The Transformation of Orsay Museum: From Train Tracks to Masterpieces, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=AdNOMKhCjFk> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

SLICE HISTORY (2024) From Abandoned Train Station to Parisian Landmark: The Making of the Musée d'Orsay, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=ACHkluwPUYE> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Standart (2025) Orsay, Chronicles of a Museum | Unveiling Art's Evolution, YouTube. Διαθέσιμο: https://www.youtube.com/watch?v=J_cWGF5heA4 (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Vacatis (2023) Entrance and Layout of Musee d'Orsay, YouTube. Διαθέσιμο: <https://www.youtube.com/watch?v=O-P4tclETzM> (Προσβάσιμο: 20 July 2025).

Ενότητα 6.10: Βαρσοβία

Ada (2025) Discover castle square in Warsaw, Warsaw Insider. Διαθέσιμο:

<https://warsawinsider.pl/the-story-of-warsaws-castle-square/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Eva (2025) Πλατεία Αγοράς της Παλιάς Πόλης: Καρδιά της Βαρσοβίας, World City Trail. Διαθέσιμο:

<https://worldcitytrail.com/el/2025/03/13/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84/> (Προσβάσιμο: 04 August 2025).

Historic Centre of Warsaw - UNESCO World Heritage Centre. UNESCO. Διαθέσιμο:

<https://whc.unesco.org/en/list/30/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Warsaw (2025) Encyclopædia Britannica. Διαθέσιμο: <https://www.britannica.com/place/Warsaw>

(Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Warsaw (Poland) (2022) Organization of World Heritage Cities. Διαθέσιμο:

<https://www.ovpm.org/city/warsaw-poland/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Βαρσοβία: μια πόλη πλούσια σε ιστορία! (2023) OffLine Post. Διαθέσιμο:

<https://www.offlinepost.gr/2023/02/13/barsovia-mia-poli-plousia-se-istoria/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).

Βαρσοβία: το αύριο των ευρωπαϊκών προορισμών (2014) Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο:

<https://www.kathimerini.gr/k/travel/552055/varsovia-to-ayrio-ton-eyropaikon-proorismou/> (Προσβάσιμο: 03 August 2025).